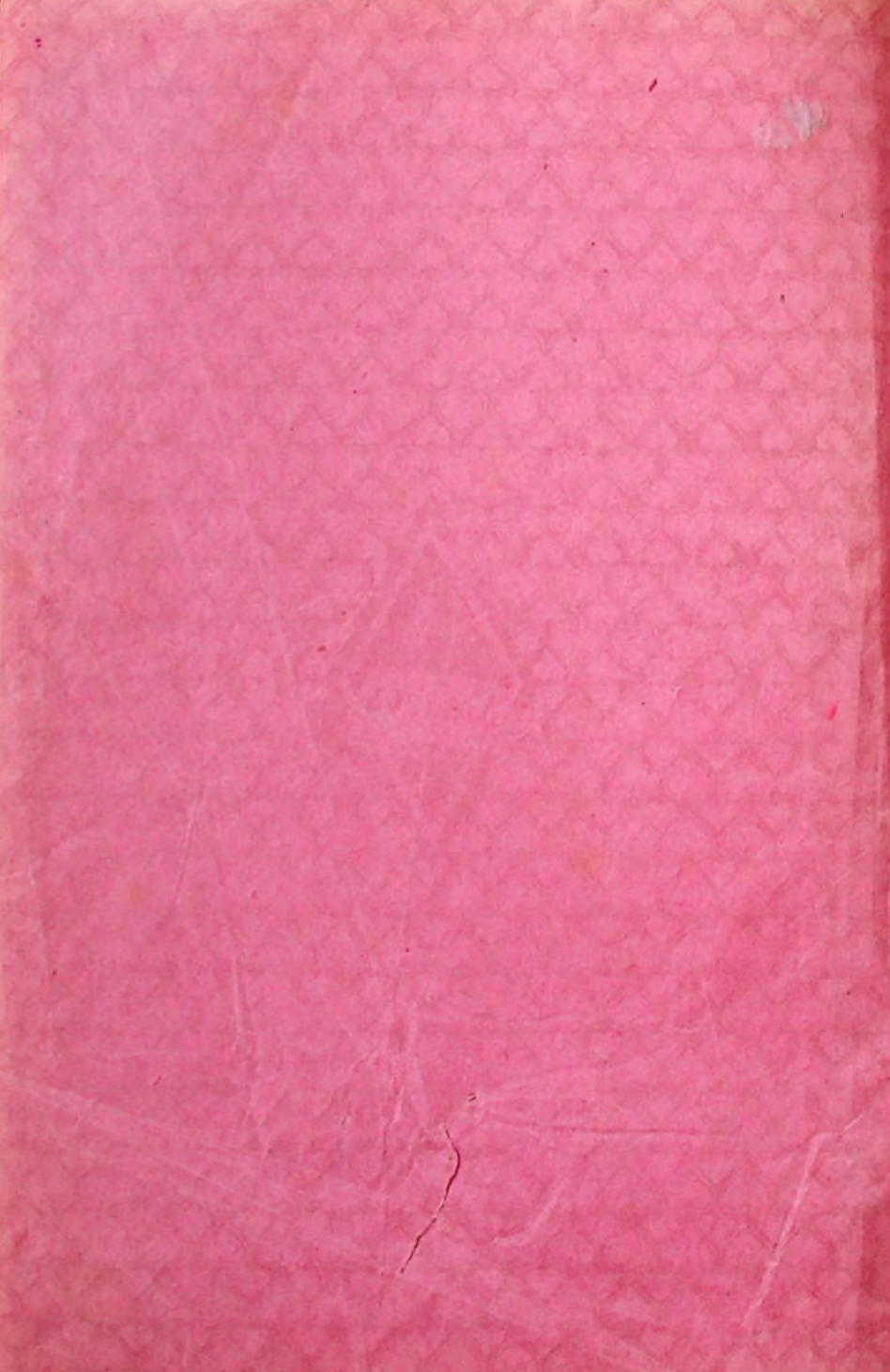

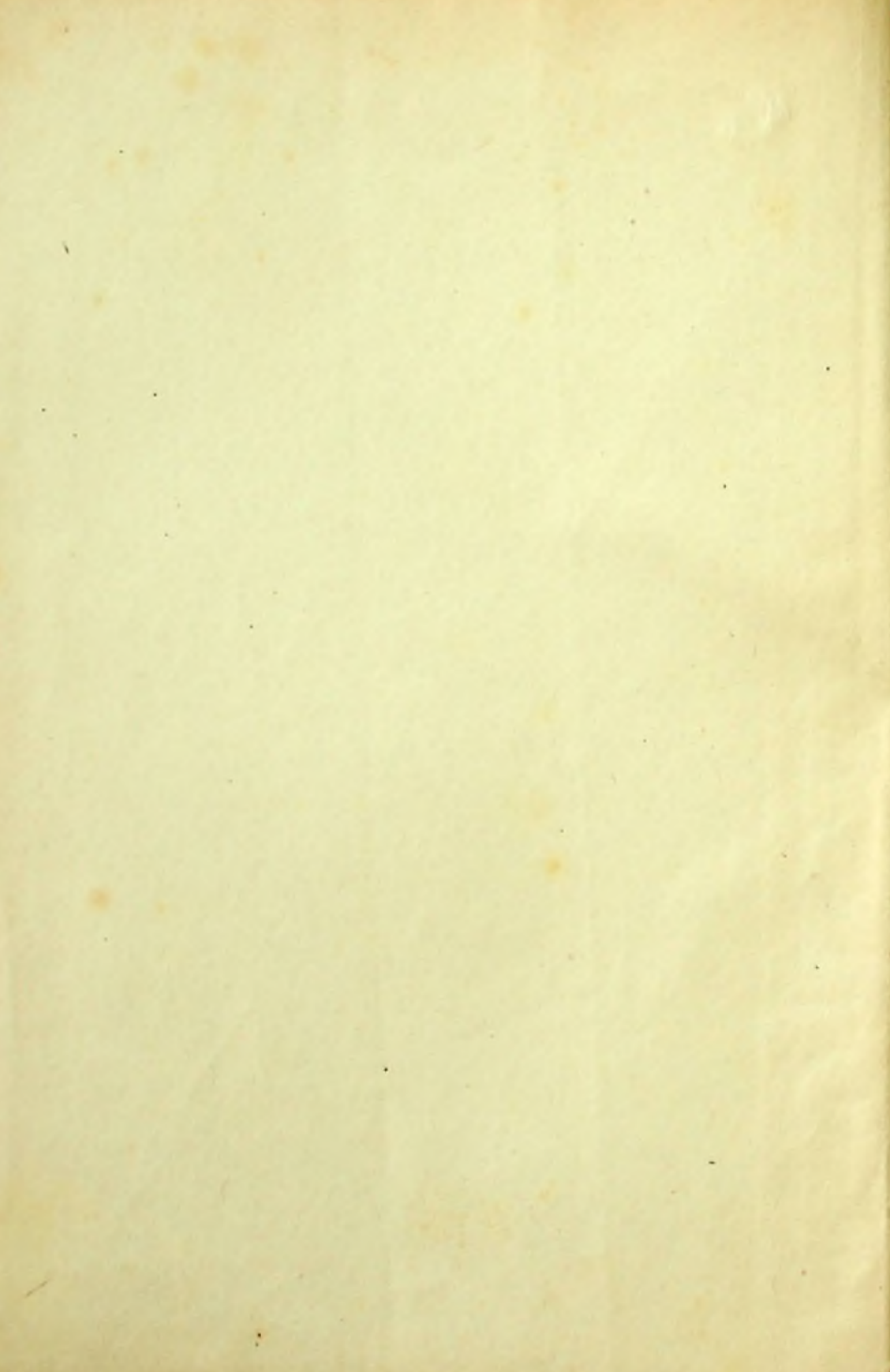
ЕДМОНДО
ДЕ АМИЧИС

Срце

Катя, Милослав
Спасибо

»ЗЛАТНА КЊИГА« ИЗВАН РЕДОВНОГА КОЛА

Е Д М О Н Д О Д Е А М И Ч И С

С Р Ц Е

ЗА ДЕВОЈЧИЦЕ И ДЕЧАКЕ

КЊИГА ДРУГА

ПРЕВЕО
МИЛИВОЈ ПРЕДИЋ

1 9 4 3

ИЗДАВАЧКО-ПРОСВЕТНА ЗАДРУГА »ИПРОЗ«

Илустровао:
МОМЧИЛО МАРКОВИЋ

За „Златну књигу“ Живојин Вурадиновић,
за Издавачко-просветну задругу „Ипроз“
Вој. В. Ђорђевић, за Задружну штампарију
— Бранко Милетић, сн из Београда —

Задружна штампарија — Одобрено од Централе за хемијске производе
бр. 21689/XV од 5/V 1942 — Новинарска 58 X 84 — 30 кг.

Вечерње школе

2, четвртак.

Јуче ме је отац одвео да видим вечерње часове у нашој основној школи. Сви су разреди били осветљени, а радници су улазили у школу. Када смо били на улазу, срели смо управитеља и учитеља. Били су љути, јер је малопре неко са улице каменом разбио прозор. Фамулус је истрчао на улицу и ухватио неког дечака, који је баш тада пролазио поред школе. Али у том тренутку притрча Старди, који станује прекопута школе, и рече фамулусу:

— Није он! Видео сам својим очима, Фанти је бацно камен! Затим се окрете мени и рече: Тешко теби ако то будеш рекао управитељу!

Посматрао сам, међутим, како радници улазе у школу, по двојица или тројица. Није их било више од две стотине. Никада нисам дотле видео како изгледа вечерња школа! Било је ту ђака од дванаест година па навише; било је ту и људи с брадама, који су пошли кући с посла, али су имали у рукама књиге и свеске. Било је међу њима дрводеља, ложача с црним лицем, зидара с белим рукама од кре-

ча, пекара с косом белом од брашна; могао се осетити мирис фирнајза, коже, катрана, уља; мириси свих заната. Ушла је и једна група војника. Водно их је један каплар.

Сви су се одмах угурали у клупе. Метнули су своје завежљаје на пречагу на којој ми држимо ноге и одмах су прегнули на посао. Неки од њих прилазили су учитељу са отвореним свескама, да траже од њега обавештења. Видео сам за катедром оног младог, лепо обученога учитеља, кога зову „адвокатих“, а око њега неколико радника којима је поправљао задатке. Међу њима био је и један ћопавко, који се нешто смејао с једним молером, а овај опет принео своју свеску сву умазану црвеном и плавом бојом. Ту је био и мој учитељ, који је оздравио и сутра ће доћи у школу.

Врата на разредима била су отворена. Био сам згранут када је почело предавање и када сам видео како сви пазе, упртих очију у учитеља. Већина од њих, како нам рече управитељ, да не би задоцнили, нису ни ишли кући да вечерају нешто мало, иако су били гладни. А најмањи међу њима, када цизићу из школе, после пола часа заспе; а неки од њих заспе још док су у школи, налакћени на школску клупу. А учитељи их буде голицајући их гушчијим пером по уву. Што се одраслих тиче, није било тако. Они су били свежи и будни и слушали су отворених уста, нетремице. Мени је чинило велико задовољство што сам у нашим клупама видео те брадоње. Попели смо се и на горњи спрат. Погледао сам кроз врата свога разреда и видео сам како на моме месту сиди некакав човек с великим брковима, са завијеном руком, која му је, можда, била

повређена на некој машини, па се ипак трудно да пише полако, полако. Али, највише ми се допало када сам видео на месту где седи Зидарче његовога оца, онога великога зидара који изгледа као пин, како седи сав скупљен с песницама на слепоочницама, гледајући у књигу и пазећи да штогод не пропусти. А то није био пукли случај, јер када је дошао први пут у вечерњу школу, рекао је управитељу: »Господине, учините ми то задовољство да седим на месту на коме седи мој син, то је онај што воли да се бекељи.« Он је свога сина увек тако и звао.

Отац ме је на томе часу задржао до краја. Када смо изишли на улицу, видели смо многе жене с децом, које су чекале да оцевп изиђу из школе, а они чим су изишли, заменили су своје жене: узимали су на руке своју децу, а жене прихватиле књиге и свеске, и тако су одлазили кућама.

Улице су за тренутак биле пуне људи и жагора, а, затим, могла се само видети висока и уморна фигура управитеља школе, који се полако удаљавао.

БИТКА

5, недеља.

Могло се и очекивати: Фанти, када га је управитељ најурио из школе, хтео је да се свети, и једнога дана причекао је Стардија на углу, када су ђаци излазили из школе. Старди је ишао са својом сестрицом, по коју је ишао сваки дан пред школу у улици Дора Гроса. Моја сестра Силвија, излазећи

из своје школе, све је видела и дошла је кући као избезумљена. А ево шта се догодило:

Фанти, са својим качкетом од воштаног платна, накривљеним на једно уво, привуче се на прстима Стардију и, да би га изазвао, повуче за косу његову сестру, и то тако јако, да умало девојчица није пала на леђа. Девојчица врисну. Брат се окрете да види шта је. Фанти, који је много већи и много јачи од Стардија, мислио је да ће овај или побећи, или, ако се усуди да да отпор, он ће га испребијати. Али, Старди није ништа могао да размишља, већ се, онако ситан и слаб, једним скоком баци на Фантија, великога клипана, и ошамари га неколико пута. Међутим, није могло бити друкчије: више је добио него што је дао. На улици су биле саме девојчице и нико није могао да их раздвоји. Франти га обори на земљу. Али овај скочи дохвати га за главу с леђа. Фанти се окрете и поче га ударати као луд; у једном тренутку откиде му пола ува и удари га по оку, а на нос му је цурила крв. Али Старди се јуначки држао. Прогунђао му је:

— Ти ћеш ме можда и убити, али ни ти нећеш добро проћи!

Фанти га опет поче ударати, а Старди се бранио како је знао. Фанти је био горе, а Старди под њим, али је ударао рукама и ногама. Једна жена викну с прозора:

— Браво, мали!

Други повикаше:

— Дечак брани своју сестрицу!... Само храбро!... Удри га! А Фантију су довикивали: Насилнике! Мантуце!

Али је Фанти побеснео, ударао је и даље и подметнуо му ногу с леђа. Старди паде на земљу. Овај му довикну:

— Предај се!

— Не!

— Предај се!

— Нећу!

И Старди одједном скочи на ноге, обухвати Фантија око струка и необичном снагом обори га на земљу, па му клече на груди.

— Ах, па онај несрећник има нож! повика један пролазник, журећи да обезбружа Фантија.

Али, Старди, ван себе од беса, дохвати обема рукама његову руку у којој је држао нож, па га удари по руци свом снагом, тако да га је овај одмах испустио, рука му је била обливена крвљу. Утом су пришли и други пролазници, развадили их и подигли их са земље. Фанти побеже сав испребијан, а Старди је остао на месту, сав изударан по лицу, с поднадулим оком, али као победник.

Око његове сестрице, која је плакала, окупиле су се многе девојчице и купиле по улици разбацане листове књига и свезака.

— Браво, мали! — чули су се гласови. Одбранио је своју сестру!

Али мали Старди више је водио рачуна о својим књигама, него о својој победи и почео је брзо прикупљати да види да му што није пропало или исцепано. Све је оставио на место и средно, обрисао је књиге рукавом, прегледао перо, па затим мирно, као и увек, рекао је својој сестрици:

— Хајдмо брзо кући, имам да израдим један тежак задатак.

6, понедељак.

Данас уподне Стардија је сачекао пред школом његов отац, плашећи се да га Фанти поново не нападне. Али се говорило да Фанти више не може доћи, јер су га одвели у затвор. Пред школом је данас било много родитеља. Међу осталима био је и онај продавац дрвета, Коретијев отац, који је био права слика свога сина, свеж, весео, са уфитиљеним брковима и са двобојном трачицом у рупици од капута. Познајем готово све родитеље својих другова, јер их готово увек видим пред школом. Ту је увек и једна погурена баба, забрађена белом марамом, која долази четири пута дневно да допрати и отпрати кући своје унуче, па била киша, или снег или бура. Унуче је ишло тек у први разред. Она му облачи капут, завије га, чисти му руком одело, пази да ли су му у реду књиге и свеске: и, разуме се, да за њу није нико лепши и да на свету не види никога другог.

Врло често долази пред школу и онај артиљериски капетан, Робертијев отац; то је онај Робертијто сала иде на питакама и који је спасао оно дете да га не прегази омнибус. Сви другови, пролазећи поред малог Робертија, поздрављају га или помиљују, а његов их отац поздравља и мази, и што је дете сиромашније, утолико је према њему пажљивији...

Чешће се виде ту и тужне ствари. Један господин није долазио пред школу већ месец дана, јер му је синчић умро. А имао је у школи још једног сина, по кога је слао служавку. Данас је први пут опет

дошао по другог сина, али када је видео другове свога умрлога детета, повукао се у један угао и почео јецати, покривши рукама лице, а управитељ га је узео за руку и одвео га у своју канцеларију.

Има ту оцева и мајака који знају име свакоме другу свога сина. Па ту стоје дечац или девојчице из оближњих школа, који чекају своју браћу да заједно иду кући. Долази и један стари господин, бивши пуковник, и ако неко од дечака испусти свеску или перо, он се сагне и дохвати му.

Па ту долазе и лепо обучене госпође, које разговарају са осталим, сиромашнијим мајкама с марамом на глави и с корпом у руци, па кажу:

— Ух, овај последњи домаћи задатак био је страховито тежак!... А онај мој је имао опет неки задатак из граматике и није га могао завршити.

Ако је неко у разреду њиховог детета болестан, све то знају; када неко дете оздрави, све су задовољне. И баш данас било је пред школом осам до десет госпођа и радница, које су се окупиле око Кросијеве мајке, оне пиљарице, и распитивале се о једном дечку, другу мога брата, који станује у истом дворишту, и који је врло опасно болестан. Изгледа као да их школа све изједначује и све спријатељује.

БРОЈ СЕДАМДЕСЕТ ОСАМ

8, среда.

Синоћ сам видео врло дирљив призор. Има већ више дана како она пиљарица, кадгод прође поред Деросија, посматра га и гледа врло пажљиво и са симпатијама; Дероси је, после онога открића са

дрвеним дивитом и робијашем број 78, нарочито заволео њенога сина, Кросија, онога с црвеном косом и сакатом руком и помаже му у школи да ради задатке, шапуће му ако негде заине у одговору, даје му хартију, пера, писалке: уопште се према њему опходи као према своме брату, како би некако умањно несрећу која је постигла његовог оца, за коју син није ни знао. Кросијева мајка из захвалности пратила је Деросија захвалним погледима, јер је то била добра жена која живи само за своје дете. Њој је Дероси, који је први ђак у школи и који помаже њеном сину, изгледао као какав краљ, какав светитељ! Увек га је посматрала и изгледало је као да би хтела нешто да му каже, али се устручавала. Али јуче изјутра се најзад одважила и задржала је Деросија пред једном капијом и рекла му:

— Опростите ми, молим вас, што вас узнемиравам, али ви сте тако добри према моме сину и учините ми ту милост и примите од мене ову малу успомену на једну сироту мајку.

И она извуче из корпе за зелен једну белу кутију, украшену златним парамма.

Дероси поцрвене и одби да прими поклон; па рече одлучним гласом:

— Дајте то вашем сину, ја не могу да примим ништа...

Жена се збуни и промрмља:

— Нисам хтела да вас увредим... То су само бонбоне.

Дероси опет одби, окренувши главу, а она онда плапљиво извади из корпе један завежљај ротквица и рече:

— Примите онда бар ово, однесите својој мајци.

Дероси се насмеја и рече:

— Не, хвала, нећу ништа. Чинићу и даље све што могу за Кросија, али нећу да примим ништа. Хвала вам.

— Да вас нисам увредила? — запита га жена страшљиво.

Дероси одговори да није, насмеши се и пође, а она за њим довикну:

— Како је добар дечак! Никада нисам видела тако доброг и тако лепог дечка!

И тиме је изгледало све свршено.

Али, око четири часа после подне, ето ти, уместо мајке, дође његов отац по њега, с његовим великим и меланхоличним лицем. Задржао је на излазу Деросија и по његовом лицу видео сам да се решио да му открије своју тајну. Погледао га је право у очи и одлучним гласом рекао му:

— Ви волите мога сина... А реците ми зашто га волите?

Дероси поцрвене као паприка. Хтео је да одговори да га воли због тога што је несрећан, зато што га и отац воли, и то отац који је исто тако више несрећан него крив, јер је човек који има срца... Али није имао одважности да му то каже, јер га је ипак било страх од тога човека који је пролио туђу крв и био шест година на робији. Но Кросијев отац одмах је све то разгонетнуо, па спустивши глас, шапу Деросију на ухо:

— Волиш мога сина, али не мрзиш ни мене... Не гадаш се његовог оца, зар не?

— Ах, не, не! Сасвим противно! — викну Дероси из срца.

Кросијев отац пружи обе руке, као да је хтео

загрлити Деросија, али се трже, па га само с два прста дирну по његовој плавој коси, исправи се и пође даље. Издаље се окрете и баци један пољубац, гледајући Деросија питомим погледом, као да је хтео да му каже да то њему припада. Затим узе сина за руку и пожури тихим корацима.

ЈЕДАН МАЛИШАН ЈЕ УМРО

13, понедељак.

Умро је она дечак који је становао у дворништу где станују и Кросијеви, ученик првога разреда, друг мога брата. Учитељица Делкати дошла је сватучена нашем учитељу да га о томе извести. Гароне и Корети одмах су се понудили да носе сандук и помогну при погребу.

Био је то добар дечак, добио је медаљу прошле недеље. Волео је много мога брата и поклонио му једну чигру. И моја га је мати волела и увек помазила када га је срела. Носио је капу са две црвене траке. Отац му је носач на железничкој станици.

Синоћ смо отишли њиховој кући да га отпратимо до цркве. Станују у приземљу. У дворништу је већ било много деце из првога разреда, са својим мајкама и са свећама у рукама, пет до шест учитељица и неколико суседа. Учитељица с црвеним пером и Делкати биле су ушле у стан и видели смо их кроз један отворен прозор како плачу. Чула се и мајка умрлога детета како нариче. Две госпође, мајке његових другова, донеле су две велике ките цвећа. Тачно у пет часова погреб је кренуо. Напред је ишао један дечак који је носио крст, за њим свештеник, па онда мртвачки сандук, који је био са-

свим мали, мали, сирото дете! Сандук је био покривен црним платном, а одозго је било цвеће које су донеле оне две госпође. На црноме платну била је прикачена медаља и три похвалнице, које је покојник добио у току године. Сандук су носили Гароне, Корети и још два дечака из дворишта. За сандуком је прво ишла учитељица Делкати, која је плакала као да је њој неко умро, а за њом остале учитељице. А за учитељицама ишла су деца, међу којима је било и много малих, која су у једној руци држала китице љубичица, гледајући унезверено у мртвачки ковчег, а мајке су их држале за другу руку. Носила је свака по једну свећу коју ће запалити њихова деца.

Чуо сам када је један рекао:

— Више никада неће доћи у школу.

Када је сандук изнесен из дворишта, чуо се пред станом ужасан врисак: то је била његова мајка, али су је брзо увели унутра. Када смо изишли на улицу, сретли смо ђаке једне гимназије, који су случајно туда пролазили у двојним редовима, па када су видели ковчег и прикачену медаљу, сви су поскнудили капе.

Сиромаш малишан. Пошао је да спава свој вечити сан заједно са својом медаљом. Никада више нећемо видети његово црвено капче. А био је тако здрав и оде за четири дана! Чак и последњег дана хтео је насилу да се дигне, да доврши свој школски задатак и тражио је да му медаљу донесу у постељу, да му не би ко однео...

Нико ти је више неће узети, сирото дете!

Збогом, збогом! Сви из наше школе сећаћемо те се. Спавај мирно, добри дечко!

СВЕЧАНОСТ ЧЕТРНАЕСТОГ МАРТА

14, уторак.

Данас нам је био много свечанији дан од јуче-
рашњег, тринаестог марта. Свечаност на којој су
дељене награде најбољим ђацима у позоришту Ви-
торија Емануела. То је највећа свечаност у години.
Али овога пута било је нешто ново. Нису само на-
грађени дечади излазили на позорницу да приме
награде од председника општине. Јуче, на крају
последњег часа, дошао је у разред управитељ и ре-
као нам је:

— Децо, имам да вам саопштим једну вест... Не-
ка изиђе Корачи, онај из Калабрије.

Корачи приђе управитељу.

— Хоћеш ли да будеш међу онима који ће сутра
делити најбољим ђацима награде и повеље у на-
шем позоришту?

Корачи одговори да хоће.

— Е, добро, рече управитељ, тако ћемо имати и
претставника Калабрије. То ће бити лепа ствар.
Општина ће ове године дипломе и награде делити
преко деце из свих крајева Италије, узете из раз-
них школа у нашем граду. Имамо двадесет основ-
них школа, са пет помоћних, и укупно седам хиља-
да ђака. Из основне школе Торквата Таса биће два
претставника наших острва, један са Сардиније, а
други са Сицилије. Из школе Бонкомпани доћи ће
један Флорентинац, син једнога скулптора, резба-
ра. На је одређен и један који је рођен у Риму, из
школе Томазо. Биће Венецијанац, Ломбарђана,
Римљана и других. Из школе Монвизо одређен је
један Венецијанац, син једног официра. Наша ће

школа дати једнога Ђеновљанина и Калабријанца, а то ћеш бити ти, Корачи. С једним Пиемонтесцем биће вас дванаест. То ће бити лепо, зар не? Биће присутна ваша браћа из свих крајева Италије, која ће вам делити награде... Пазите: на позорницу ће у исто време изићи свих дванаест претставника заједно. Дочекајте их јаким плескањем. Иако су то само деца, ипак претстављају своје крајеве, као да су људи, јер мала италијанска тробојка исто је као и велика италијанска застава, зар није тако? Плескајте им, дакле, што јаче можете. Видећете да ће и ваша мала срца задрхтати, да ће се ваше мале душице узбудити када осетите да је ту претстављена цела ваша отаџбина. Дакле, Корачи, ти си посланик Калабрије.

Сви смо почели плескати рукама смејући се, а када смо изишли из школе и били на улици, опколили смо Корачија, подигли га на рамена вичући: »Живео калабриски посланик!« Тако смо се само шалили, али смо му сви то викали од срца, јер смо га волели. Он се само смешно. Носили смо га тако све до угла улице, када смо натрапали на једнога господина с брадом, који се слатко смејао. Корачи викну:

— Па то је мој тата!

Ми га онда спустисмо на земљу и разбежасмо се на све стране.

ПОДЕЛА НАГРАДА

Око два часа по подне, оно наше огромно позориште било је препуно: партер, галерије, балкони, — све пуно као око. Виделе су се хиљаде и хи-

љаде лица: деца, госпође, учитељи, радници, жене из народа, мала дечица. Видело се само како се крећу главе и руке, лепринала су се пера на шешпирима, лелујале разне траке и гајтани. Био је некакав свечан жагор, који је човека морао да раздрага. Цело позориште било је изнутра окићено белим, зеленим и црвеним тракама. Из гледалишта на позорницу водиле су степенице, једне десно, којима ће се пењати они који имају да добију одликовања, а друге лево, којима ће силазити, пошто приме одликовања. На једној страни позорнице био је сто покривен зеленом чојом, за који су после сели сви који су имали да приме награде. Били су окићени италијанском тробојком. Музика је била смештена испод позорнице.

Учитељи и учитељице били су испунили половину прве галерије, која је била резервисана за њих. У партеру је било стотинама деце, која су држала у рукама ноте и касније певала. Учитељ и учитељица, заједно с родитељима деце која имају да буду награђена, последњи пут су им удешавали косу и кравате.

Чим сам с мојима ушао у позориште, опазио сам прекопута ону учитељицу са црвеним пером за шешпиром. Смејала се на мене са оним њеним рупицама на образима. С њом је седела и учитељица мога брата и она »калуђерица«, обучена у црно. Па је ту била и она моја учитељица из првога разреда. Била је врло бледа и трчала је с једнога на други крај позоришта. У партеру сам одмах нашао свога деброг друга Гарона и познао малу главу Нелија, који је седео увучених рамена. Мало даље од њега био је Тарофи, с његовим кукастим носем. Он је врло

ревностно делио спискове са именима награђене деце, али је под пазухом држао свој велики албум с маркама... Ко зна шта се може догодити, боље да је код њега.

Поред јединих врата био је продавац дрвета са својом женом, обучени у празнично одело, са својим сином, који је раније у другом разреду добио трећу награду. Изненадило ме је када сам видео да на глави нема своју капу од мачје коже и мајицу чоколадине боје. Био је обучен као право господче. На једној галерији видео сам једнога тренутка Вотинија, с великим оковратником од чипака, али сам га брзо изгубио из вида. Доле, у партеру, био је и онај артилериски капетан, Робертијев отац. То је онај дечко на штакама, који је спасао дете да га не прегази омнибус.

Одмах после два часа засвирала је музика и у истом тренутку почели су се десним степеницама пењати претседник општине, окружни начелник, потпретседник општине, школски надзорник и многа друга господа. Сви су били у црним оделима. Поседали су на црвене фотеље, које су биле поређане на позорници. Музика је затим престала, а учитељ музике дао је штапићем знак деци која су била у партеру и сва су деца поустајала, а на други знак почела су певати једну дивну песму. Било их је неколико стотина. Ах, како је то било лепо! Сви су саслушали ту песму непомични. Била је то једна спора песма и личила је на црквену. Када је песма завршена, сви су плескали.

Почела је подела награда. На позорници је био и онај мој мали учитељ из другог разреда, онај с

црвеном косом и живим очима. Он је имао да прочита имена награђених. Причекао је док се на позорницу попело дванаест дечака, који су имали да поделе дипломе. У повинама је већ било објављено да ће дипломе предати дечаки из свих покрајина Италије. Сви су то знали и очекивали их да се појаве, гледајући радознало на ону страну одакле су имали да изиђу. И председник општине и остала господа — сви су ћутали. Трчећи једнаким кораком, свих дванаест дечака попело се на позорницу, смешећи се. Цело позориште, у коме је било око три хиљаде душа, устаде на ноге и поче пљескати и клицати, да се проламао ваздух. Дечаки се једног тренутка зауставише.

— Ето, то је Италија — викну неко с балкона.

Одмах сам познао Корачија, Калабријанца, који је био, као и увек, обучен у црно одело. Један господин из општине, који је седео поред нас и познавао сву ту децу, рече мојој мајци:

— Онај мали плавушан — то је Венеција; а онај с кудравом косом — то је Рим.

Била су двојица или тројица господски обучени, а остали су били све синови радника, али и они су били врло чисто одевени. Флорентинац, који је међу њима био најмањи, имао је широк плав појас. Сви су прошли поред председника општине, који их је све редом пољубио у чело, док му је један господин, смешећи се, дошаптавао из кога је краја које дете.

— Фиренца, Напуљ, Болоња, Палермо...

А публика је свакоме редом бурно пљескала, како је који наплазио. Затим су припли зеленом столу, а један учитељ почео је читати имена награ-

ђених по школама и разредима. Деца чија су имена прочитана почеше се пењати на позорницу.

Чим су први напнили, иза сцене почеше свирати виолине неку тиху, тиху музику, која није престајала за све време док су деца пролазила. Музика је једнако била иста и понаваљала се. Изгледало је као далеки жагор гласова свих мајки, свих учитеља и учитељица, који су сви заједно давали савете и пријатељске поуке. За то време награђени дечаци пролазили су, један за другим, поред господе, која су седела на фотељама и додавали им дилеме, проговоривши са сваким покоју реч и гледећи их по глави. Публика и деца из гледалишта увек су бурно плескали када би год прошао неки ђачић, или ђак сиромашно обучен. Када су напнили малишани из првога разреда на позорницу, сви су се смејали, јер нису умели да се снађу, ни да се окрену куда треба. Прошао је и један који није био виши од три педља. Била му је везана широка ружнчаста трака преко леђа и имао је машину, која му се почела вући по поду, те се он саплете и паде. Окружни начелник га је подигао, а цело позориште је плескало одушевљено. Други шврћао је на степеницама, када је хтео да се попне. Чуо се и врисак, али није му било ништа... Било је ту деце сваке врсте: са обешењачким лицем и погледом, са застрашеним лицима, с лицима црвених образа као трешње, весели малишани, који су се пролазећи свакоме смејали у лице. А када су с друге стране сишли с позорнице, дочекивали су их оцevi и мајке, узимали их на руке или за руке и одводили их. Када је дошла на ред наша школа, разуме се да ме је то највише забављало. Пролазили

су многи које познајем. Прошао је Корети, обучен у ново одело, од главе до пете, са својим лепим веселим осмехом, којим је свима показивао своје лепе беле зубе; а свакако је и тога тренутка знао колико је цепаница дрвета унео у радњу тога јутра. Када је пролазио поред председника општине, овај га је запитао каква му је та црвена белега на челу, а за то време му је држао једну руку на рамену. Ја сам очима потражио његове родитеље и видео сам како су и отац и мати држали шаку на устима, да прикрију свој смех. Затим је прошао Дероси, обучен у плаво одело, са светлим дугметима, са свима оним златним украсима, ведар, слободан, дигнуте главе. Био је тако леп, тако симпатичан, да бих му бацно пољубац. А сва она господа руковала су се с њим и проговорили неколико речи. Затим учитељ прозва: — Ђуљо Роберти!

И видело се како прилази степеницама син артилериског официра на штакама. Стотине деце знало је његов случај и у тренутку су му сви почели клицати и бурно плескати, тако да је цело позориште почело дрхтати од вике и плескања. Људи су се дизали на ноге, да га виде, жене су махале марамама, а сироти дечак се зауставио напред позорнице збуњен и дршћући... Председник општине привуче га себи, даде му награду и пољуби га, па га затим испрати до предњег дела позорнице, где га је чекао његов отац, који га узе на руке и понесе доле, док му је сва публика викала: »Браво, живео!«.

За то време она тиха музика је продужила да свира и ређале су се и остале школе: школа Консолата, у којој су готово сви ђаци трговачки синови; школа Ванкиља, где су готово све радничка де-

ца; школа Бонкомпани, где је већина земљорадничке деце, па је најзад као последња по реду дошла школа Раинери.

Чим је завршен програм, деца из партера отпевала су опет једну лепу песму. Затим је говорно претседник општине, па онај други општинар, који је свој говор завршио, обраћајући се деци, речима:

— ...Али, одавде немојте изићи док не пошљете поздрав онима који се за вас толико брину и муче, који су вама посветили сву своју снагу и памет, све своје срце, који живе и умиру за вас. Ено их тамо!

И он показа на галерију, на којој су били учитељи и учитељице.

Из партера, и са свих галерија, деца су се подигла и почела клицати својим учитељима, који су отпоздрављали, машући им рукама.

Пошто је музика засвирала још једанпут, публика је поздравила поново оних дванаест дечака на позорници који су били из свих крајева Италије и који су морали заклањати лице од кише цветћа, које је падало на њих.

СВАЋА

20, понедељак.

Ипак, ипак то није била завист ни инат зато што је он добио награду, а ја нисам. Ја се писам због тога посвађао с Коретијем данас пре подне. Није то било из зависти. А признајем да нисам имао право. Учитељ га је метнуо да седне поред мене. Ја сам писао по својој свесци из краснописа. Он

ме гурну лактом и ја направих крмачу на свесци и забрљах чак и месечну причу »Романска крв«, коју сам добио да препишем за идући час, уместо Зидарчета, који је болестан. Ја сам се наљутио и казао сам му некакву ружну реч. А он ми одговори смећећи се:

— Па нисам ја то хтео.

Морао сам то веровати, јер сам га познавао, али ми је то било криво што се поред свега тога смејао, па помислих: а, то је зато што је добио награду, па се сада понео. И мало затим, да бих му се осветио, ударио сам и ја њега лактом и он поквари целу једну написану страну. Он поцрвене сав од љутине и рече ми:

— Е, а ти си ово учинио намерно! — и подиже руку на мене.

Учитељ примети и он трже руку, али ми додаде:

— Видећемо се напољу!

Било ми је сада криво, љутина ме је већ прошла и ја сам се покајао. Не, Корети то није могао учинити намерно, мислио сам у себи. Сетио сам се како је изгледао када сам га видео код његове куће, колико је радио, како је помагао својој болесној мајци: па после, какав сам му дочек приредио код мене и како се он био допао моме оцу. Шта бих све дао да нисам рекао те речи и да нисам учинио то неваљалство. Помислио сам одмах на савет свога оца и запитао сам се: »Јеси ли био у праву? — Не. — Е, онда га моли за опроштење.« Али се нисам усудио то да учиним, нисам хтео да се понизим. Погледао сам га испод ока. Видео сам његов капутућ,

koji je bio malo poderao na ramenima, valjda zato što je s te strane nosio mnogo cepanica. Osetio sam toga trenutka da ga volim i rekao sam sebi: »Хај-де, одважно!« Али, реч »опрости« застала ми је у грлу. Он ме је гледао попреко и изгледало ми је да га тај случај више боли него што је био љут на мене. Почео сам онда и ја да гледам мрко, да бих му показао да га се не плашим. Он ми понови:

— Видећемо се напољу!

Ја сам исто тако одговорио:

— Видећемо се напољу!

Али сам се опет сетно речни свога оца, које ми је једанпут казао: »Ако ниси у праву, брани се, али немој ти нападати.« И ја то себи поновим: бранићу се, али нећу нападати. Али било ми је тешко, био сам тужан, нисам чуо ни шта учитељ говори. Најзад, дође и крај последњег часа. Када сам био сам на улици видео сам како ми се приближава. Ја сам се зауставио и чекао сам га с лењиром у руци. Он ми се сасвим приближи и ја подигох лењир.

— Немој тако, Енрико! — рече ми склонивши лењир руком устрану. Будимо опет добри другови као и раније.

Остао сам једнога тренутка сасвим збуњен и о-сетно сам како ми је неко метнуо руку на раме. Од-једном сам се нашао у његовом загрљају. Он ме по-љуби и рече:

— Међу нама више неће бити свађе, је ли тако?

— Никада, никада више! — одговорио сам му.

Разишли смо се задовољни. Али када сам дошао кући и све то испричао своме оцу, мислећи да ће му то бити мило, отац се намршти и рече ми:

— Требало је да му ти први пружиш руку, јер
ниси био у праву!... Ниси смео подићи лењир на
свога друга, који је бољи од тебе, на сина једног
војника!

Па ми оте лењир из руку, преломи га и баци
према зиду.

Моја сестра

Енрико, зашто си, после очевог прекора због твога понашања према Коретију, учинио грешку и према мени? Не можеш себи претставити колики си ми бол нанео. Ти ни не знаш да сам дане и дане провела поред твоје колевке, када си био мали, уместо да сам ишла да се играм са својим другарицама. А када си био болестан, поћу сам свакичас устајала да видим да ли ти је чело врело. Не, ти то не знаш, ти, који нападаш своју сестру која би ти била и мајка, када би се, не дај, Боже, догодила каква несрећа за нас обоје, када наше мајке не би више било; и ја бих те тада волела као свога сина. Не знаш да би ти ја била, ако не буде више наших родитеља, најбољи пријатељ, једина с којом можеш разговарати о нашим мртвим родитељима, о нашем детињству. А можда ћу морати и да радим за тебе, Енрико, да бих те до краја могла школовати. А знај да ћу те увек волети и када будеш велики, да ћу те пратити у својим мислима када будеш далеко од мене. Увек! Јер ми смо заједно одрасли и имамо исту крв!

Слушај, Енрико, уверавам те, када будеш постао човек, па ако ти се у животу догоди каква несрећа, па ако си сам, буди сигуран да ћеш прво потражити мене,

да ћеш ми доћи и рећи: „Силвија, сестро моја, допусти ми да будем поред тебе, да разговарамо о времену када смо били срећни, сепаш ли се тога? Говоримо о нашој мајци, о нашој кући, о оним лепим данима који су толико далеко.“ Слушај, Енрико, увек ћеш наћи своју сестру с раширеним рукама да те загрли.

Тако је, Енрико. Немој ми замерити што ти сада чиним као некаква пребацивања. Нећу се сетити никакве твоје грешке, ако ми кажеш још коју непријатну ствар, јер ни то ме се неће ништа тицати. Ти си увек мој брат, кога сам видела како расте и коме сам била другар кроз толике године.

Молим те, напиши ми на овоме писму коју добру реч и ја ћу то прочитати пре него што легнем да спавам...

Али, да бих ти показала да на тебе нисам љута, видећи да си уморан, преписала сам ти твоју месечну причу „Романска крв,“ коју си имао да препишеш уместо оболелог малог Зидарчета. Потражи је у левој фиоци свога стола. Преписивала сам целу ноћ, док сте ви спавали. Напиши ми коју добру реч, Енрико, молим те.

Твоја сестра С и л в и ј а.

Нисам достојан ни руку да ти пољубим!

Е н р и к о.

Романска крв

(Месечна прича)

Вечерас је кућа Феруча била мирнија него обично. Отац, који је имао малу бакалницу, отишао је у Форли да набави робу, а његова жена отпратила га је и повела Луиђину, малу девојчицу, да је одведе једноме лекару, који је имао да јој оперише око. Могли су се вратити тек сутрадан изјутра.

Било је око поноћи. Жена која је долазила сваки дан да спрема преко дана отишла је кући да пере кошу. У кући је остала само старамајка, која је имала костобољу у ногама и Феручо, дечак од тринаест година. Становали су у кући која је имала само приземље, која је лежала на друму, на пушкомет далеко од села, близу Форлија, града у Романји. У суседству била је само једна насељена кућица, која је горела пре два месеца, а носила је још натпис једне крчме. Иза куће била је башта ограђена прућем. Врата радње уједно су била и кућна врата и отварања су се према друму. Свуда унаоколо биле су равне ливаде, оранице, прошаране дудовима.

Била је поноћ, падала је киша и дувао ветар. Феручо и баба били су још будни и седели су у трпезарији,

пored које је била једна соба, пуна старог намештаја. Феручо се вратио кући тек око једанаест часова, а баба га је очекивала будна, у страху, седећи у широкој наслоњачи, у којој је имала навику да проведе по цео дан, а често и по целу ноћ, јер је имала често нападе астме, па није смела лежати.

Киша је ударала у прозоре, терана ветром. Ноћ је била мрачна као тесто. Феручо се вратио кући уморан, каљав, са исцеданим капутом и с модрицом на лицу. Ударно га је неко каменом, јер се, као и обично, тукао. А поред тога, играо је крајцарица и изгубио сав свој новац, и заборавио је своју капу у једној јарузи.

Иако је кујна осветљена само једном малом уљаном светиљком, која је лежала на углу стола, поред једне наслоњаче, баба је ипак могла видети у каквом се бедном стању налази њен унук. Нешто је сама могла одго-
нетнути, а нешто га је натерала да призна.

Волела је много свога унука и када је све сазнала, почела је плакати.

— Не! — рече затим, после дугога ћутања; — ти немаш срца за своју старатајку. Не, немаш срца, јер искоришћујеш када твој отац и твоја мајка нису код куће, да ми задајеш толике болове... Оставио се ме цео дан саму. Немаш нимало сажаљења према мени. Пази добро, Феручо! Пошао си рђавим путем, који ће те одвести жалосном свршетку... Видела сам ја и другу децу која су тако започела, па су рђаво свршила. Прво почну бежати од куће, свађати се и тући с другом децом, губити повац на коцки; затим, мало по мало, после гађања каменцима, прелазе на ножеве, затим са коцке бацају у друге пороке, а из порока... у краће.

Феручо је слушао, стојећи три корака од ње, наслоњен на један орман, с подбратком на грудима и с памр-

штеним обрвама, сав још зајапурен од туче и рвања. Један велики прамен кестењаве косе пао му је на чело, а његове плаве очи гледале су непомично.

— Од коцке до крађе, да! — понови баба плачући и даље. — Помисли само, Феручо, на онога неваљалца из нашега краја, на онога Вита Моцони, који се сада смуца по граду и који има тек двадесет четири године. И већ је два пута био у затвору, а његова мати је пресвисла од бола. Ја сам је познавала, а отац му је побегао у Швајцарску из очајања. Помисли на тога бедника, коме твој отац неће да назове ни Бога, који је увек у друштву с пропалицама, горим од себе... И то ће све тако ићи док најзад не оде на робију. Ја сам га познавала као дете. И он је почео тако као и ти. Помисли и на то да ће и твој отац и твоја мати исто тако завршити као и његови.

Феручо је ћутао. Није он био рђавог срца, напротив: његова необузданост је долазила више од сувишне животне снаге, неголи од рђавога срца. Отац га је баш зато и оставио самога себи и није га много стезао и на тај начин рђаво васпитао, јер је веровао у његову способност за најлепше особине, па му је пустио узду, да би га натерао да сам доноси суд о својим поступцима... Дакле, био је више добар, него неваљао; али је био јогунаст и тежак, чак када у своме срцу и призна своју грешку. Никада нису могле преко његових усана да пређу оне лепе речи: „Да, крив сам, нећу више то чинити, обећавам ти, опрости ми.“

— Ах, Феручо — продужила је баба, видећи га како ћути. — Не кажем ми ни једну реч кајања. Зар не видиш докле си ме дотерао, да би ме одмах требало сахранити? Требало би да према мени имаш бар мало срца, па да ме не мучиш, да увек расплачеш мајку своје мај-

ке, толико већ стару и сасвим близу свом последњем часу; твоју сироту бабу, која те је увек толико волела; која је над тобом бдела ноћи и ноћи, када си био мали, од само неколико месеца, и која никада готово није јела, само да би те љуљушкала у колевци, ти то не знаш! Увек сам себи говорила: „Ово ће бити моја утеха!“ Међутим, ти ме сада убијаш. Тако бих радо дала још ово мало живота што ми је остало, када бих те видела да си се поправио, када би био послушан као некада... када сам те водила на ходочашће, сећаш ли се, Феручо? Када си ми пунио џепове травом и када сам те носила кући на руци, јер си био заспао? Требало би, дакле, да волиш своју бабу. Нарочито сада, када сам имала капљу и када би ми твоја љубав дошла као чист ваздух, јер ја никога другог на свету немам, овако, сирота, полумртва, Боже мој!...

И тамаи је Феручо хтео да се баци баби у наручје, дирнут њеним речима, кад му се учини да чује неки шум из друге собе која је према дворишту, али није могао да утврди да ли је ветар или друго нешто.

Он напрегну слух.

Киша је пљуштала.

Шум се поновно. Чак га је и баба чула.

— Шта је то? — запита баба, узнемирена.

— Киша — промрмља дечак.

— Дакле, Феручо — рече старица бришући очи — обешај ми да ћеш отада бити добар и да никада више нећеш натерати своју бабу да плаче.

Прекиде је нов шум из друге собе.

— Ама, није то киша — рече пребледевши. — Иди да видиш шта је то. Али, одмах затим додаде: Не, чекај, остани ту — и ухвати дечака за руку.

Обоје остадоше ослушкујући без даха. Чуло се само како пада киша.

Али одмах затим прође их језа. Из суседне собе лепо су се чули корааци.

— Ко је то? — запита дечак гласно.

Нико не одговара.

— Ко је? — понови дечак, следивши се од страха.

Али, тек што је изговорио те речи, обоје вриснуше од ужаса. Два човека грунуше у собу. Један дохвати дечка и залуши му уста руком, други ухвати старицу за гушу. Онај први рече:

— Ћути, ако ти је живот мио!

Други додаде:

— Ћути! — и извади велики нож из свога џепа.

Обојица су имали маске на лицима са избушеним рупама на очима.

За тренутак се чуло само дисање њих четворо и падање кише. Старица је кркљала са избушеним очима.

Онај што је држао дечка шапну му на ухо:

— Где твој отац држи повац?

Дечак му одговори танким гласом, а зуби су му цвотали:

— Тамо... у орману.

— Пођи са мном — рече му тај човек и оде с њим у другу собу, држећи га за гушу.

На поду је лежао мали запаљени фењер.

— Где је тај орман? — запита га.

Дечак, гушећи се, показа орман. Да би био сигуран да дечак неће побећи, крадљивац га баца на колена и стисну му главу ногама, да би га могао угушити ако више, па држећи нож у зубима и фењер у једној руци, другом руком извади из џепа калауз, метну га у браву, окрену га, отвори врата и у журби поче претурати по орма-

ну, паће новац, нануни џепове, па онет затвори орман. Затим гурну дечка у собу у којој је био онај други и још дркао за гушу старицу, која је лежала с нагнутом главом и отвореним устима...

Он тихо запита:

— Јеси ли нашао?

Друг му одговори:

— Нашао сам. — Па додаде: — Пазн па излазу.

Онај што је дркао бабу за гушу оде до врата, да се увери да никога нема, па рече с врата другу неким пиштавим гласом:

— Ходи!

Онај што је и даље дркао дечка, показа велики нож дечаку и старици, која је мало дошла к себи и отворила очи, па рече:

— Немојте ни да писнете, јер ћу се сада вратити да вас закољем.

Један тренутак гледао је обоје крутим погледом.

У том тренутку чуло се како неколико њих певају друмом. Лопов окрете нагло главу према излазу и тада му спаде образина.

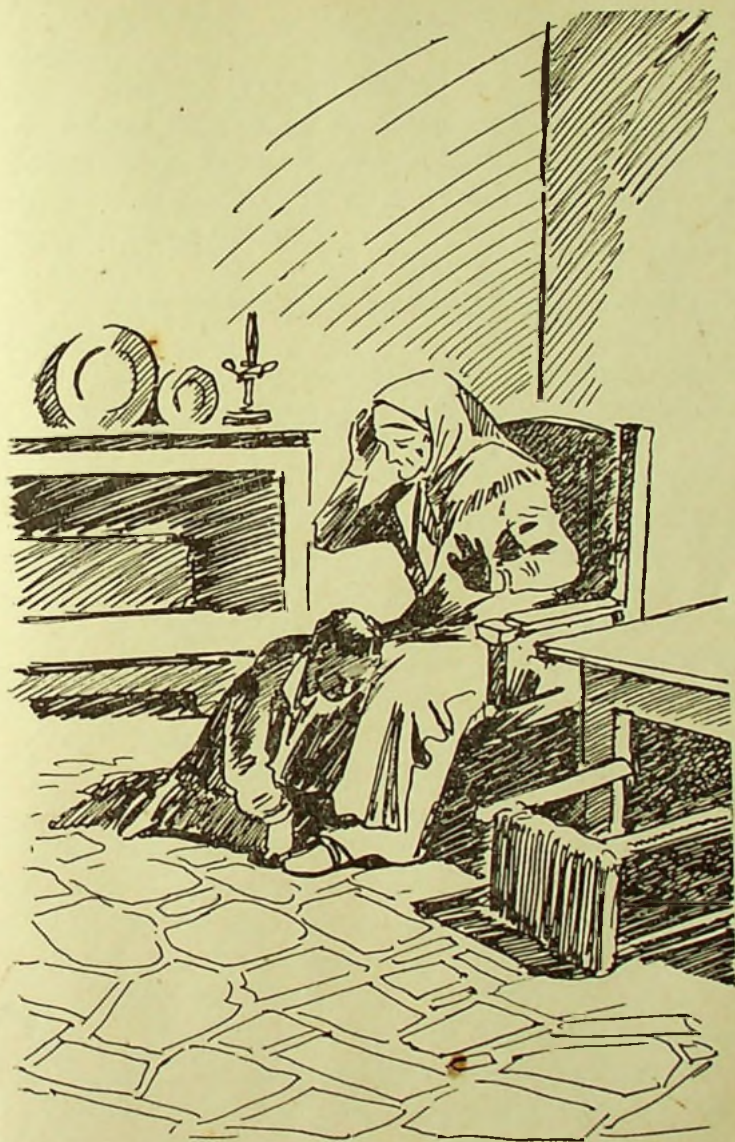
Стара врисну:

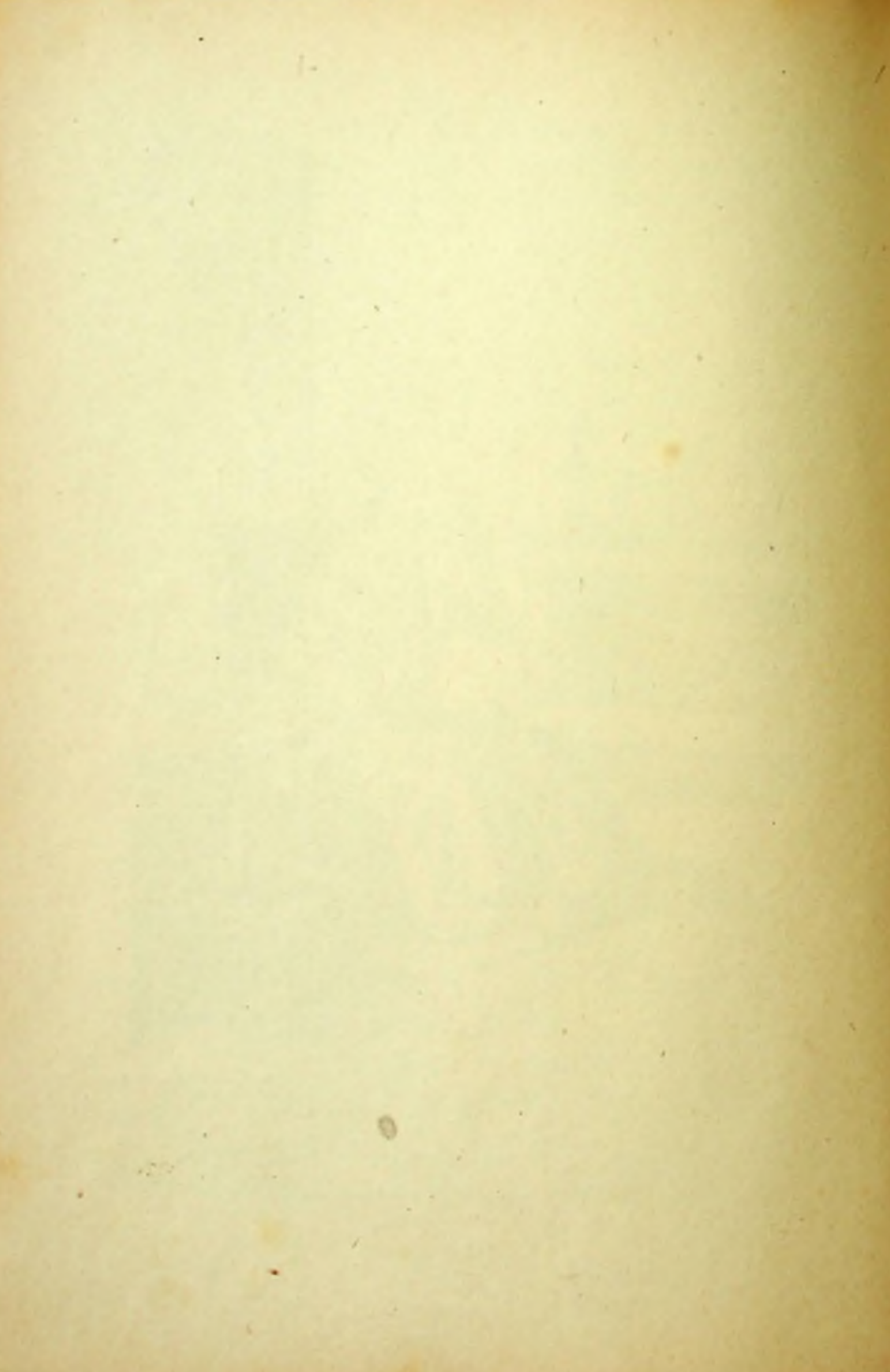
— Моцони!

— Несрећнице — викну лопов кога су познали, Умри! И полете на њу с пожем у руци.

Али, хитрим покретом, викнувши очајно, Феручо се баци између њих, како би заклопио бабу. Лопов пође ка излазу, али успут гурну сто. Свећа паде и угаси се. Мали се полако сасвим спусти на своју бабу и склизну с њенога крила на колена, обгрливши је око врата, с главом на њеном крилу.

Прошло је неколико тренутака. У соби је био густ мрак. Песма сељака удаљавала се. Старица дође к себи:

— Феручо! — рече изнемоглим гласом, цвокоћући зубима.

— Бабо — одговори дечак.

Старица се напрезала да нешто каже, али јој је језик био као одузет од страха. Остала је један тренутак ћутећи и дрићући, а затим је успела да запита:

— Јесу ли отишли?

— Јесу.

— Нису ме убили? — промрмља баба дрхтавим гласом.

— Нису... спасени сте — рече Феручо... Спасени сте, драга бабо. Однели су нам новац... Али отац је готово сав новац однео са собом.

Баба уздахну.

— Бабо — рече опет дечак, клечећи на коленима и стезући бабу око паса... — Драга бабо, ви ме волите, зар не?

— О, Феручо, слатко моје дете — одговори баба, метнувши му руку на главу. — Како си се морао уплашити! О, Господе Боже!... Запали светлост... Али, немој, останимо још мало у мраку, још ме је страх...

— Бабо, ја сам вам увек правно непријатности...

— Није, Феручо, немој тако сада да говориш, нећемо на то сада да мислимо, ја сам на све већ заборавила, ја те много волим...

— Ја сам вас увек љутио — продужи опет Феручо дрхтавим гласом. — Али, увек сам вас волео. Хоћете ли ми опростити?... Опростите ми, бабо.

— Добро, дете моје, све ти праштам, опраштам ти из срца... Устани, немој више клечати, дете моје. Да запалимо свећу. Треба мало да се одважимо, устани Феручо!

— Хвала, бабо — рече дечак све слабијим гласом....
— Сада сам задовољан. Сећајте ме се, бабо, јел'те да ћете
ме се сећати? Сећајте се увек свога Феруча!

— Драги мој Феручо! — викну баба згранута и уз-
буђена, метнувши му руке на рамена и сагнувши главу
као да хоће да му види лице.

— Сећајте ме се сви — рече дечак сасвим slabим
гласом, који се чуо као шапат. — Пољуби мога оца...
меју мајку... Луиђину... Збогом, бабо!

— Тако ти неба, шта је теби? — рече баба, пипајући
га по глави, која јој је била пала у крило, па затим по-
че викати колико је год могла јаче: — Феручо! Феручо!
Феручо! Синче мој! Љубави моја! Господе Боже, помо-
зи ми!

Али Феручо није ништа више одговарао. Тај мали
јунак, спасилац мајке своје мајке, ударен ножем у леђа,
предао је Богу своју племениту душу.

ЗИДАРЧЕ НА УМОРУ

18, уторак.

Сирото Зидарче, озбиљно је болесно. Учитељ је рекао да ће ићи да га обиђе, а Гароне, Дероси и ја решили смо да и ми идемо к њему заједно. И Старди је хтео да пође, али како му је учитељ дао да нешто напише о Кавуровом споменику, ка-
зао је да мора ићи да види Кавуров споменик, како би што боље написао тај задатак. Онако, пробе ради, позвасмо и онога надувенка Нобиса, који је без ичега другога одговорио само:

— Не!

Вотини се извинио што не може поћи с нама, свакако се плашио да не убрља одело кречом. Ишли смо, дакле, само нас тројица. Киша је пљунтала. На улици је Гароне застао и с пуним устима хлеба запитао:

— Шта ћемо да му купимо? — и поче звецкати са своја два солда у џепу.

Сви смо дали по два солда и купили смо три велике поморанџе.

Попели смо се на мансарду. Пред самим улазом Дероси склде своју медаљу и метну је у џеп. Питали смо га зашто то чини.

— Тако, одговорио је, боље је... Мени се чини да је боље ући код њега без медаље.

Закуцали смо на врата. Отворио нам је његов отац, она човечина који је изгледао као цин. Овога пута имао је збуњен израз.

— Ко је? — запитао је.

Гароне одговори:

— Антонијеви другови из школе, носимо му три поморанџе.

— Ах, сиромаш мој Тонино! — уздахнуо је зидар и завртео главом. Плашим се да неће више моћи појести ваше поморанџе. И обриса рукавом сузе.

Пустио нас је унутра. Ушли смо у једну собицу под самим кровом. Ту је лежао Зидарче у једном малом кревету и спавао. Његова мати стајала је више кревета очајна, држећи обе шаке на лицу, и једва се окрете да нас погледа. На једној страни висиле су четке, чекић и мистрија. Дечко је био покривен очевим капутом, убрљаним малтером. Спрото дете. Био је веома омршавео и сасвим побледео, нос му се упињати и врло је тешко дисао. Сиромаш мој Тонино, како је био добар и весео, мали мој другар. Колико ми је криво. Не знам шта бих дао да може сада да ми се избекељи онако на свој начин, спрото моје Зидарче! Гароне му метну на јастук поред главе једну поморанџу. Мирис га је мало осветио, он је узе, али је опет упусти и поче гледати право у Гарона.

— Ја сам — рече овај — Гароне! Да ли ме познајеш?

Једва му се могао приметити мали осмех на уснама, подиже с муком своју мршаву руку и пружи је Гарону, овај прихвати руку и рече му:

— Само храбро, Зидарче, оздравићеш ти брзо и вратићеш се у школу и учитељ ће ти одредити место поред мене, јеси ли задовољан?

Али, Зидарче не одговори ништа. Мати груну у плач:

— Јадни мој Тонино! Јадни мој Тонино! Тако добро дете и Бог хоће да нам га узме!

— Та ћути — повика зидар — ћути молим те, тако ти Бога, јер ћу изгубити намет!... — Затим нам рече узбуђено: — Идите! Идите, децо, хвала вам, идите, шта ћете више овде? Хвала вам, идите кући!

Зидарче је затворио очи и изгледао као мртав.

— Треба ли шта да вам помогнемо? — запита Гароне.

— Не, добри мој дечко, хвала, одговори зидар. Идите кући.

Он нас испрати до врата и затвори их за нама, али нисмо били још ни на половини степеница чули смо како зидар виче за нама.

— Гароне, Гароне!

Потрчасмо брзо опет уза степенице.

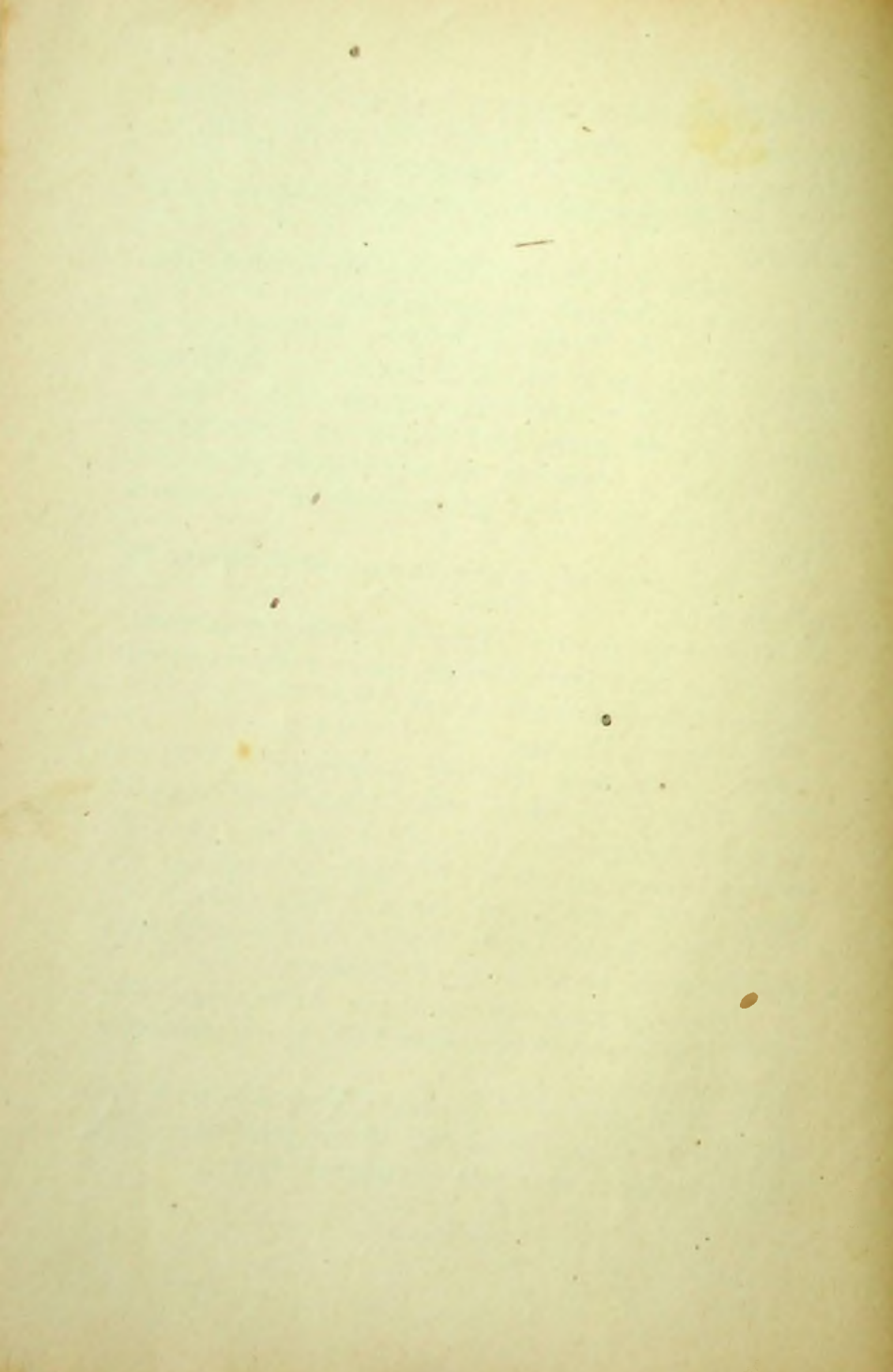
— Гароне — повика опет са збуњеним лицем — сада те је звао по имену. Има већ два дана како речи није проговорно, а тебе је сада два пута звао. дођи брже. О, свети Боже, можда је добар знак!

— До виђења — рече Гароне нама — ја се враћам. И он уђе опет са оцем Зидарчету.

Дероси је имао очи пуне суза. Ја му приметих:

— Плачеш због Зидарчета? Па, ето, проговорно је, оздравиће.

— И ја мислим — одговори Дероси — али, нисам ја мислио сада на њега... Помислио сам како је Гароне добар и како има племениту душу.

Кнез Кавур

29, среда.

Добио си задатак да опишеш споменик кнеза Кавура. Напиши ти свој задатак. Али, ко је био кнез Кавур, не можеш још данас разумети. Засада треба само ово да знаш: он је био много година први министар Пијемонта. Он је послао пијемонтску војску у Кримују и победом код Чернаје подигао је пијемонтској војсци углед, који је раније био много пао због пораза код Иванде. Захваљајући њему, сто педесет хиљада Француза сипало је са Алпа и истерало Аустријанце из Ломбардије. Кавур је био на влади за време најславнијег доба резолуције у Италији, које је дало главни потстрек за свето уједињење наше отаџбине. Он је све радио разумно, с надчовечанском истрајношћу и необичном ревоључијом. Многи генерали имали су врло тешке часове на бојном пољу, али је он имао још теже моменте у својој соби за рад, плашећи се да се његово велико дело не сруши као каква слаба зграда од земљотреса. Проводио је часове и многе ноћи у страховању: али је извео то велико и славно дело, које му је скратило живот за двадесет година. Борећи се са својом болешћу, која га је после одвела у гроб, он је стално имао жељу да учини још нешто за

своју земљу. — „Чудновато,“ — говорио је на својој самртничкој постељи — „не знам више да читам, не имам више да читам.“ И када су му пуштали крв, и када му се ватра пењала, мислио је на своју отаџбину: „Излечите ме, почиње да ми се мрачи ум, а потребно је да опет добијем снагу, јер имам да посвршавам врло важне послове.“ Када га је болест већ сасвим савладала и цео град био у узбуђењу, и када је и сам краљ стајао поред његове постеље, он је с муком говорио: „Имам да вам кажем многе ствари, сире, имам и да вам скренем пажњу на врло многе ствари, али сам болестан, не могу, не могу.“ Био је очајан. И у тој грозници његове су све мисли биле упућене на државу, на нове италијанске области које су се биле ујединиле, на многе и многе друге ствари које је још требало посвршавати. Када га је захватио делиријум, говорио је тешко дишући: „Васпитајте омладину, васпитајте децу и омладину... Чувајте слободу!“ Делеријум се све више повећавао, смрт је већ била ту, а он је још упућивао оштре речи Гарибалдију и грдио Венецију и Рим, који се још нису ослободили. Имао је све некакве широке визије о будућности Италије. Разумеј, његов велики бол није био због тога што ће изгубити живот, већ због тога што је видео да се он измиче својој отаџбини, којој је још био потребан и због које за мало година није штедео своју снагу и нагло ју је губио. Умро је с једним ратничким узвиком који му је застао у грлу, те је и његова смрт била славна као и његов живот. И сада размисли, Енрико, шта значе наши болови, па чак и наша смрт према тим великим људима који у своје срцу носе читав један свет. Помисли увек на то, сине, када будеш пролазио поред онога кипа од мермера и у своје срцу увек понови: „Слава му!“

Твој отац

П р о л е ћ е

1, субота.

Данас је први април! Имамо да идемо у школу само још три месеца. Данас је било једно од најлепших јутра у години. Био сам врло задовољан у школи, јер ми је Корети рекао да ћемо прекосутра ићи да видимо краља, заједно с Коретијевим оцем, који га познаје. Па ми је истога јутра казала мајка да ће ме водити да посетимо Дечје склониште у улици Валдоко. А био сам расположен и зато што је Зидарчету боље и што је учитељ јуче у пролазу рекао моме оцу:

— Добро је, добро је!

И, најзад, био сам расположен што је, поред свега тога, био леп пролећни дан. Кроз прозоре у школи видело се дивно плаво небо, дрвеће у бапти било је покривено пупољцима, прозори на суседним кућама широко отворени, а на њима су биле саксије пуне зеленила.

Учитељ се није смешио, јер то никада не чини, али био је добро расположен, и то толпко, да му се готово није видела она његова усправна бора на

челу. Исписао нам је један задатак на табли, шалећи се. А лепо се приметило како је са задовољством удисао ваздух, који је долазио из врта кроз отворене прозоре, пун пријатног мириса на земљу и шуму, па га је натерао да мисли на шетње по пољу и лугу.

Док је он објашњавао задатак, чуло се из близине са улице како неки ковач удара чекићем у наковањ, а из једне куће прекопута се чуло како једна жена пева успаванку своме детету. Далеко, из касарне Чернајо, чуло се како свирају трубе.

Сви су изгледали задовољни, па чак и Старди.

Једнога тренутка, ковач је почео јаче лупати по наковињу, а мајка која је успављивала дете почела је јаче да пева. Учитељ прекиде предавање и напрегну уво, па затим рече полако, гледајући кроз прозор:

— Небо се смеје, једна мајка пева да успава дете, вредни занатлија кује, а овде деца која се уче у школи... Ето, то су лепе ствари!...

Када смо изишли из школе, видели смо да су и сви пролазници били весели: сви су корачали живим кораком, певушећи, као да су ишли на излет који ће трајати бар четири дана.

Учитељице су се шалиле с нама. Она учитељица с црвеним пером скакутала је за својим ђацима, као да је и она њихова другарица... Родитељи и рођаци ђака, који су их чекали пред школом, разговарали су међу собом смејући се, а Кросијева мајка имала је пуне корпе љубичица, које су замири-сале целу одају.

Никада нисам био толико задовољан као овога

јутра, јер сам видео и своју мајку да ме чека на излазу из школе. Прилазећи јој казао сам:

— Тако сам нешто расположен, а не знам шта је то да се данас тако осећам?

Мајка ми је одговорила да је то прво због пролећа, а после тога, што ми је мирна савест.

КРАЉ УМБЕРТО

3, понедељак.

Тачно у десет часова мој отац је видео кроз прозор Коретија, дрвара, који је водио свога сина. Они су ме очекивали. Отац ми рече:

— Ево, дошли су, Енрико. Иди да видиш свога краља.

Сјурно сам се доле као муња. И отац и син били су веселији него обично и никада ми нису изгледали толико слични као данас: отац је имао на капуту прикачену медаљу за храброст, обешену између две друге медаље, и ушилјене бркове као две игле за плетење.

Одмах смо се пожурили на железничку станицу, на коју је краљ имао да стигне у десет и по часова. Коретијев отац пушио је лулу и трљао шаке.

— Знате, децо, нисам га видео још од рата шездесет шесте године. Па то је, знате, ситница од наест година и шест месеца. Прво, три године у Француској, затим у Мондови. И никада нисам имао ту срећу да будем овде када је он долазио у наш град. Ето, шта значи случај.

Он је у разговору називао краља просто по имену, Умберто, као да су другари. Краљ је тада ко-

мандовао пешнаестом дивизијом. Онда је имао двадесет и две године и неколико месеца. Умберто је јахао коња тако и тако...

— Петнаест година! — викну он гласно, понављајући већим корацима. Баш волим што ћу га видети. Када сам се с њим растао, био је само кнез, а сада је краљ. А ја сам променио струку: од војника постао сам дрвар.

Он се слатко сам себи насмеја. Његов син га запита:

— Ако вас види, да ли ће вас познати?

Отац се опет насмеја:

— Ти си глуп! — одговори. — Није него... Он, Умберто, био је један једини, а нас је било као мува. А после тога, он неће загледати свакога од нас посебно.

Дошли смо до улице Виторија Емануела. Маса људи је журила према железничкој станици. Прошла је и једна чета алпинаца с трубама. Затим су у галопу пројахала два карабинијера. Било је уопште свечано расположење.

— Да, да! — узвикну Коретијев отац; — баш волим што ћу видети свога команданта дивизије. Ах, како сам брзо остарио. Изгледа ми као да сам још јуче носио телећак на леђима и пушку у рукама, у оној гужви у борби; као да је јуче био 24 јун, када смо имали најјачу борбу. Умберто је долазио и одлазио са својим официрима, док су издалека грмели топови. Сви смо га онда гледали и говорили: „Како то да га не погађа ђуле?“ Ни у сну ми се не би причинило да ћу га видети на овоме месту, тако близу нас и на домак аустријских улана. Био

сам на четири корака од њега. Дан је био врло леп, небо је изгледало као огледало; али је била врућина. Да видимо да ли ћемо се моћи прогурати?

Стигли смо на железничку станицу. Била је већ велика гомила света, полицајаца, кочија, карабинијера, разних удружења са својим заставама... Свирала је војна музика једнога пука. Коретијев отац покушао је да уђе у хол, али му нису допустили. Онда је гледао да се прогура у први ред, где је стајала гомила света пред самим улазом у станицу. Гурајући се лактовима, успео је чак да и нас провуче. Гомила се таласала час на ову, час на ону страну. Дрвар је успео да стане поред првога стуба, где полицаја није никога пуштала.

— Ходите са мном! — рече и повуче нас за руке и, прешавши тај празан простор до стуба у два корака, стао је уз њега наслоњен раменима о зид.

Пришао му је одмах један полицајац и рекао:

— Овде не сме нико стајати.

— Ја сам из четвртога батаљона четрдесет деветог пука — одговори Корети, лупајући се по медаљи.

Полицајац га погледа и рече:

— Останите где сте.

— Па јесам ли ти ја казао да то много значи. То су чаробне речи: »четврти у четрдесет деветоме«. Па зар не бих смео по својој вољи да видим свога генерала, и то ја који сам био под његовом командом! Онда сам га видео сасвим изблиза, па право је да га и сада видим изблиза. Ја рекох генерал, мој генерал. Којешта! Био ми је командант батаљона, читава пола часа, јер је за то време он лично

командовао нашим батаљоном док је био ту, а не мајор Ђбрик, сто му громава!

У салону, у који је требало прво да уђе, видело се много госпoде и официра, а пред излазом стајале су кочије с послугом, обученом у црвена одела.

Корети запита оца да ли је кнез Умберто имао сабљу у рукама када је командовао батаљоном.

— Дабоме да је имао сабљу у рукама, одговори отац, да би могао да одбије непријатељски напад, као и други. Ах! То су били прави ђаволи! Зашли су нам с леђа као некаква Божја казна. Продрли су у наше трупе, у чете, у батаљоне, а топови који су грмели све су рушили! Све се помешало, коњица из Алесандрије, коњаници из Фође, пешадија, улани, берсаљери. То је био пакао, у коме се ништа више није могло разумети. Чуо сам наједанпут да неко каже: »Височанство! Височанство!« Видели смо како наједанпут наилазе нове непријатељске чете... Напунили смо поново пушке барутом... Пуцали смо!... Земља је била покривена коњима и рањеним и мртвим уланима. Окренуо сам се и видео међу нама Умберта на коњу, како гледа око себе, миран и са упитним погледом, као да је хтео да пита: Је ли когод рањен, јунаци? А ми повикасмо: »Живео, живео!« Били смо луди од одушевљења. Мили Боже, какав тренутак!... Ево, воз долази.

Музика поче свирати, официри пожурише напред, маса се поче дизати на прете.

— Неће одмах изићи — рече један полицајац. Прво ће да му одрже говор.

Коретијев отац хтео је да искочи из коже.

— Ах, када на то мислим, увек га видим тамо на бојишту. Знам да се добро држао и за време разе колере, и за време земљотреса и шта ти ја све тамо знам: али мени излази увек пред очи онакав какав је био када је дошао међу нас, онако, са потпуно мирним лицем. Ја сам уверен да се и он сећа нашег батаљона 49 пука, чак и сада када је краљ и да би био задовољан када би сео за сто заједно са свима које је видео том приликом на бојишту. Али сада су око њега генерали, разна господа, ишарана гајтанима. А онда је имао око себе само сироте војнике. Када би човек могао с њим да проговори само дветри речи у четири ока. То је био наш генерал од свега двадесет две године, наш принц, који је имао поверење у наше бајонете... Петнаест година нисам га видео... Наш Умберто... Ево иде! Ах, ова музика ме толико узбуђује, часна реч.

Громка вика прекиде га у говору. Хиљаде и хиљаде шешира биле су подигнуте у вис. Четири господина обучена у црно попела су се у једне кочије.

— То је он! — повика Корети и остаде као очаран. Затим тихо додаде: Господе Боже, како је проседео!

Сва тројица скидосмо капе. Кочије су кренуле сасвим полако кроз гомилу, која је урлала од одушевљења и махала шеширима. Ја сам посматрао старог Коретија. Чинио ми се сасвим други човек: изгледало ми је као да је одједном постао виши, озбиљнији, мало блед. Био је сасвим приљубљен уза стуб.

Кочије дођоше до нас, близу, на један корак до стуба.

— Живео! — повикаше многи гласови.

— Живео! — повика и Корети после свих осталих.

Краљ га за тренутак погледа и заустави поглед на његовим трима медаљама.

Корети изгуби главу и викну:

— Четврти батаљон четрдесет деветог пука!

Краљ се већ био окренуо на другу страну, па се после овога окрете опет к нама и гледајући Коретија право у очи, пружи своју руку ван кола.

Корети скочи напред и стиште краљу руку. Кочије прођоше, маса нагрну и одвоји нас од њега. Старога Коретија изгубисмо из вида. Али то је било само за тренутак. Одмах смо га пронашли. Био је без даха, са сузним очима, викао је свога сина и држао уздигнуту десну руку. Син потрча к њему, а отац му повика:

— Овамо, мали мој! Докле ми је шака још врућа! И он поче шаком трљати лице свога сина: То те сада милује краљ!

Он остаде ту на месту као да је опчињен, гледајући и даље за колима која су се удаљавала, смешећи се, с лулом у рукама, усред једне групе људи који су га радознано посматрали.

— То је један из четрдесет деветог пука! говорили су. То је један војник кога познаје краљ. Краљ га је познао. Руковао се с њим. Свакако му је предао какву писмену молбу, рече неко гласније.

— Нисам! — одговори Корети окренувши се нагло. Нисам му дао никакву молбу, не! Али да ми је нешто тражио, ја знам шта бих му дао...

Сви су га посматрали, а он рече мирно:

— Дао бих му своју крв!

4, уторак.

Мајка ме је, као што ми је била обећала, одвела јуче после ручка у дечје склониште у улици Валдоко; хтела је да препоручи управници склоништа Прекосијеву сестрицу. Нисам никада дотле видео какво склониште. Како ме је то сада занимало! Било их је две стотине, мушкарчића и девојчица, али сасвим малих; они из првога разреда у нашој школи читави су људи према њима. Наишли смо били када су двоје по двоје ишли у трпезарију, у којој су била два дугачка стола, а у њима пуно округлих рупа, и у свакој рупи лимени тањир пун пиринча с пасуљем; а пред рупом по једна кавајна кашика. Улазећи у трпезарију неки су од њих гризли јабуке, а остали су на улазу седели на поду, док нису дошле васпитачице и подигле их. Неки од њих задржавали су се пред првим тањирем, узимали кашику и почели да једу, мислећи да је то њихово место, али учитељица је наишла и викнула:

— Још напред!

Дечица су пошла напред и успут још на неком месту појела по кашику јела, а када су дошла до свога места наишла су половицу чорбе у своме тањиру. Најзад их почеше ужурбано уређивати:

— Брзо! Сви у ред!

И све их поређаше у ред поред стола па отпоче молитва. Али сви који су били у унутрашњим редовима и морали окренути леђа столу, окретали су за време молитве главе да пазе да им неко не поједе ручак. Молили су се Богу склопљеним шакама и очима подигнутим к небу, али им је памет била за

столом, јер су били гладни. Затим су сви заузели своја места да једу. Ох, како леп приказ! Неки су јели с две кашике, неки рукама. Многи су вадилли зрно по зрно пасуља и метали у депове. Друга деца, опет, скидала су са себе кецељнице, јер су им биле тесне, да би могли ручати. Било је међу њима неких који уопште нису јели већ су гледали како лете муве; а било их је који су ручицама бацали пиринач из јела на све стране. Изгледало је као у каквом кокошарнику. Али било је дивно!

Најлепше су изгледала два реда девојчица, са зализаном косом и кикама, везаним с много црвених, зелених и плавих трака. Једна васпитачица запита једну групу од осам девојчица:

— Где расте пиринач?

Свих осам девојчица отвори уста пуна јела и одговори као у један глас, певајући:

— Ра-сте у во-ди.

Онда учитељица нареди:

— Руке у вис!

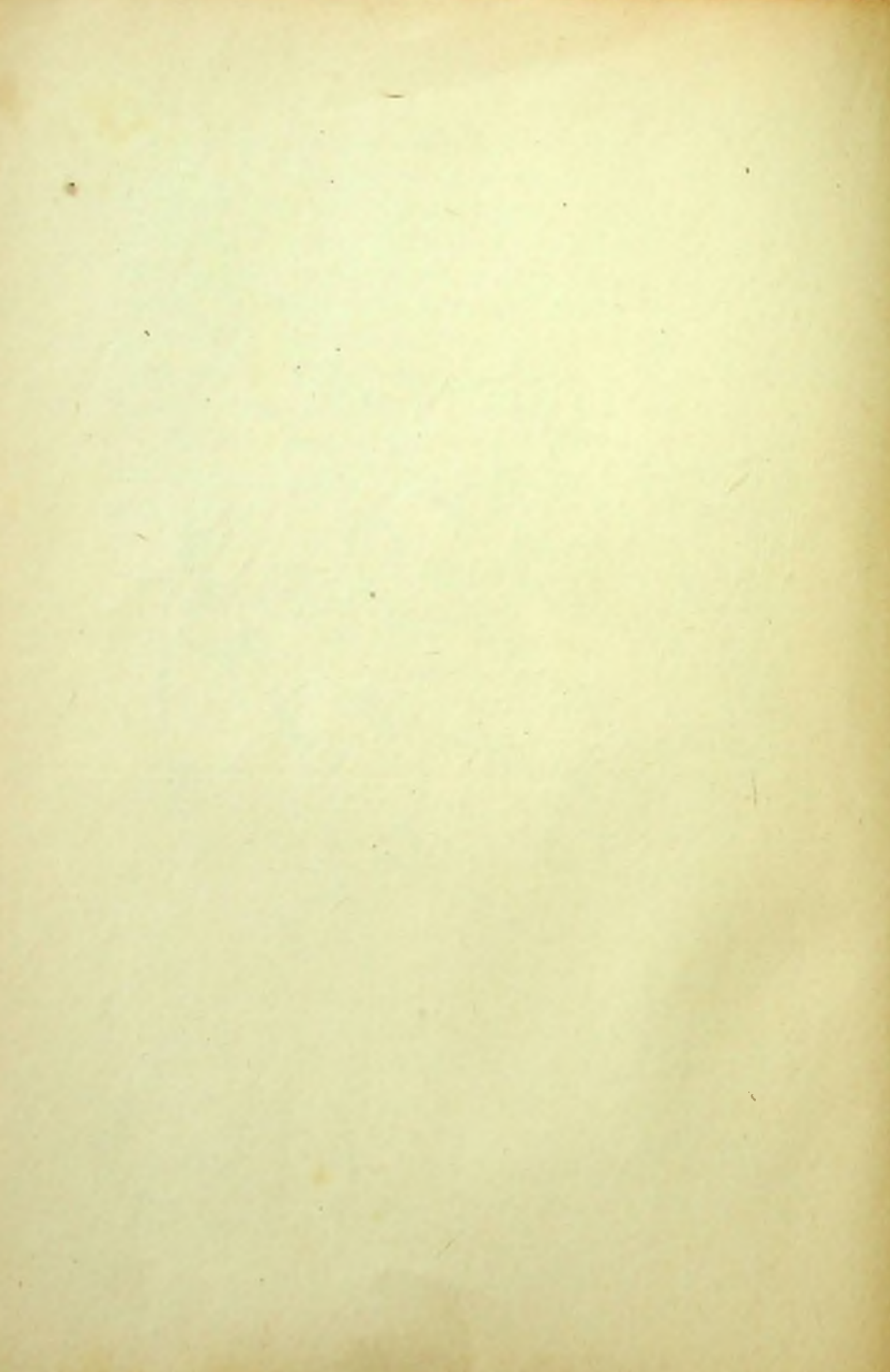
Било је дивно видети све те мале ручице које су још пре неки месец биле у повојима.

Затим су сва деца отишла да се играју, али пре него што су пошла, свако је узео по једну корпичу, које су стајале уза зид. Сви су изишли у врт и почели су се играти. вадећи из корпица храну коју су добили: мало хлеба, парченце спра, кувано јаје, малу јабуку, шаку наута и комад пилетине.

Зар трен ока, цео врт био је покривен разним отпацима од јела. Изгледало је као да је неко припремио храну за читаво јато птица. Деца су јела на све могуће начине: као зечеви, као мишеви, мачкице; гризли су, лизали, сисали. Неке девојчице

H. Heparah.

држале су у шади нешто меко, а између прстију цурило је нешто бело, као млеко, право у рукав, али оне то нису ни примећивале. Трчали су тамо-амо држећи хлеб и јабуке у зубима, као кучићи. Видео сам двоје како некаквим штапићима буше кувано јаје, мислећи да ће у њему открити богзна какво благо. Беланце и жуманце падало је у комадима на земљу, а они су их после купили с великим стрпљењем и уживањем, као да су скупљали бисер. Њих двадесетак сабрало се око једног мало одраслијег, који је држао у руци фишек с бонбонама. Некима је допустио да прислоне свој комад хлеба уз бонбону, а другима, који су га лепо молили, допустио је да му лизну прсте.

Утом је наишла у башту и моја мајка и почела миловати час једно, час друго дете. Многа су јој деца потрчала у сусрет и почела се скупљати око ње, тражећи да их пољуби и уздигнуте главице, гледајући увис, као да гледају на трећи спрат, отварајући и затварајући уста као да траже салткина. Једно јој је дете пружало загризену поморанцу, друго мало коре од хлеба. Једно дете пружало јој је неки лист од некога дрвета, а друго, опет, показивало јој је врло озбиљно на својој кецељи неку малу прогоретину, коју је прогорело свећом пре неколико дана.

Пружали су мојој мајци под нос као какве велике реткости некакве ситне инсекте, које су похватили по бапти и ја не разумем како су их могли пронаћи, тако су били ситни. Показивали су јој некакве поломљене запушаче, отпала дугмета с њихових кошуља, цвеће које је већ било избачено из ваза. Мушкарчић с повезаном главом почео је да

нам прича причу о некаквом чудном дрвету, али га ништа нисмо могли разумети. Други је опет хтео да га моја мајка пошто-пото узме на руке и када је она то учинила, само јој је шануо на ухо:

— Мој отац прави четке.

А учитељице су трчале тамо-амо, да спречавају хиљаду »незгода« које су се за то време дешавале: неке девојчице су плакале што не могу да одреше чвор на једној марамици; а један сасвим мали јецао је из свег гласа, јер је бацао своју храну на клупу испод које је седео, а сада није умео да се подигне и дохвати.

Пре него што смо пошлели моја мајка узне на руке три или четири детета; остали, видевши то, полетеше на њу, неки са убрљаним лицем жуманцетом, неки убрљани поморанџама. Било их је који су је хватали за прст да јој виде прстен, други су је хватали за ланац од сата, а један је чак хтео да је чупа за косу.

— Чувајте се, говориле су јој учитељице, изгубите вам хаљину.

Али моја мајка није на то обраћала пажњу и продужила је да их љуби, док су деца око ње пратила све већи обруч.

Они који су били даље гурали су се да силом продру до ње. А сви су викали:

— Збогом, збогом, збогом!

Најзад смо успели да се извучемо из врта, али сва дечица потрчаше на гвоздену ограду. Метнула су своја мала лица на решетку, како би је видели и поздравили још једанпут. Пружали су напоље ручице и опет јој давали залогаше хлеба, коштице од неспола, коре од сира и сви су опет викали:

— Збогом, збогом! Дођи сутра опет! Дођи и други пут!

Моја мајка, журећи се, прихвати једну од пружених руку и најзад успе да се дохвати улице, сва покривена мрвама, мрљама и изгужвана. У једној је руци држала пуно цвџа; очи су јој биле сузне, али је била задовољна као да се враћала са какве лепе светковине.

Гласићи из врта и даље су се чули као цвркулт каквог великог јата птица. Још једнако су викали:

— Збогом, збогом! Дођи опет, тетол!

НА ЧАСУ ГИМНАСТИКЕ

5, среда.

Како је време било непрестано лепо, гимнастичке часове нисмо више имали у затвореном простору, већ на гимнастичким справама у врту.

Гароне се случајно затекао у канцеларији управитеља када је дошла Нелијева мајка, она плава дама у црнини, молећи да ослободи свога сина од гимнастике. Сваку је реч изговарала с тешком муком, а говорила је држећи руку на глави свога сина.

— Он то не може да издржи... рече она управитељу.

Али Нели је гледао тако тужно што ће бити издвојен са часова гимнастике.

— Видећеш, мама, рече јој, да ћу ја бити добар као и други.

Мати га погледа са жаљењем и љубављу, па онда додаде:

— Ја се плашим твојих другова... Хтела је рећи: Што ће те неметати...

Али Нели одговори:

— Неће ми то ништа сметати... Уосталом, ту је Гароне. Доста је да он буде ту, па ми се нико неће ругати.

И они га пустише да иде с нама на час.

Учитељ, онај што је у рату био рањен у врат и који се тукао уз Гарибалдија, доведе нас до разбоја и до вратила које је било доста високо и морали смо се уз њих успињати, да би смо дошли до вертикалног држаља. Дероси и Корети попеше се горе за тили час; и мали Прекоси попео се хитро, и поред тога што је на себи имао онај капут који му пада испод колена, а то је изазвало смех код свих нас и почесмо понављати оне његове уобичајене речи: »Опростити, опростити.« — Старди се задувао и био је црвен као рак и стезао је зубе као какав разљућени пас, али је одлучио да се попне, па ма пукао... И збиља, попео се, а када је стигао до врха, заузео је став каквог императора. А Вотини се два пута склизнуо надоле, иако је имао нарочито одело за гимнастику, с плавим линијама. Да бисмо се лакше попели, намазасмо сви шаке смолом, која се зове калофонум. А већ се знало да тај смолени прашак продаје она трговачна Гарофи, који је набављао за све нас, продајући за један солдо пакетић и на томе је много зарадио. Онда је дошао на ред Гароне, који се зачас попе гризући комад хлеба, као да то није ништа; а изгледа ми да би био способан да понесе још некога од нас на својим раменима. После Гарона, ето ти Нелија. Чим су га видели како се ухватио за мотку својим дугим и slabим рукама,

многи су почели да се смеју и нешто добацују. Али Гароне прекрсти своје дебеле мишице на прса и погледа све унаоколо тако нарочитим погледом, као да је хтео да свима стави до знања да ће бар четворицу фљиснути, ако се то ругање и даље продужи, па чак и у присуству учитеља. Смех је тога тренутка прекинут. Нели се, сиромах, почео пењати с муком, стењући, очајна лица, тешко је дисао, а зној му је цурио с чела. Учитељ му рече:

— Силази!

Али он није хтео да га послуша. Мучно се и даље, напрезао се. Ја сам сваког часа очекивао да видим како ће се скотрљати доле полумртав. Сиромах Нели! Помислио сам у себи: како би било мојој мајци када бих ја тако изгледао, како би јадна патила, јадна моја мајка. И мислећи на то, тако сам заволео Нелија и дао бих не знам шта да успе да се попне. Ух, када бих му ја могао помоћи оздо, али нико да ме не види. За то време Гароне, Дероси и Корети викали су му:

— Напред, напред, само одважно, још један корак, одважно!

И Нели учини још један снажан покрет, уздахну дубоко и попе се горе.

— Браво! — викали су сви, плескали и клицали.

— Браво! — рече учитељ. — Али сада је доста, сиђи.

Али је Нели хтео да се попе до самога врха, као и други, и једног тренутка успе он да метне лактове, па затим колена на даску, па се затим попе и погама. Он се исправи и тешко дишући поче се на нас смејати. Ми смо наставили да му плеска-

мо, а он је једнако гледао на улицу. И ја се окренух на ту страну и кроз дрвеће, које је било поред оgrade врта, опазио сам његову мајку како иде тамо-амо по улици, не усуђујући се да гледа на ову страну.

Нели сиђе и сви му указаше велике почаст: био је узбуђен, румен, очи су му сијале, није лично на онога старог Нелија. А када је изишао на улицу, пришла му је у сусрет мајка, загрлила га и запитала:

— Па добро, сирото моје дете, како је било? Како је било?

А сви другови одговорише у један глас:

— Пео се као и ми... Јак је, знате... Окретан је... Може све што и ми други.

Требало је видети радост те жене... Хтела је да нам захваљује, али није могла; стиснула је руку тројници, четворици. Гарона је помиловала, па одведе собом сина и видели смо како су један делић пута трчали брзо, разговарајући међу собом и млатајући рукама. Обоје су били задовољни, како их нико досада није видео.

УЧИТЕЉ МОГА ОЦА

11, уторак.

Ух, што сам са оцем јуче начинио леп излет!

Ево како је било:

Прекјуче, за време обеда, читајући новине, мој отац одједном узвикну изненађен и рече:

— А ја сам мислио да је умро још пре двадесет година! Знате ли да је још жив мој учитељ из пр-

вога разреда основне школе, Винченцо Крозети, који сада има осамдесет четири године! Видим сада овде да га је министарство одликовало за његове заслуге за рад у току шездесет година! Шездесет го-ди-на! Знате ли шта то значи? И тек пре две године напустио је свој посао у школи, сиромас Крозети! Станује на један час железницом одавде, у Кондови! — Па затим додаде: — Енрико, ићи ћемо да га видимо.

И цело вече мој је отац говорио само о њему. Име његовог учитеља из првога разреда основне школе изазвало је код њега сећање на хиљаду догађаја из његовог детињства, на његове прве другове, на његову покојну мајку.

— Крозети — говорио је — имао је четрдесет година када ми је био учитељ. Чини ми се као да га сада видим. Већ је био мало погрбљен, имао је светле очи. Није носио браду. Био је врло озбиљан, али је с нама имао добар начин, волео нас је све као отац, али грешке није праштао. Доспео је на то место са села, захваљујући марљивом учењу и раду. Био је отмен. Моја га је мати веома ценила, а мој отац се према њему осећао као пријатељ. Како је дошло да из Торина заврши у Кондови? То не знам. Свакако ме неће више познати. Али, не чини ништа, ја ћу га познати. Прошле су четрдесет четири године. Четрдесет четири, Енрико. Ићи ћемо сутра да га видимо.

И јуче ујутру, око девет часова, били смо на железничкој станици, на прузи која води за Сузу. Ја сам хтео да с нама пође и Гароне, али он није могао поћи, јер му је мати била болесна.

Био је леп пролећни дан. Воз је јурио кроз зелене ливаде и цветне гајеве, а ваздух је био пун мириса. Отац ми је био задовољан и свакичас ме је грлио око врата и разговарао је са мном као са каквим пријатељем, посматрајући поља.

— Сиромас Крозети! — рече. — То је први човек који ме је волео, чинио ми је све, одмах после мога оца. Никада нисам могао заборавити неке његове савете, али и нека оштра пребацивања, због којих сам се враћао кући са стегнутим грлом. Имао је руке дебеле и кратке. Још га сада видим како улази у школу, оставља штап у један угао и веша капут о вешач, увек истим покретом. И свакога дана био је истогa расположења. Био је врло савестан, пун добре воље и нажљив, као да свакога дана школа тек почиње. Изгледа ми као да га сада чујем како каже: »Ботини, еј. Ботини! Припази на кажипрст... Како држиш то перо!« Мора бити да се много изменило после четрдесет четири године.

Чим смо стигли у Кондову, потражили смо нашу стару баншованку, која је држала радњицу у забаченом крају. Затекли смо је с њеним синовима. Било јој је врло мило. Испричала нам је вести о своме мужу, који има да се врати из Грчке, куда је отишао да ради три године, и о својој најстаријој кћери, која се налази у заводу за глувонеме у Торину. Затим нам је показала којом улицом треба да идемо, па да нађемо старогa учитеља, кога су сви познавали.

Изиђосмо из села и пођосмо етазом кроз расцветано жбуње.

Мој отац није више ништа говорио, изгледало

је као да је сав упао у своје успомене и свакичас се смејао и вртео главом. Одједном се заустави.

— Ево баш њега, могу да се кладим да је то он!

Приближавао нам се истом стазицом један омаљени старац, беле браде. Имао је велики шенир и ослањао се на штап. Букао је ноге, а руке су му подрхтавале.

— Он је то! — понови мој отац убрзавши ход.

Када смо му се приближили, зауставили смо се. И стари се зауставио и погледао мога оца. У лицу је био још свеж, а очи су му биле светле и живе.

— Да ли сте ви — рече мој отац, скинувши шенир — учитељ Винченцо Крозети?

Стари исто тако скиде шенир и одговори:

— Ја сам! — А глас му је мало дрхтао, али је био јасан.

— Па добро — рече мој отац прихвативши му руку — допустите нашем некадашњем ученику да вам стисне руку и да вас запита како сте. Дошао сам из Торина, да бих вас видео.

Стари га зачуђено погледа, па рече:

— Чините ми неувишне части... Али, не знам... Када сте били мој ученик? Опростите ми. Молим вас ваше име.

Мој отац рече своје име, Алберто Боттини, и годину када је био његов ученик и школу у којој је био, па додаде:

— Ви ме се не можете сћати, разуме се, али сам ја вас познао одмах.

Учитељ саже главу гледајући у земљу и мислећи. Он промрмља дватри пута име и презиме мога оца, који га је гледао право у очи смећећи се. Ста-

ри одједном диже главу, рашири очи, па рече по-
лако:

— Алберто Ботини? Син инжењера Ботинија?
Становали сте на тргу Консолата?

— Јесте, тај сам... одговори мој отац.

— Е, онда — рече стари моме оцу, — онда ми
допустите... И он приђе ближе, загрли мога оца и
пољуби га у чело. Будите добри, па пођите са мном
— рече учитељ.

Не говорећи ништа, окрете се, па истим путем
пође према својој кући. Уђосмо прво у једно дво-
риште, а даље је лежала мала кућа с два улаза, од
којих је један био около окречен. Учитељ уђе на о-
нај други улаз и уведе нас у собу, која је имала бе-
ло окречене зидове. У једном углу стајала је посте-
ља на ногама с покривачем у белим и плавим ква-
дратима. У другом углу стајао је сто с нешто мало
књига. Биле су још четири столице и једна стара
географска карта, прикуцана на зид. У соби се осе-
ћао леп мирис на јабуке.

Сва тројица смо сели. Мој отац и учитељ неко-
лико тренутака гледали су се ћутећи.

— Ботини! — рече учитељ затим, гледајући у
под, патосан цигљама, а на једном делу лежао је
зрак сунца. Да, сећам се сада добро! Ваша госпођа
матр била је тако добра. У првом разреду једно вре-
ме седели сте у првој клупи лево, близу прозора.
Видите само како се сећам!... Као сада још да гле-
дам вашу коврцаву косу. — Учитељ се затим мало
замисли. — Били сте врло живахно дете, не? Мно-
го! Идуће године били сте болесни од грипа. Сећам
се када су вас после болести опет довели у школу,
били сте веома ослабели и увијени у шал... Прошло

је већ четрдесет година, зар не? То је лено од вас што сте се сетили свога учитеља. Још су неки моји ученици долазили да ме виде, ранијих година. Међу њима је био један пуковник, више свештеника и друге госпoде.

Запитао је, затим, какво има занимање мој отац, па је додао:

— Радујем се, радујем се од срца. Хвала вам... Затим је настало једно време када никoга више нисам видео, а плашим се мало да ви не будете последњи, драги господине.

— Та шта говорите! — викну мој отац. — Ви се тако добро држите, не би требало тако да говорите.

— Не, не! — одговори стари. — Видите како ми дрхте руке... Погледајте их како изгледају... То је рђав знак. Још до пре три године радио сам у школи и осетио ту дрхтавицу... У прво време нисам на то обраћао пажњу, мислио сам да ће ме проћи. Али је то дрхтање остало и постајало све веће. Написао је затим дан када нисам више могао писати. Ах! Тај дан! Када сам први пут у животу начинио крмачу на задатку једног мога ђака: то је за мене био велики удар, драги господине... Гурао сам како сам могао још неко време, па сам после сам увидео да се даље више не може. После шездесет година рада морао сам да кажем збогом и школи, и ученицима и послу. А било је тешко, знате, врло тешко! После последњег часа који сам одржао сви су ме отпратили до куће. Приредили су ми као некакву свечаност. Али сам ја био врло тужан; схватио сам да је мој живот завршен... Годину дана пре тога изгубио сам своју жену и свога сина јединца. Остао сам сам са свега два сестрића сељака. Сада живим

од које стотине лира што примам као пензију. Не радим више ништа: изгледа ми увек да се дан никада неће завршити. Као што видите, сада се још једино мало занимам књигама. Прелиставам своје старе школске књиге, читам исечке из школских новина или какву књигу коју су ми поклонили... Ево, све то лежи ту — рече, показујући на свој сто. То су моје успомене, то је сва моја прошлост... Ништа ми на свету није друго остало.

Затим додаде у веселом тону:

— Направићу вам једно изненађење, драги господине Боттини.

Он се диже, приђе столу, узе једну дугачку касету пуну малих завежљаја, везаних врпцама, а на свакоме је писао некакав број од четири цифре. Он претражи међу њима мало, па извади један завежљај и додаде га моме оцу. То је био један школски задатак који је писао мој отац пре четрдесет година! Горе при врху писало је: А л б е р т о Б о т т и н и. диктат, 3 априла 1838 године. — Мој отац познаде одмах свој крупни рукопис који је имао као дечак и поче читати, смејући се. Али одједном му почеше сузити очи. Ја устадох. Питао сам га шта му је.

Он ме обухвати око паса и, стиснувши ме на своје груди, рече:

— Види овај лист... Гледај!... Видиш ли? Ове исправке правила је моја сирота мајка. Она ми је увек исправљала слова »т« и »е«. А последњи редови у задатку њени су. Подражавала је мој рукопис и када сам био уморан или сањив, она је сама завршавала моје задатке. Добра моја мати!

И он пољуби лист.

— Ево, видите — рече учитељ, показујући нам и остале завежљаје. — Сваке године сам ја метао на страну по један задатак свакога од мојих ученика и сви су ти завежљаји овде сређени и нумерисани. Ја их често отварам, па прочитам ред овде, ред онде и онда се сећам на хиљаде ствари и чини ми се као да видим оно што је прошло. Колико је њих прошло поред мене, драги господине! Кад затворим очи, видим слику за сликом, разред за разредом, стотине и стотине деце, од којих су ко зна колико већ мртви. Многих се још врло добро сећам. Сећам се и најбољих ђака као и најгорих; сећам се оних који су ми чинили велике радости, а сећам се и оних због којих сам имао врло тужне тренутке. Разуме се да сам у тако великоме броју деце морао и то преживети. Али, сада, знате, када сам тако рећи већ отишао с овога света, волим све подједнако.

Он се опет врати на веселији тон, узе једну могу руку међу своје:

— А реците ми — запита мој отац смешећи се — да ли се сећате каквог мог несташлука?

— Вашега, господине? — одговори стари, смејући се такође. — Не, за тренутак не могу да се сетим. Но, то не значи да нисте били несташни. Али били сте разумни и много озбиљни за своје године. Сећам се колико вас је ваша мајка волела... Али ви сте веома добри када сте дошли да ме посетите. Како сте могли напустити своје послове и доћи да обиђете свога старог учитеља?

— Чујте, господине Крозети — одговори мој отац живо. — Сећам се када ме је моја мајка први пут допратила у ваш разред. То је било први пут да се ја од ње одвојим читава два часа и да ме остави са-

ма ван куће, да ме остави у туђим рукама, а не у очевим; у рукама непознатим за мене, уосталом. Зато добро створење мој улазак у школу био је одлазак у свет, то је био први од многих потребних и болних растанака: тога тренутка јој је друштво први пут одузело синчића, који никада више неће моћи бити само њен, потпуно њен. Била је узбуђена, али и ја. Препоручила ме је вама дрхтавим гласом и излазећи, с врата, поздравила ме је још једанпут руком, са очима пуним суза. А баш тога тренутка ви сте метнули једну руку на груди, а другом сте јој дали некакав поверљив знак, као да сте хтели рећи: »Госпођо, имајте у мене поверења...« И одиста, тај ваш покрет, ваш поглед онога тренутка, из кога се могло лепо видети да сте ви схватили сва осећања моје мајке, све њене мисли... Тај поглед који је казао: »Не плашите се!« Све је то било часно обећање да ћу код вас имати заштиту, љубав, обазривост, све то нисам никада могао заборавити, и успомена на то довела ме је овамо из Торина. И ево ме сада овде, после четрдесет четири године, да вам кажем: хвала вам, драги учитељу!

Учитељ није ништа одговорио: миловао ме је по коси дрхтавом руком, која ми је падала с косе на чело, с чела на рамена.

За то време отац је посматрао оне празне зидове, онај сиротињски кревет, комад хлеба и малу боцу уља, који су стајали на прозору и изгледало је као да је хтео да каже: »Сиромашни учитељу, после шездесет година рада, то ти је сва награда!«

Али добри старац био је задовољан и почео је опет живо да разговара о нашој породици, о осталим учитељима из тога времена и о школским дру-

говима мога оца, од којих се неких мој отац сећао, а других није, и један другог су обавештавали о овоме или ономе. Мој отац прекиде разговор позивом учитеља да сиђе с нама у село да руча. Али стари је одбијао са устезањем:

— Хвала вам, хвала...

Али је изгледало као да силом одбија.

Мој му отац узе обе руке и поново га замоли.

— Али како ћу да једем с вама с овим рукама које оволико играју? То је мука и за остале.

— Не, ми ћемо вам помоћи, маестро, рече мој отац.

Старац је најзад примио позив, климајући главом и смешећи се.

— Имамо данас врло леп дан, — рекао је стари, затварајући за собом врата, — диван је дан за мене, господине Ботини!

Мој отац узде учитеља под руку, а овај мене за руку и почесмо силазити стазом у село. Срећемо две босе девојчице које су терале краве и једнога дечака који је носио товар сламе на леђима. Учитељ рече да су то две ученице и један ученик другог разреда, који изјутра истерују стоку на пашу и раде по пољу босоноги, а увече облаче ципеле и иду у школу. Било је скоро већ подне. За неколико минута стигли смо у гостионицу и сели за један велики сто. Учитеља смо метнули у средину и одмах смо почели да ручамо. У гостионици је владала тишина као у некаквом манастиру. Учитељ је био врло расположен, а због тога му је рука још више дрхтала, готово није могао да једе. Али мој му је отац секао месо, ломно му хлеб и солино јело. Када је јео, држао је чашу обема рукама, па су му ипак зу-

би шкљоцали о чашу. Али је говорио врло ватрено о лепим књигама из времена када је био млад, о похвалама које су давали надзорници, о прописима који су важили последњих година. Говорио је стално са озбиљним изразом лица, али мало се више заруменео него у почетку, веселим гласом, као какав млад човек. А мој га је отац посматрао и посматрао, исто као што и мене некинут посматра код куће, када нешто мисли и смеши се у себи, с накривљеном главом на једну страну. Учитељу се из чаше просу вино на груди, али мој отац устаде и обриси га сервијетом.

— Али не, господине, не могу то допустити! — рече му учитељ смешећи се.

Најзад, подиже чашу која му је играла у шапи и рече сасвим озбиљно:

— У ваше здравље, дакле, господине нижење-ру, у здравље ваше деце и за спомен ваше добре мајке.

— У ваше здравље, добри мој учитељу! — одговори мој отац, стиснувши му руку.

У дну собе био је гостионичар и неки други сељаци који су нас посматрали и задовољно се смешили, јер се указивала част учитељу из њиховог места.

Изишли смо из гостионице и учитељ је хтео да нас испрати до железничке станице. Отац га опет ухвати под руку, а он мене за руку. Ја сам му носио штап. Пролазници су застајали и гледали за нама, јер су га сви познавали. Понеко од њих нас је и поздравио скидањем капе. Поред једне куће чули смо како кроз један прозор долазе многи гла-

сови који су нешто у исто време читали гласно. Стари се заустави и постаде жалостан.

— Ето, драги господине Ботини — рече — ето то ме мучи... Чути дечје гласове из школе, а бити сасвим далеко од тога. Те сам гласове слушао шездесет година као неку музику, и то ми је већ било ушло у срце... А сада сам без те своје породице. Немам више деце...

— Није тако, господине, — рече му мој отац, — имате ви много деце, расејане по свету, која се сва вас добро сећају, као што сам се и ја увек сећао.

— Не, не — одговори учитељ жалосно. — Немам више школе, па немам више ни деце, а без деце нећу моћи више дуго да живим. Мој ће час убрзо кукнути.

— Немојте тако говорити, господине, немојте на то ни мислити — одговори му мој отац.. У сваком случају, ви сте учинили толико добрих ствари. Испунили сте часно свој живот!

Стари учитељ наслони своју седу главу једнога тренутка на раме мога оца, а мени стисну руку.

Ушли смо у станицу. Воз је већ био спреман да пође.

— Збогом, драги учитељу! — рече мој отац пољубивши га два пута у чело.

— Хвала вам, збогом, хвала — одговори учитељ, прихвативши својим дрхтавим рукама руку мога оца и притиснувши је на срце.

Затим сам га и ја пољубио и осетио да му је лице било у зноју. Отац ме попе у вагон и пењући се сам у њега брзо узе учитељу штап из руку, па му утрапи свој лепи штап са сребрном дршком на којој су били његови иницијали.

— Узмите ово за успомену!

Стари је покушао да опет дође до свога штапа и да врати оцу његов, али је мој отац већ био у вагону и затворио врата.

-- Збогом, добри мој учитељу!

— Збогом, сине! — одговори учитељ док је воз кретао. — Нека вас Бог благослови што сте донели мало утехе једном сиротом старцу.

— До виђења! — викну му мој отац, узбуђеним гласом.

Али учитељ климну главом као да је хтео да каже: »Не, нећемо се више видети.«

— Да, да — поновн мој отац — видећемо се.

А учитељ одговори дижући руку к небу:

— Тамо горе!

И изгубисмо га из вида у томе положају, с руком подигнутом к небу.

ПОСЛЕ БОЛЕСТИ

20, четвртак.

Ко ђи могао и помислити да после онако лепога излета десет дана нећу видети ни поље ни сунце? Био сам много болестан и живот ми је био у опасности. Чуо сам како моја мајка јеца, а отац је био веома блед и гледао ме је нетремице; моја сестра Силвија и мој брат говорили су шапатом. Видео сам и лекара с наочарима, који је једнако био уз мене и говорио ми ствари које нисам разумео... једном речи, био сам већ дошао дотле да морам свима рећи »збогом«.

Ах, сирота моја мајка! Прошла су три или четири дана, о којима се готово ништа не сећам, као да сам спавао у неком бунилу. Чини ми се да сам једног тренутка видео поред постеље своју учитељицу из првог разреда, која је марамицом на устима покушавала да угуши кашљуцање, да ме не би узнемирила; сећам се исто тако као кроз сан свога учитеља, који се нагао нада мном да ме пољуби, па ме је по лицу голицила његова брада. Видео сам као у магли како су поред мене прошли црвена глава Кросијева, плаве коврче Деросијеве, Калабријанац одевен у црно; сећам се и Гарона, који ми је донео мандарине с лишћем, па брзо затим отишао кући, јер је и њему мајка болесна.

Затим сам се пробудио као из некаквога дубоког сна и одмах сам осетио да ми је боље, јер сам видео своју мајку и свога оца како се смеше, а чуо сам и Силвију како певуши. Ох, како је то био тежак сан.

Почео сам се из дана у дан опорављати. Дошао је и Зидарче, који ме је насмејао својим бекелењем: било му се мало издужило лице од оне његове болести, сиромашку. Долазио је и Корети, па и Гарофи, који ми је поклоњено два лоза његове најновије лутрије. Згодитак је био перорез са пет резова који је купио од једнога старинара у улици Бертола. А јуче, баш када сам спавао, долазио је и Перкоси, па је само наслонио своје чело на моју руку, да ме не би пробудио, па како је дошао право из радионице свога оца, с лицем гаравим од угља, оставио ми је на руци црну мрљу. Било ми је тако много пишто сам је видео када сам се пробудио.

Како је дрвеће озеленело за ових десет дана.

Какво ми уживање чине деца која журе у школу са својим књигама под пазухом, које сам видео када ме је отац принео прозору. Али само још мало, па ћу и ја с њима. Тако сам нестрпљив да опет видим своје другове, своју школску клупу, врт, улице... Па после да сазнам све што се догодило за тих десет дана. Да се опет бацам на своје књиге и своје свеске, јер ми изгледа као да их нисам видео читаву годину дана.

Сирота моја мајка, колико је ослабела и побледела. А мој сиромах отац је тако уморног изгледа. Моји добри другови који су дошли да ме посете ишли су на претима и љубили ме по челу. Сада ми је толико жао што ћемо се једнога дана морати растати. Можда ћу продужити школовање с Деросијем или другим неким из нашега разреда; али они други? Када једанпут свршим четврти разред, збогом! Више се нећемо видети; нећу их видети више ни поред моје постеље, када будем болестан. Ни Гарона, ни Прекосија, ни Коретија, те добре и миле своје другове... Никад више!

Пријатељи радници

20, четвртак.

Зашто, Енрико, н и к а д а в и ш е? То зависи све од тебе. Када свршиш четврти разред основне школе, ићи ћеш у гимназију, а они ће постати радници, али остаће у истој граду, можда још много година. Па зашто онда да се више не виђате? Када будеш на универзитету или у лицеју, ићи ћеш да их потражиш у њиховим радњама, у њиховим радионицама и биће ти велико задовољство када будеш видео своје другове из детињства, као људе, на послу. Волео бих да видим да ли ћеш моћи издржати да не видиш Коретија и Прекосија, па ма где они били. Ти ћеш одлазити к њима и проводићеш у њиховом друштву часове и часове и видећеш, проучавајући живот и свет, колике ћеш ствари моћи од њих научити, што ти нико други неће моћи рећи, и о начину живота, и о њиховом друштву, и о њиховом крају. И на-ли, ако не будеш умео очувати то пријатељство, биће ти врло тешко да га доцније стекнеш ма на коме другом месту, мислим на пријатеље ван средине којој припадаш. У том случају живео би само у једном сталежу, а човек који познаје само један сталеж, исто је што и ученик који чита само једну књигу. Настој, дакле, већ отада

да сачуваш себи те добре пријатеље када се будете растали и отада им још дај првенство, баш зато што су то раднички синови. Јер, знај, људи из вишега сталежа, — то су ти нека врста официра, а радници су ти војници у војсци рада; али, у грађанству, исто као и у војсци, војник није од мање вредности од официра, јер његова вредност лежи у раду а не у заради, лежи у вредности а не у друштвеном положају; али ако говоримо о нечијој већој вредности, она је свакако на страни војника, радника, који од сопственога рада имају мање зараде.

Воли их, дакле, пре икога другог, међу својим друговима синове војника из војске рада. Цени у њима труд и жртве њихових родитеља. Презри разлике у богатству и у сталежу, по којима само рђави људи одређују своје осећања и држање. Помисли да је сва света крв, којом смо спасли своју отаџбину, потекла из жила радника по фабрикама и земљорадника. Воли Гарона, воли Прекосија, воли Коретија, воли и своје Зударче, јер њихове мале радничке груди крију племићка срца. Заврети се сам себи да никаква промена у животу неће избаци из твога срца осећања светог пријатељства из детињства. Закуни се да ћеш и после четрдесет година, пролазећи поред какве железничке станице, познати у оделу каквог машинисте твога старог Гарона, с чађавим лицем... Али не мораш ми се ни закљичати: уверен сам да ћеш скочити на локомотиву и да ћеш га загрлити, па ма ти био и сенатор!

Твој отац

ГАРОНОВА МАТИ

22, субота.

Тек што сам се вратио у школу, ето ти једне жалосне вести. Већ неколико дана Гароне није долазио у школу, јер му је мати била опасно болесна. У суботу увече умрла је. Јуче ујутру учитељ је, чим је ушао у школу, рекао:

— Сиротога Гарона задесила је највећа несрећа која се може догодити једноме дечаку. Умрла му је мајка. Сутра ће се Гароне опет вратити у школу. Ја вас, децо, молим: поштујте тај страшни бол који он сада има на дупи. Када уђе, поздравите га с љубављу и озбиљно. Никаква шала, никакав смех поред њега, ја вас чак молим.

А јутрос, мало касније од осталих, ушао је и сиромашни Гароне. Нешто ме је такнуло у срце када сам га видео. Суморнога лица, с црвеним уплаканим очима, није се чак добро држао ни на ногама: изгледао је као да је боловао месец дана: готово га нисмо могли познати. Био је сав у црини. Изазивао је сажаљење. Нико није дисао; сви су га посматрали. Када је ушао у школу, у коју је његова мати долазила да га води кући готово свакога

дана, када је видео своју клупу над којом се његова мати толико пута нагињала да га пре испита последњи пут поучи, клупу у којој је он, на крају часова, толико мислио с нестрпљењем на њу, чекајући што пре да јој потрчи у сусрет, када је све то видео, бризнуо је у очајан плач. Учитељ га привуче к себи и рече му:

— Плачи, само плачи, сирото дете; али буди одважан. Твоје мајке више нема, али те види, воли те једнако, живи ту поред тебе и једнога дана опет ћеш је видети, јер си добра и поштена душа као и она. Само буди храбар.

Када му је то рекао, отпратио га је до његове клупе, која је била близу моје. Нисам имао одважности да га погледам. Он извуче из клупе своје књиге и свеске, које није отворио већ много дана. Отворио је баш књигу у којој је била нека слика како мајка води свога сина за руку и бризнуо је поново у плач, наслонивши чело на клупу.

Учитељ нам даде знак да га оставимо тако на миру и отпоче предавање. Ја сам хтео нешто да му кажем, али нисам могао. Метнуо сам му иза леђа руку на раме и шапуо сам му у ухо:

— Не плачи, Гароне.

Он ми ништа не одговори, али не подижући главу с клупе, даде ми своју руку и држао ју је неко време у мојој.

Када смо излазили из школе нико није с њим говорио, сви су пролазили поред њега с поштовањем и ћутећи.

Опазио сам моју мајку како ме чека и потрчао сам да је загрлим, али ме она одби гледајући Гарона. Тога тренутка нисам могао да схватим зашто:

али сам одмах опазио Гарона жалосног, како ме је посматрао погледом пуним очајне туге, као да је хтео да каже: »Ти ћеш загрлити своју мајку, али ја моју никада. Ти још имаш мајку, а моја је мртва.« Онда сам разумео зашто моја мајка на излазу из школе није хтела да ми пружи руку.

БУЗЕПЕ МАЦИНИ

29, субота.

И јутрос је Гароне дошао у школу блед и уплаканих очију. Једва је бацио поглед на мале предмете на клупи које смо му метнули као поклон, да бисмо га утешили. Али учитељ је окренуо једну страну некакве књиге, да би је прочитао и њега мало расположио. Пре тога обавестио нас је да ћемо сутра сви ићи у општину, јер ћемо тамо видети како добија медаљу за грађанске врлине један дечак, који је спасао дављења једно детенце из реке По и коме се има још одати и почаст по школама месечном причом. Затим се окрете Гарону, који је стајао спуштене главе, и рече:

— Гароне, прикупи снагу. Напиши и ти нешто о томе случају.

Сви смо узели пера у руке. Учитељ нам је почео диктирати:

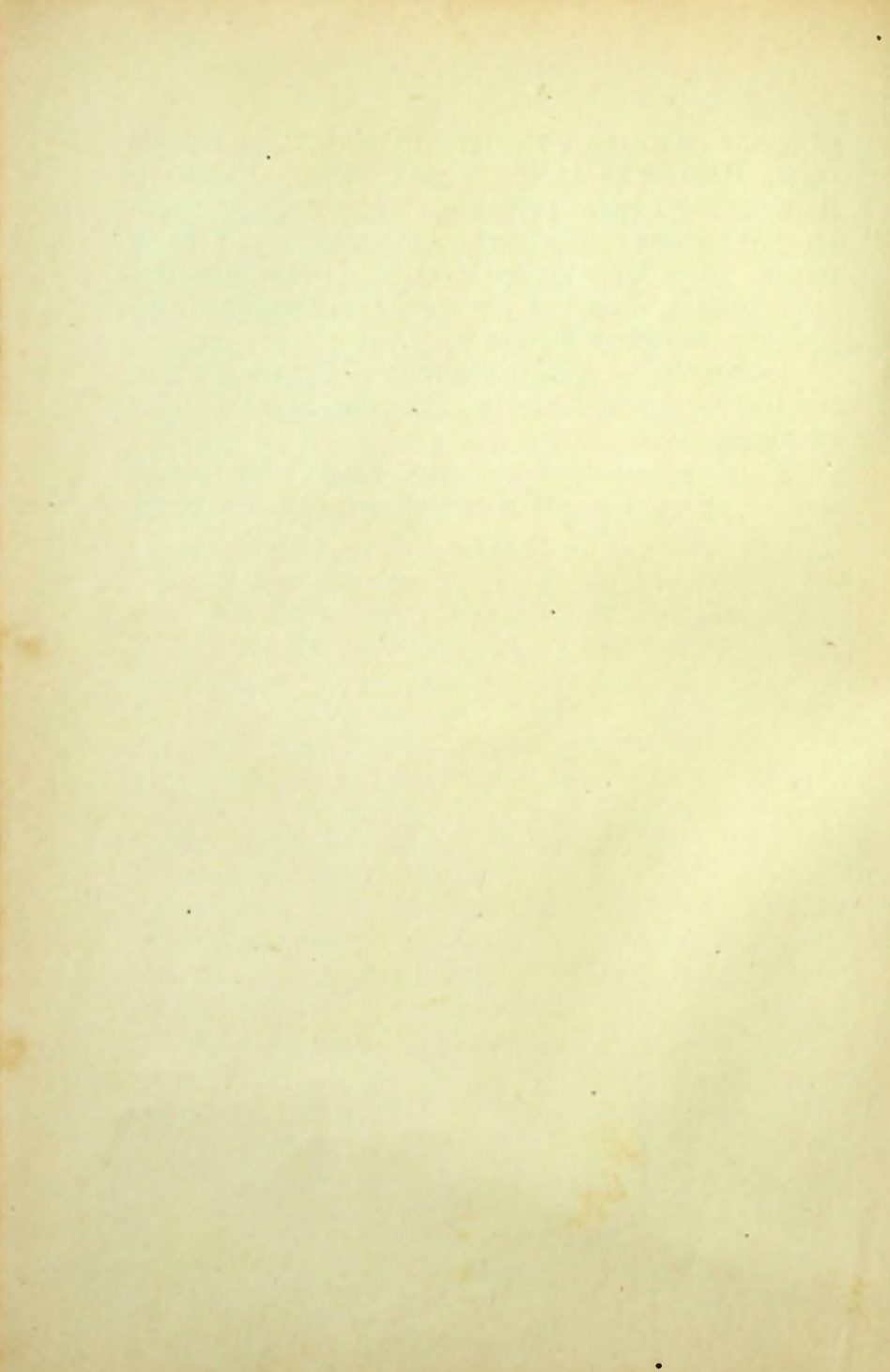
»Бузепе Мацини, рођен је у Ђенови 1805, а умро у Пизи 1872, један велики патриота, велики писац, инспиратор и апостол прве италијанске револуције. Он је из љубави према отаџбини живео четрдесет година као сиромашак, изгнан, гоњен, као бегунац, али је јуначки био непокретан у сво-

јим начелима и својим намерама. Ђузепе Мацини, који је обожавао своју мајку, од које је примио чак и много душевне снаге, био је један од највиших и најчистијих људи. Једном свом пријатељу, који је изгубио мајку, да би га утешно у тој страшној несрећи написао је: »Пријатељу, ти више нећеш видети своју мајку на овој земљи. То је непобитна пстина. Нећу да те тешим, јер је твој бол један од оних светих и великих болова који мораш да преболиш и преживиш сам самцит. Разумеј ме шта хоћу да кажем овим речима: »Треба савладати бол.« Победити нешто што је у боловима од најмање вредности, најмање чистоте; оно што слаби душу и понижава. Али има и друга страна бола, страна племенита, страна која шири и подиже душу: тај бол треба да сачуваш и да не напустиш. Овде доле ничим се не може заменити добра мајка... У патњама, у утехама, које ти живот још може дати, ти своју мајку никада нећеш заборавити. Мораш је се сећати, волети је, тешити се због њене смрти на начин који је ње достојан. О, пријатељу, чуј ме. Сама смрт и не постоји, то није ништа... То се једва може схватити. Живот је живот и тече по животном закону који значи напредак. Јуче си имао на земљи своју мајку: данас имаш анђела богзна где; све оно што је добро живи тек после живота, израсло из моћи за време земаљског живота. А ту је и љубав твоје мајке. Она те данас воли више него икада. И ти си данас бој више него икада одговоран за своја дела. Од тебе зависи, од твојих дела, да ли ћеш је видети на другом неком месту. Зато би требало, дакле, за љубав твоје мајке баш да постанеш бољи и да јој тиме причиниш радости. Мораш

од данас па надаље, кадгод што почнеш, да кажеш себи: »Ово би ми одобрила моја мајка.« Њена измена после смрти поставила ти је анђела чувара коме мораш саопштавати све што будеш хтео да радиш. Буди јак и добар; одупри се очајном и простачком болу, гледај да у великој души умириш своје болове, то жели и твоја мати.«

— Гароне! — додаде учитељ; — б у д и ј а к и м и р а н, т о ж е л и н т в о ј а м а ј к а. Је-си ли разумео?

Гароне је одобравао главом, нако су му падале крупне сузе на књиге и свеске, цурећи низ руку.

Грађанска врлина

(Месечна прича)

Са одушевљењем смо пошли са учитељем на челу, пред општинску зграду, да присуствујемо свечаности давања одликовања дечку који је спасао дављења дете из реке По.

С балкона општине лепршала се велика тробојна застава.

Ушли смо у дворниште општине.

Било је већ пуно света. У дну је био сто покривен црвеном чојом, на њему нека хартија, а иза стола читав ред позлаћених фотеља за председника општине и његову пратњу. Ту су стајали и општински стражари у црним чакширама и белим чарапама. Десно у дворништу стајао је један вод градске полиције; многи су на прсима имали више медаља, а поред њих је био један вод ватрогасаца у парадној униформи и много војника без поретка, који су дошли само да виде: артиљерци, коњаници, берсальери. А свуда унаоколо било је много господе, грађана, неколико официра. Сви су се тискали и гурали. Ми смо дошли у угао где је била већ гомила ђака из других школа са својим учитељима. Близу нас

било је много дечака из народа, од тринаест до осамнаест година, који су се смејали и говорили гласно и могло се утврдити да су сви били из предграђа По, другови и познаници дечака који има да добије одликовање. Изгледало је све као у некаквом позоришту. Сви су били весели и расположени и сви су гледали на црвени сто, коме још нико није прилазио. Музика је тихо свирала поред улаза. Иза високих зидова залазило је сунце. Било је дивно.

Одједном, сви су почели плескати рукама према улазу.

Ја се дигнем на прете да видим шта је.

Гомила која је стојала пред црвеним столом отворила се и кроз њу су прошли човек и жена. Човек је држао за руку дечака.

То је тај који је спасао друга.

Човек је био његов отац, зидар, обучен у празнично одело, а жена је била његова мајка, мала, плава, у црном оделу. А дечак, и он плав, имао је сиви капут.

Када су сагледали сав онај свет, застали су, не смејући никога више да погледају, нити да крену напред. Један градски стражар одведе их до црвенога стола, с десне стране...

Сви су једнога тренутка заћутали, па затим још једанпут проломи се плескање са свих страна. Дечак је гледао по прозорима, па затим на ђаке, који су стајали у групи. У рукама је држао шешир и изгледао је као да не схвата где се налази. Лично ми је у лицу мало на Коретија, али је био руменији. Мајка и отац упрли су Сили погледе на сто.

У том тренутку сви његови другови из предграђа По потиснуше се напред, почеше млатати рукама према сво-

ме другару и стадоше га дозивати тихим гласом: „Пин! Пин! Пинот!“ Он најзад чу то тихо довикивање, погледа их и кришом се насмеши, покривајући шеширом лице.

На дати знак сви општински стражари стадоше мирно.

Ушао је председник општине, праћен многим господом.

Председник, сасвим сед, с великом тробојном траком преко прса, стаде поред стола, а сви остали су иза њига.

Музика је почела свирати, а председник даде знак и све се утиша.

Почео је да говори. Прве речи писам могао добро да чујем, али сам разумео да је причао о томе случају. Затим подиже глас и постао је тако јасан и гласан да писам више изгубио ниједну реч. . .

„ . . . Када је са обале видео како му је друг пао у реку и да је већ у опасности по живот, одмах је скинуо свој капут и скочио у воду, не размишљајући се ниједнога тренутка. Викали су му с обале: „И ти ћеш се удавити!“ Али, он није ништа одговорио. Задржавали су га, али се он отео. Звали су га по имену . . . Али, он је већ био у води . . . Река је била надошла, опасност је била велика чак и за таквог човека. Али се он бацио у коштац са смрћу свом снагом свога малог тела и свога великога срца. Дошао је на време до несрећника, који је већ био потонуо и пуштао мехуре над водом. Шчепао је дављеника свом снагом, борећи се с таласима, који су га хтели прогутати, и почео извлачити свога друга, који га је загрлио око врата. И више пута га је нестало под водом, па се опет појавио над површином. И све је то чинио, не као дете које хоће да спасе друго дете, већ као отац који је хтео да спасе свога сина, који има својих пада и свој живот. Најзад, Бог никада не допушта да такав је-

дан подвиг не успе. Мали пливач извуче дављеника на обалу из огромне реке и избацио га на суво. Поред свега тога, са осталима му је указао прву помоћ. Затим је мирно отишао кући и услут причао о своме подвигу... Господо! Лепо је, за поштовање, свако јуначко дело једнога човека. Али, код једнога детета, које нема још никакве амбиције или друге интересе, нити је то могућно да има; код детета које мора имати утолико више устручавања од оваквих ствари, уколико има мање снаге; код детета од кога ми ништа још не тражимо и које никоме није ма шта обавезно, већ свесно дужности човека, — код тога детета ово јунаштво је божанствено. Нећу ништа друго да кажем, господо. Нећу да китим сувишним хвалама једну тако јасну величину. Ето, пред вама стоји тај велики и добри спасилац. Војници, поздравите га као свога брата. Мајке, благословите га као своје дете. Децо, запамтите његово име и удубите у своје сећање његов лик, који не сме никада да се изгуби из вашег сећања и из вашег срца...

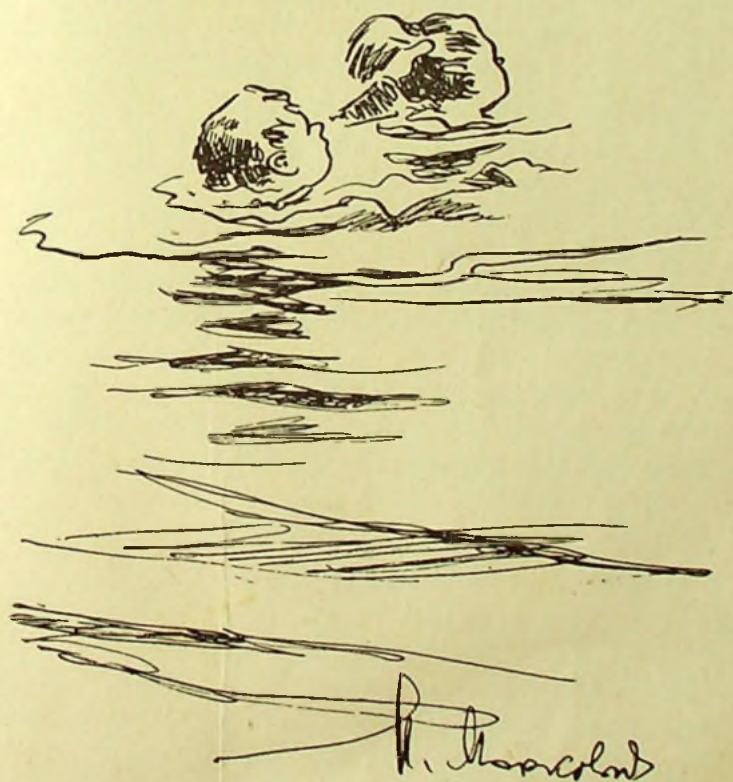
Приближи се, мали, да ти у име краља Италије дам медаљу за грађанске заслуге..."

Једно бурно „живео!“ проломи се са свих страна као из једног грла.

Претседник узме медаљу са стола и прикачи је детету на груди, а затим га загрли и пољуби. Окрене се потом:

— Нека те успомена на овај дан, који је за тебе толико славан, а толико срећан за твога оца и за твоју мајку, одржава целог живота на путу врлина и чести!... Збогом!

Претседник је изишао, музика је свирала и све је већ изгледало завршено. Али вод ватрогасаца се размаче и једно дете од осам или девет година провуче се из-

међу њих, отевши се од мајке, која се брзо скрила међу масом, полете одликованоме у наручје и поче га љубити.

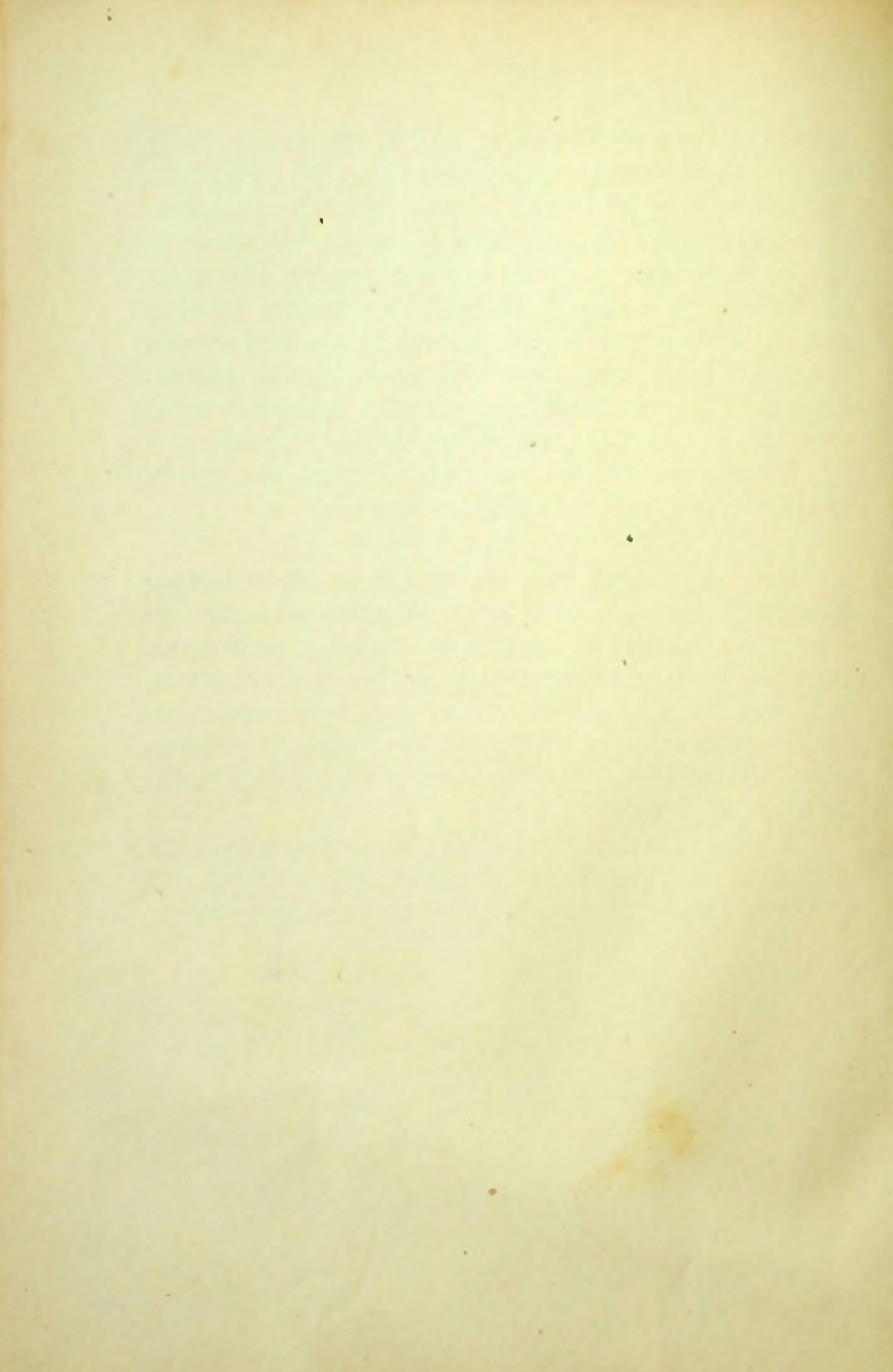
Проломи се двориштем понова „живео!“ и пљескање. Сви су одмах схватили да то је био спасени дечак из Поа, који је дошао да захвали своме спасиоцу. Пошто му је захвалио, ухватио га је за руку. Њих двојица ишли су напред, а отац и мати спасиоца иза њих према излазу, пролазећи кроз масу света која им је чинила пролаз: стражари, вејници, ђаци, жене. Када су пролазили поред школске деце, сви су им клицали малући капама.

Његови другови из Поа правили су велики жагор, букујући га за рукаве и за капут и вичући:

— Пии! Живео Пии! Браво, Пине!

Прошао је поред мене сасвим близу. Био је сав задовољан у лицу, а медаља је имала кокарду црвену, зелену и белу. Мајка се смејала и плакала у исто време. Отац је гладио један брк руком која му је подрхтавала, као да је био у грозници. А када су се приближили излазу, девојчице су га обасуле читавом кишом љубичица и маргарита. Цвеће је падало детету на главу, а поред њега оцу и мајци.

А музика је код излаза свирала нешто лепо, тихо, тихо, што је изгледало као некакви сребрни звуци који су се удаљавали полако све даље низ некакву реку.

Рахитична деца

5, петак.

Данас нисам ишао у школу, јер се нисам осећао добро и мајка ме је повела у завод за рахитичну децу, куда је отишла да препоручи девојчицу нашега вратара; али ме није увела унутра...

„Ниси схватио, Енрико, зашто те нисам пустила да уђеш у тај завод? Нисам те увела зато да не бих пред те несрећнике извела једног здравог дечка као какву пркосну мустру: они и иначе имају и сувише прилика за болна поређења. Како је то жалосна ствар! Дошло ми је да од срца плачем када сам ушла унутра. Било их је шездесетак дечаки и двојчица... Сироте оне болне кости! Сироте ручице! Сироте ножице криве и заврнуте! Сирота она наказна мала тела! Одмах сам приметила многа лепа и мила лица са интелигентним очима. Видела сам лице једне девојчице с дугим носом и истуреним челом. Изгледала је као старица, али је имала неки благ осмех. Неки од њих, када их човек гледа спреда, изгледају сасвим здрави; али када се окрену... да те душа заболи! Био је баш и лекар, који их је прегледао. Метло их је на

клубу и исправљао, скидао их је голе, да би руком могао опипати болесна места; они се ништа нису стидели, сирочићи. И кад човек помисли да се ту налазе у најбољем периоду своје болести, тако да готово више и не пате. Али, ко може рећи да неке опет страшно трпети када им се болест погорша. Сирота деца, раније остављени сама читаве часове у каквом углу собе или дворишта, рђаво храњена, некипут изложена чак и потсмеху, мучена завојима и ортопедским справама које им ништа не користе.

А овде су сада боље храњени и, захваљујући лечењу, нези и гимнастици, многи се опорављају. Гимнастици их учи једна учитељица. Било је тужно видети како на извесне команде пружају испод клубе с муком своје деформисане, завијене и искривљене ноге, ножице које би требало покривати пољупцима!

Неки од њих нису се могли ни помаћи из клубе и остајали су у њој с главом наслоњеном на руку, милујући другом руком штаке. Други опет, који су чинили гимнастичке покрете рукама, тешко су дисали и падали натраг у клубу, бледи. Али су се смешили, да олакшију себи муке.

Ах, Енрико, како грешите ви остали који не цените здравље и мислите да је то мала ствар: бити здрав! Морала сам помислити на здраву и једру децу коју најке воде тамо и амо, поносећи се њиховом лепотом; дошло ми је да загрлим све ове јадне главице и да их притиснем на своје срце. Да сам сама, без вас, рекла бих им: не мичем се ја више одаводе, жртвујући вам живот, служићу вас, бићу вам свима мајка до својих последњих дана...

Чак су и певали, неким slabим гласићима, слатким, тужним, да се човеку срце цепа. Учитељица их је похва-

мла и сви су тиме били задовољни. А када је учитељица пролазила поред клупе, љубили су јој руке, јер осећају захвалност за добротинства која им се чине.

— Има их врло наметних, рече ми учитељица, и уче,

То је млада и пријатна девојка, с благим лицем, пу-
ним израза доброте. Та доброта је свакако одблесак беде
коју она ублажава и несрећне теши. Добра девојка! Ме-
ђу свима људским бићима који заслужују хлеб радећи
твоја је заслуга најсветија, кћери моја!

Твоја мати

ЖРТВА

9, уторак.

Мати ми је добра, а моја сестра Силвија иста је као и она, има исто тако добро и племенито срце. Синоћ сам преписивао један део месечне приче »Од Апенина до Анда«. Од те приче учитељ је дао свакоме од нас да препише само један део, толико је дугачка. Утом Силвија уђе у нашу собу на прстима и брзо и тихо ми рече:

— Ходи мами са мном. — Па затим продужи: — Чула сам их када су јутрос разговарали. Оцу је један посао рђаво прошао, био је очајан, мама га је храбрила. Сада смо у новчаним неприликама, разумеш ли? Немамо више новца. Тата је рекао да сада сви морамо поднети жртве да би се повратили. Сада је потребно да и ми нешто жртвујемо, зар не? Хоћеш ли?... Е, добро, говорићемо сада с мамом, а ти све кажи да хоћеш и закуни се на своју част да ћеш за све што будем рекла казати да.

Када је то казала, ухватила ме је за руку и одвела ме до наше мајке, која је нешто пила, врло забринута. Ја сам сео поред ње с једне стране на ди-

ван, а Силвија с друге стране поред ње. Она одмах отпоче:

— Слушај, мама, имам да говорим с тобом. Имамо обоје да говоримо с тобом.

Мама нас погледа с чуђењем, али Силвија продужи:

— Отац је остао без новца, је ли тако?

— Ко ти то каже? — запита мама порумевши.

— Откуда ти то знаш? Ко ти је казао?

— Знам! одговори Силвија одлучно. — Сад добро, то је споредно, чуј нас, мама. И ми морамо нешто жртвовати. Обећала си да ми купиш нову лепезу крајем маја, а Енрико се нада да ћеш му купити кутију с бојама. Ми не тражимо ништа, нећемо да за нас трошите новац. Бићемо и без тога задовољни, јеси ли разумела?

Мама је хтела нешто да каже, али Силвија продужи:

— Не, не, тако ће да буде, то смо ми одлучили! И док тата не буде опет имао новца, не треба нам ни воће, ништа друго. За ручак нам је доста да имамо чорбу, а за доручак нам је доста да имамо парче хлеба. На тај начин ће се мање трошити за храну, на коју ми много трошимо и ми ти обећавамо да ћеш нас видети увек као најзадовољније. Је ли тако, Енрико?

Ја сам одговорио да је тако.

— Увек најзадовољније — понови Силвија, затворивши мамин уста шаком... А ако има да се поднесу и друге жртве, у одевању или ма како друкчије, и то ћемо радо поднети, а продаћемо и оно што сте нам куповали као поклоне. Даћу све што имам, служићу те је као собарица, нећемо ништа више

поручивати ван куће, радићу с тобом цео дан, радићу све што ми ти кажеш, ја могу све да радим!

Силвија загрли мајку, па настави:

— Нама је главно да отац и мајка немају више бриге, да их видимо обоје мирне, расположене као и раније у друштву ваше Силвије и нашега Енрика, који вас толико воле да би дали своје животе за вас.

Ах! Никада своју мајку нисам видео толико задовољну као сада када је саслушала ове речи. Никада нас није тако љубила у чело, плачући и смејући се, не умејући ништа да каже. Затим је уверавала Силвију да не стоје ствари тако рђаво, да се не морамо бати толико жртвовати како Силвија то мисли. Сто пута јој је рекла »хвала« и била је цело вече весела, доклегод се није вратио мој отац кући и она му је све рекла.

Али отац није ни уста отворио, сиромах мој отац!

А јутрос, када сам сео за свој сто, доживео сам велику радост... и велику тугу... Под столом сам нашао своју кутију с бојама, а Силвија је нашла своју лепезу.

ПОЖАР

11, четвртак.

Јутрос сам завршио препис одломка месечне приче *Са Апенина на Анде* и тама сам почео да тражим тему за домаћи задатак, који је требало да пишем по својој замисли, како нам је задао учитељ, када зачух некакву необичну вику

на степеницама, а одмах затим уђоше код нас два ватрогасца, који затражише од оца дозволу да прегледају димњаке и камине, јер кроз кров куља дим, а не зна се одакле долази. Мој им отац одговори:

— Можете слободно.

Па како код нас није нигде горела ватра, почеше трчати кроз собе и наслањати уво на зидове, да би чули да ли с друге стране пуцка ватра у димњацима, који иду и на више спратове наше куће.

И док су они трчали кроз собе, рече ми отац:

— Енрико, ето ти теме за твој домаћи задатак: »Ватрогасци«. Покушај да мало опишеш што ћу ти сада испричати. Ја сам их видео на делу пре две године, једне вечери, када сам излазио из позоришта Балбо. Када сам дошао у улицу Рома, приметио сам некакву чудну светлост и гомиле света како трче ка светлости. Пламени језици и густ дим куљали су кроз прозоре и кроз таваницу. Људи и жене појављивали су се на прозорима, вичући очајно. Пред улазом у кућу накупила се светина. Гомила је викала: »Живи ће изгорети! У помоћ! Ватрогасци!« У том наиђоше једна ватрогасна кола, из којих скочише четири ватрогасца, који су се први били затекли у општини. Одмах су јурнули у кућу. Тек што су ушли, видео се страشان приказ: једна жена појавила се на прозору трећег спрата, вичући очајно, ухватила се за прозорске капке висећи на улици, обухваћена пламеном и димом који су куљали из собе и који тек што јој нису обухватили главу. Гомила је викала тражећи да је спасу. Ватрогасци, који су се били попели до другог спрата већ су пробали један зид и нашли се у једној соби. У том тренутку чули су како неко виче: »На трећи спрат,

на трећи спрат!« Они полетеше на трећи спрат. Тамо је било као у паклу: греде су гореле, пуцале и падале с крова, сви ходници били су у пламену, дим је све гушно. Да се допре до собе, где су били ови несрећници, није било другог начина него да се уђе с крова. Одмах су се попели на кров и минут касније видео сам како један од њих, као каква утвара, скаче по крову кроз дим. То је био каплар ватрогасац, који је први стигао. Али да би допро до дела крова који је имао везу с тим станом затвореним ватром, морао је прећи један узан простор између једног малог пада на крову и олука. Све је друго било у пламену, само тај мали простор био је покривен снегом и ледом и није се имало за шта ухватити.

— Немогућно је да ту пређе! — викала је гомила оздо...

Али каплар се дохвати ивице крова. Једно громко »живео!« разлеже се кроз ваздух. Он продужи ка опасном месту и када тамо стиже, поче снажно ударати секиром и бацати доле опеке, летве, греде. За то време, она жена је једнако висела о прозору, а пламен јој је допирао више главе. Још само један минут и она би пала на улицу. Рупа је била отворена, каплар скиде са себе конопац и спусти се у собу. Остали његови другови дошли су за њим. У истом тренутку, други ватрогасци, који су стигли, наслонили високе лестве испод самога прозора из кога су избијали пламен, дим и очајнички вапаји. Али изгледало је све касно.

— Нико се неће спасти! — чули су се доле гласови. — И ватрогасци ће изгорети! Свршено! Сви су мртви!

Одједном се на прозору појави сива фигура каплара, осветљена озго пламеном. Жена му се обеси рукама о врат, а он је обухвати око паса, подиже је и унесе у собу. Гомила поче громко клицати, тако да је та вика заглушила пуцкање греда и рушење зидова.

А шта ће бити са осталима? Како ли ће сићи на улицу? Лестве које су биле наслоњене на кров биле су доста далеко од овога прозора. Како ли ће се сићи по тим лествама. Док се овако разговарало на улици, један ватрогасац појави се на прозору, метну једну ногу на прозор, а другу на лестве и поче примати једног по једног које су му изнутра други додавали, а он их је додавао другом ватрогасцу, који се са улице понео до горе. Остали су се такође попели после њега и један од другог примали спасене људе и спуштали их на улицу. Прво је спуштена она жена која је висила о прозору, затим је спуштена друга једна жена, па једно дете, па неки старац. Сви су били спасени. После старца сишли су ватрогасци који су били унутра. Последњи је сишао каплар, који се био први попео. Гомила их је дочекала бурним плескањем, али када последњи наиђе вођа спасилаца, који је показао и осталима како ће да пређу онај део крова, који би погинуо да је ма ко морао погинути, гомила га поздрави као јунака, кличући му и дижући руке према њему, пуна одушевљења и захвалности и за неколико минута његово, дотле потпуно непознато име, Ђузепе Робино, чуло се из хиљаде грла.

— Јеси ли разумео?... То је одважност... Одважност срца, које не размисља, које не оклева и као слепо трчи тамо где чује вапај некога који има

да умре. Водићу те једнога дана да видиш када се ватрогасци вежбају, па ћу ти показати и Робина; знам да ће ти бити врло мило да га упознаш.

Одговорно сам да је тако.

— Ево га баш сада овде!... рече мој отац.

Ја се окретох. Два ватрогасца, који су све били прегледали, баш су пролазили кроз нашу собу. Отац ми показа онога омањег, који је имао ширите, и рече ми:

— Стисни руку каплару Робину.

Каплар се заустави и пружи ми руку смејући се. Ја му стегох руку, он ме поздрави и изиђе.

— Запамти добро, рече ми отац. Јер од хиљада и хиљада руку које ћеш стиснути у животу, можда ће свега десетак бити које вреде колико његова рука.

Са Апенина на Анде

(Прича за месец мај)

Има већ много година како је један дечак из Ђенове, који је имао тринаест година, а био је син некаквог радника, отишао у Америку, сасвим сам, да тражи своју мајку.

Мајка му је две године пре тога отишла у Буенос Аирес, главни град Аргентине, да би нашла службу у каквој богатој кући и да на тај начин за кратко време заради колико је потребно да поправи стање своје породице, која је, услед разних незгода, постала сиромашна и запала у дугове.

Има доста тако храбрих жена које су учиниле тако далек пут у истом циљу, па се, захваљујући великим месечним платама, које су имале као служавке, вратиле у домовину после мало година са неколико хиљада лира уштеђевине. Сирота мајка лила је краве сузе одвајајући се од своје деце. Један јој је син имао осамнаест година, а други једанаест. Али је она одважно отпутовала, пуна наде. Пут јој је био срећан: чим је дошла у Буенос Аирес, одмах је, посредством једног трговца Ђеновљанина — рођака њеног мужа, који је био тамо већ

дуже време — нашла место у једној доброј аргентинској породици, која јој је добро плаћала и с њом лено по-ступала.

У прво време одржавала је редовне писмене везе са својом породицом, Као што су се били договорили, њен муж је слао писма своме рођаку, који их је после слао његовој жени, а ова је слала опет томе рођаку своје одговоре, а он их је упућивао у Ђенову, додајући покојни ред и са своје стране.

Зарађујући по осамдесет лира месечно, а не трошећи ништа за себе, била је у стању да свака три месеца шаље кући замашнију суму, којом је њен муж, који је био исправан човек, плаћао хитно дугове који су били најпре-чни и на тај је начин стекао врло леп углед. Али, док је он радио своје послове повољно и био задовољан, надајући се да ће се његова жена брзо вратити, јер је кућа била празна без ње, млађи син, који је веома волео мајку, био је веома тужан и није могао да поднесе лако што му је мајка толико далеко.

Прошла је година дана од њеног одласка када су добили од ње кратко писмо да са здрављем не стоји добро, а после тога нису од ње више примали никакве вести. Писали су два пута рођаку, а овај није ништа одговарао. Затим су писали породици где је она служила. Али, одговор није дошао, јер су изгледа, написали погрешну адресу. Плашећи се некакве несреће, писали су италијанскоме конзулату у Буенос Аиресу и молили су га да је потражи. После три месеца, добили су од конзулата одговор да је нису могли пронаћи, нако су давали и огласе преко новина. И није могло бити ништа друго: сирота жена, да би сачувала углед својој породици, јер је сматрала да је понижење бити слушкиња, није казала своје право име.

Прошли су још многи месеци, а од ње никаква гласа. Отац и деца били су утучени. Млађег сина савлада-дала је некаква туга, против које се није више могао борити. Шта да се ради? Коме да се обрате?

Прва мисао очева била је да он сам пође у Америку, да тражи своју жену. Али, он је запослен. Ко ће издржавати његову децу? Добро, а да пође старији син, који је већ почео да нешто зарађује и био потребан породици? И тако су се ређали дани, у истим болним разговорима или у међусобним погледима једних на друге.

Једно вече, Марко, млађи син, рече одлучно:

— Идем ја у Америку, да нађем маму!

Отац климпу тужно главом, али није ништа одговорио. То је била дивна, али неизводљива мисао. У тринаестој години, а ни у Америку, сам! А треба месец дана да се тамо стигне! Али је дечак остао чврсто при својој одлуци и није од тога одустајао. Остао је при тој замисли и тога дана, и сутрадан, и даљих дана, јогунасто, говорећи о томе врло паметно, као какав маторац.

— И други су ишли у Америку, иако су били много млађи од мене. Кад се једном нађем на броду, стићи ћу тамо као и остали, а када дођем тамо, имам само да потражим радњу нашег рођака. А када нађем тога нашег рођака нашао сам и мајку. Тамо има толико Италијана, па ће ми неко од њих показати куда треба да идем. Ако не нађем нашег рођака, отићи ћу у италијански конзулат и потражићу ту аргентинску породицу. Ма шта се догодило, тамо има посла за свакога. И ја ћу наћи некакав посао, да бих зарадио бар толико да се могу вратити.

И тако, мало по мало, успео је да готово наговори оца. Отац га је волео, знао је да је паметан, и одважан,

навикаo на муке и пожртвовања, а све те његове особине ће се удвостручити када има пред собом такав један задатак: да нађе своју мајку коју је обожавао. Поред тога, командант једнога пароброда, пријатељ једнога његовог познаника, када је чуо да дечак хоће да иде у Америку, израдио му је бесплатну карту треће класе до Аргентине. После малог устезања, отац одлучи да га пусти на пут. Свезали су у бошчу одело, дали су му мале новца, написали му адресу њиховог рођака и, једне лепе априлске вечери, укрцали су га на брод.

— Дете моје, Марко мој, — рече му отац пољубивши га још једанпут са сузама у очима, на степеницама пароброда који је био спреман да крене. — Идеш да учиниш велико дело, нека ти Бог буде у помоћи!

Сиромас Марко! Имао је снажно срце и био је спреман да издржи све тешкоће и неприлике које му се могу десити на томе путу. Али, када је видео како на хоризонту нестаје његове лепе Ђенове и када се нашао на широком мору, на броду који је био пун сељака исељеника, а сам, са оном бошчицом на леђима, која је претстављала целу његову имовину, пошто није познавао никога, спопаде га некаква туга.

Два дана седео је на задњем делу лађе, где је крма, и готово пишта није јео, а осећао је потребу да се исплаче. Разне тужне мисли пролазиле су му кроз главу; али најтужнија, најтежа била му је мисао да му је мати мoжда и умрла. У његовоме немирном сну једнако му се појављивало лице једног човека који му је шапутао на уво: „Твоја је мајка умрла.“ И увек се будио задржавајући болан узвик у грлу. Ипак, када је брод прошао Гибралтар и отиснуо се на пучину, Марко је био нешто свежији и имао је неку наду. Али је то трајало кратко вре-

ме. Тај огроман океан, увек исти на све стране, па тужна лица свих оних путника исељеника који су били око њега. па његова усамљеност, — све му је то опет повратило малаксалост.

Дани, који су се даље ређали, досадни и монотони, правили су му збрку у глави као код каквога болесника. Чинило му се као да је на мору већ читаву годину дана. И свакога јутра, када се пробудио, осећао је да је потпуно усамљен, а око њега ова велика површина воде. Летеће рибе, које су с времена на време долетале на палубу, па летњи залазак сунца на пучини, па онда поћна фосфоресценција по површини воде, која је океану давала изглед као да је вода лава, — све му то није изгледало као стварност, већ као некакав сан. Било је и дана када је време било рђаво. Он је онда остајао у својој постели, а око њега се све љуљало и све је играло; изгледало му је као да му је дошао последњи час. Било је страшних дана, када су сви путници били прилепљени за столове и изгледали као мртваци! А пут никако да се сериш! Море и небо, небо и море! Данас као и јуче. И увек само то, па то! Вечито то! А он је читаве часове проводио наслоњен на ограду брода, гледајући у то море без краја, мислећи на своју мајку, све док му се очи саме не затворе и глава не клоне од сна. Опет је у сну видео лице онога човека који му је шапутао: „Мајка ти је умрла.“ Те су га речи трзале из сна и он је продужавао спавање отворених очију, гледајући увек у онај исти видик.

Пут је трајао двадесет и седам дана. Али последњи дани били су најлепши. Време је било лепо, а ваздух свеж. Дечак се упознао са једним човеком из Ломбардије, који је ишао у Америку да нађе сна, земљорадника у близини Розарија. Он му је испричао свој случај и ста-

ри човек му је свакичас понављао, тапшући га по рамену:

— Само одважно, паћи неш ти своју мајку здраву и задовољну.

Ово је познанство учинило да се ружна предосећања, која су га била савладала, претворе у лепа. Седећи на предњем делу брода, поред старог Ломбарђанина, који је пушио своју дулу, под звезданим небом, слушајући певање псељеника, сто пута је у мислима претстављао себи како ће то изгледати када стигне у Буенос Аирес и већ је видео у машти некакву улицу у којој је нашао радињу њиховог рођака: „Како је моја мајка? Где се налази? Хајдемо одмах к њој. Трчаћемо заједно донде, попнемо се уз једне степенице...“ Али, ту је увек престајао маштати, губно је своју уобразиљу и залутао у нове мисли, које су га натеривале да се кришом дотакне једног медаљона, који му је висео о врату, да га пољуби шапћући молитву.

Двадесет седмог дана од поласка најзад су стигли. Била је дивна румена мајска зора када је брод ушао у реку Ла Плату, идући обалом поред које се раширио Буенос Аирес, главни град републике Аргентине. Овај дивни дан био је за њега као пекакав добар предзнак. Био је ван себе од радости и нестрипљености. Његова мати је сада мало километара далеко од њега. Кроз неколико часова видеће је... А он се сада налази у Америци, томе новоме свету, и имао је одважности да путује сам. Цео овај дуги пут изгледао му је сада као сан и као да се тек овде, на овоме месту пробудио. Био је толико уехићен и срећан, да га није ништа много дирило када је видео да му је половина новца, који је он поделио у два разна дела, нестало. Неко му је украо и сада је остао само са не-

колико лира. Али шта то мари када је сад већ близу своје мајке.

Са својом бошчом у рукама прешао је с мноштвом других Италијана на један бродић, који их је опет на малом отостојању од обале прекрцао у барку која је носила назив „Андреа Дорија“. Са барке се искрцао на муо, опростио се са својим старим пријатељем и крупним корацима упутно се према граду.

Улазећи у прву улицу задржао је једнога човека и замолио га да му каже како треба да иде па да дође у улицу лос Артес. И случајно је наишао на једног радника Италијана, који га је посматрао радознио и запитао га да ли зна да чита. Марко одговори да зна.

— Е, онда је добро, — одговори му радник, показујући му улицу кроз коју има до прође. — Иди само једнако право и читај по свима угловима како се зову улице па ћеш наћи и ту твоју улицу.

Марко му захвали и пође улицом коју је радник напачио. Била је то једна права, али узана улица. Све су куће биле ниске и беле, изгледале су као мале виле. Улица је била пуна људи, кочија и теретних кола и све је то чинило велику вреву. Овде-онде висили су велики барјаци разних боја на којима је великим словима било исписано када који пароброд полази у разне непознате градове. Окрећући се свакога корака лево и десно, видео је још две такве улице које су исто тако биле праве, али им се крај губио на видiku. Град му је изгледао бесконачан. Изгледало му је да је могао ићи данима и недељама, па да увек види и с једне и с друге стране овакве исте улице, којима је, можда, покривена цела Америка. Пажљиво је читао све натписе улица: све су то били неки страни називи, које је једва могао да прочита. На углу сваке даље улице срце му је јаче залупало, мислећи

да ће то бити његова улица. Посматрао је пажљиво све жене које су ишле улицом, падајући се да ће, можда, срести своју мајку. Видео је једну жену испред себе која га је препала: била је црквиња. Он убрза ход. Дошао је до једног раскршћа, прочитао је називе улица и остао као прикован за калдрму. Ту је била и улица Лос Артез. Погледао је на број куће. Био је 117, а њихов рођак има број 175. Он понова убрза ход. Готово је трчао. Код броја 171 морао је остати да би дошао до даха, говорећи себи: „О мајко моја, мајко моја! Да ли је то могуће да ћу те видети за неколико трепутака?“ Потрча још мало. Напишао је на једну малу радњу. То је! Застаде. Опасно је једну жену с проседом косом и паочарима на очима.

— Шта хоћете, младићу? — запита га она на шпанском језику.

— Не, то није моја мајка — рече он у себи мучећи се да даље нешто проговори. — Тражим радњу Франческа Мерелија.

— Франческо Мерели је умро — одговори му та жена на италијанском језику.

Дечак осети како га нешто стеже у грудима.

— Када је умро?

— Па — одговори жена — има већ доста месеца. Послови су му ишли рђаво, па је побегао. Кажу да је био отишао у Бахија Бланка, а то је много далеко одавде. И умро је чим је стигао тамо. Радња је сада моја.

Марко пребеледе. Затим брзо додаде:

— Мерели је познавао моју мајку, које је свде била у стужби код господина Мекисеза. Само би ми он могао рећи где је сада. Дошао сам у Америку да нађем своју мајку. Мерели нам је слао њена писма. Ја морам наћи своју мајку.

— Сирото дете! — одговори му жена. — Ја ти ништа не знам. Можеш запитати једног дечака у дворишту, Он је познавао шегрта који је служио код Мерилија. Можда бити да ће ти умети нешто рећи.

И она оде у дно локала и викну тога дечка, који је одмах дошао.

— Реци ми — рече му дућанџија — да ли се сећаш да је Мерилијев шегрт који пут носио писма једној служавци, која је служила код неких Аргентинаца?

— Код господина Мекинеза? — одговори дечак. — Да, госпођо, имао је и он некојипут. То је на крају ове улице.

— Ах, госпођо, хвала вам! — рече Марко — Кажми ми који је број... А, не знаш? Па отпрати ме ти — одведи ме одмах тамо... Имам још нешто новца при себи.

То је изрекао тако топлим и молећивим гласом, да овај дечак и не чекајући да га жена исто замоли одговори:

— Хајдемо! — И први изиђе брзим корацима.

Готово трчећи и не говорећи ни речи одоше до краја те веома дуге улице. Дошли су до једне мале беле куће и зауставили су се пред гвозденом капијом, кроз коју се видело мало двориште пуно ваза са цвећем. Марко повуче за звоно. Појави се једна госпођица.

— Је ли овде станује породица Мекинез? — запита у страху дечко.

— Становала је — одговори госпођица италијански, заносећи мало на шпањолски. — Сада станујемо ми, породица Џебалос.

— А куда су отишли Мекинезови? — запита Марко, а срце му је јако лупало.

— Отишли су у Кордову.

— Кордову? — запита Марко. — А где је Кордова? Она жена која је служила код њих то је моја мајка. Куда је она отишла? Јесу ли и њу повели собом?

Госпођица га погледа па одговори:

— Не знам... Можда ће знати мој отац, који их је познавао. Причекајте за тренутак.

Она отрча и убрзо се врати са својим оцем, једним високим господином с проседом брадом. Он поче гледати упртим погледом овог малог симпатичног Ђеновљанског поморца, с плавом косом и кукастим носићем и упита га рђавим италијанским језиком:

— Твоја мати је Ђеновљанка?

Марко одговори да јесте.

— Па добро, жена која је служила код њих отишла је с њима, то знам поуздано.

— А куда?

— У Кордову. То је једна варош.

Дечак уздахну дубоко и затим рече одлучно:

— Онда... идем и ја у Кордову.

— Ах, сирото дете — повика господин гледајући га са жаљењем. — Па до Кордове има више стотина миља.

Марко преблесе као мртац и наслони се руком на капију.

— Видећемо, видећемо, — рече господин, дирнут и отвори капију. — Уђи за тренутак унутра, видећемо да ли се нешто може учинити.

Седоше и Марко му исприча своју историју, коју је господин саслушао врло пажљиво, па затим застаде размишљајући нешто и додаде одлучно:

— Ти немаш новаца, је ли истина?

— Имам... нешто врло мало — одговори Марко.

Господин поново поче размишљати једно пет мину-

та, па затим седе за сто и напише некакво писмо, затвори га и пружи га дечку, рекавши:

— Слушај, ти Италијанче; иди са овим писмом у Боку. То је једна варошица у којој живи породица Ђеновљана. Лежи два часа одавде. Они ће ти умети рећи шта треба да чиниш. Иди тамо и потражи тога господина коме сам ја писао. Њега сви знају. Он ће те упутити даље у град Розарио и тамо ће те некеме препоручити, а тај ће ти омогућити да продужиш пут до Кордове, где ћеш наћи породицу Мекинез и своју мајку. А дотле, узми ово. И он му тупну у шаку нешто лира. Иди и буди одважан. Овде имаш свуда својих сународника, нећеш бити напуштен. Аднос!

Дечак му рече:

— Хвала — не пашавши друге речи да му захвали, па изиђе са својом бошчом и упути се жалостан и брижан кроз овај хучни град у Боку.

Све што је тога дана до вечери доживео збркало му се у глави и изгледало му је као сан некога који сања у грозници, толко је био уморан, збуњен и утучен.

Идућег дана, када се почело смркавати, пошто је тај дан провео у једној собици у Боки, поред једног обалског радника, између многих бродница и чамаца, који су стајали уз обалу, нашао се близу једног једрењака који је товарно воће за Розарио. Једрењаком су управљали три Ђеновљана, опаљена сунцем. Гласови његових суграђана и онај слатки дијалект донели су му у срце мало олакшање.

Кренули су. Пут је трајао три дана и четири ноћи. Овај је пут за све то време изазивао чуђење и дивљење код дечака. Три дана и четири ноћи пловио је по реци Нарани, према којој је наша река По обичан поток, а

дужина Италије, помножена четири пута, не може достићи дужину ове реке. Једрилица је ишла полако по тој огромној маси воде. Пролазила је успут поред дугачких острва, која су некада била гнезда змија и тигрова, а сада покривена поморанцама и ливадама. Пролазила је и кроз узане канале из којих је изгледало да се неће моћи више изићи. Вода је опет на неким местима била толико раширена да је изгледало као да плове по широком и тихом језеру; а било је и много места где су пловили између многих острва и каналима прокопаним кроз њих. Ова су острва имала веома бујну вегетацију.

Владала је мртва тишина. На многим местима изгледала је река као потпуно непозната, те по њој ова сирота једрењача плови прва на свету и срља у пропаст. Што су се више приближавали, ова чудна река уливала му је све већи страх. Он замисли како би било да му се мати налази на самом извору ове реке и да ово пловљење траје годинама . .

Јео је два пута дневно хлеба и сувог меса заједно с лађарима, који му, видећни га тужног, нису говорили ни речи. Ноћу је спавао горе, на крову, и свакичас се трзао из сна, јер му је сметала јака месечина која је осветљавала широку воду и далеке обале, а срце му се стезало.

„Кордова!“ — понављао је у себи „Кордова.“ Име све вароши изгледало му је некако тајанствено, као имена неких градова која је слушао у бајкама. Али затим је опет размишљао: „Па и моја мајка је прошла овуда, и она је видела ова острва и ове обале.“ И онда му све то није изгледало тако чудно и страно, јер су и очи његове мајке све то виделе. . .

Ноћу је један од лађара певао и њему су се те песме чиниле као да их пева његова мајка успављујући

га, када је био мали. Последње ноћи, када је чуо то певање, зајеоцао је. Мађар престаде да пева, па му затим довикну:

— Шта је, роде мој, плачеш? Ето једнога Ђеновљанина који плаче зато што је далеко од куће! Ђеновљани се крећу по свету, слави и весели!

После тих речи, дечко се трже, подиже чело и стисну песнице. „Е, добро,“ рече у себи, „и ја ћу бити прави Ђеновљанин. И ја ћу прећи цео свет, па ма путовао годинама, ма прелазно пешке стотине миља, ићи ћу напред све док не нађем своју мајку. Тражићу је и полумртав, само да је још једанпут видим. Напред, одважно!“

И у таквом расположењу, једног руменог и хладног јутра, стигли су до града Розаријо, који лежи на обали реке Паране.

Мало после тога, искрцали су се на обалу и Марко крену са својом бончом у град, да потражи једног Аргентинца, за кога му је онај господин из Боке дао своју посетницу са неколико речи препоруке. Када је ушао у Розарио, изгледало му је као да је ушао у некакву познату варош. И овде су биле исте бескрајне улице, праве, са обе стране ниске беле куће, а више кровова била је јака мрежа телеграфских и телефонских жица, које су изгледале као какво ткиво... И овде је по улицама била велика врева од људи, кола, коња. Њему се поче окретати у глави: изгледало му је да се вратио у Буенос Аирес и да ће још једанпут тражити свога рођака. Ишао је готово читав час, заврћући овамо и онамо, и увек му је изгледало да се вратио у исту улицу. После многих запиткивања нашао је назад кућу свога новог заштитника. Повукао је звоно. На вратима се појавио некакав плав човек, који је био крупан, гојазан. Зипита га осорљиво страним нагласком:

— Шта хоћеш?

Дечак рече име господара.

— Господар је синоћ отпутовао у Буено Аирес са целом својом породицом.

Дечак остаде без речи, али затим промрмља.

— Али... ја сам овде сам... немам овде никога. Потпуно сам сам.

Он му пружи карту.

Човек узде посетницу, прочита је и промумла:

— Не знам шта с тим да радим. Даћу му кроз месец дана када се буде вратио кући.

— Али, ја сам сам... Немам ничега! — рече дечак молећивим гласом.

— Ех! Остави се ти тога. Има доста тог вашег корова из Италије у Розарију. Ако хоћеш да просиш, иди патраг у Италију.

И он му залупи калију пред носем.

Дечак остаде ту као запањен.

Затим узе опет своју бошчу и изиђе са страхованем у срцу и са збуњеном главом. Одједном му дође у главу много страшних питања. Шта да ради? Куда да иде? Од Розарија до Кордове има да се путује цео дан железницом, а он има у џепу само неколико лира. Када одбије оно што данас мора потрошити, неће му остати готово ништа. Где ће наћи новац да плати пут? Треба нешто да ради, али како? Где ће потражити посао? Да моли милостињу! Ах, то не! Да га одбију, грде, понижавају као малопре овај човек, то не, никада! Боље је умрети. После таквих мисли, гледајући на дугачку улицу, која се далеко пружала, осетно је да опет губи одважност, он баци бошчу на плочник, седе на њу паслоњен лђима на зид, покри лице рукама и без плача паде у страшно очајање.

Људи су пролазили и гурали га ногама; кола су с буком пролазила улицом; неколико дечака застало је и посматрало га. Он остаде тако неко време. Када га, одједном, прекиде глас, који га запита италијанским ломбардијским наречјем:

— Шта ти је, мали?

Када је чуо тај глас, подиже очи и скочи на ноге викнувши изненађен:

— Ви, овде?!

Био је то онај стари Ломбарђанин с којим се упознао на броду.

Изненађење сељака није било мање од његовог. Дечак није чекао да му овај поставља питања, већ му је брзо испричао како је све текло.

— Сада сам без новца, ето; треба да нађем посла, како бих могао уштедети коју лиру; све ћу да радим. Нађите ми некакав посао. Бићу носач, чистићу улице, радићу на њиви. Доста ми је да имам само мало црна хлеба; али само да што пре отпутујем, да бих једном нашао своју мајку. Учините ми ту доброту. Нађите ми ви посао, тако вам Бога, јер овако не могу даље!

— Ето ти сада, шта ми ту говориш — рече сељак гледајући око себе и размишљајући. — Шта ми ту говориш? ... Да радиш ... то си врло брзо казао. Чекај видећемо. Биће, ваљда, начина да нађемо тридесет лира међу нашим земљацима.

Дечак је пиљио у њега, јер му се опет указао зрчак наде.

— Пођи са мном — рече сељак.

— Куда? — запита дечак, дохвативши бошчу.

— Само пођи са мном.

И сељак пође, а дечак крете за њим. Ишли су дуго улицом заједно не говорећи ништа. Сељак се задржа на

кратима крчме која је на патинсу имала нацртану звезду, а испод ње је писало „Италијанска звезда.“ Он погледа унутра, па се окрете дечку и рече:

— Дошли смо у згодан час.

Ушли су у једну велику просторију, где је било много столова за којима су седели људи који су пили и говорили гласно. Стари Ломбарђанин приђе првом столу и по начину на који је поздравно остале видело се да их тек отекоро познаје. Били су сви црвени у лицу, куцали се чашама говорећи и смејући се.

— Другови! — рече стари без икаквог увода, оставши стојећи и претстављајући Марка. Ово је један спроманин дечак, наш земљак, дошао је сам из Ђенове да нађе своју мајку. У Буенос Аиресу су му рекли да није тамо већ у Кордови. Дошао је једрилицом у Розарио. Путовао је три дана и три ноћи, са два ретка икакве препоруке. Када је предао препоруку, није успео. Нема ни пребијене паре. Нашао се сам као какав очајник. А то је дечак који има дивно срце. Не може да скрши ни толико колико му је потребно да плати железницу до Кордове да би нашао своју мајку. Хоћемо ли га оставити овде сада као каквога пса?

— Никада, побогу! — Нико то није ни казао! — повикаше сви околу ударајући песницама по столу. Зар нашег земљака? Приђи, мали! То смо ми, насељеници. Гледај само како је леп дечко! — Вадите новчанике, другови. Браво! — Допутовао је сам. — Ти си јуначина! — Попиј, земљаче, један гутљај. — Послаћемо те ми твојој мајци, не брини се ништа! . .

И један га помилова по образу, други му метну руку на раме, трећи му узе бошчу из руку, да му олакша. Остали, за суседним столовима, подигоше се и приближише му се. За Марков случај зачас се сазнало у целој

ми. Из једне суседне собе дођоше три Аргентинца и за мање од десет минута стари сељак из Ломбардије, који је држао шешир у руци, изброја у њему четрдесет две лире.

— Јеси ли видео — рече затим дечаку — како у Америци иду ствари брзо?

— Пиј — рече му други приносећи му чашу устима — пиј за здравље своје мајке.

Сви подигоше чаше. Марко поче понављати:

— У здравље моје...

Али му се у грлу чу некакво грцање и он метну чашу на сто, па се баци у наручје староме сељаку.

Идућег јутра, рано, отпутовао је за Кордову, радостан и расположен, пун срећних предосећања. Али, нема расположења које не може покварити природа. Време је било суморно и мутно: воз готово празан, јурио је кроз бескрајну равницу, на којој није било никаквога знака да је на њој неко насељен. Био је сам у једном врло дугачком вагону, који је личио на вагоне за рањенике. Гледао је десно, гледао је лево, видео је само пустињу без краја, покривену ретким шипражјем и неким дрвећем без облика с кривим гранама, какво никада није видео; све некаква мрачна и жалосна вегетација. Одремао је пола часа, па је почео опет гледати на обе стране: исти приказ. Железничке станице биле су празне као куће пустињака, а када се воз заустави, није се чуо никакав глас; осећао се као да се налази сам у изгубљеном возу напуштеноме у пустињи. Изгледало му је од сваке станице да је последња и да ће после ње воз ући у неке тајанствене и мрачне пределе. Преко лица га ошину хладан ветар. Када се укрцао у Бенови, био је крај априла месеца. Његови нису мислили на то да ће у Америци наићи на зиму и обукли су га у летње одело. После

неколико часова, тешко је већ подносио јаку хладноћу, а с том хладноћом почео је осећати све већи умор од прошлих дана, који су му донели много јаких утисака и несаних и мучних ноћи. Осећао се рђаво. И сада га обузе страх да ће се разболети и да ће умрети на путу, па ће га избацили усред ове пустиње, где ће његов леш растргнути неки и птице грабљивице, као што то чине с лешевима коња и крала, које је на неким местима поред пруге видео и с гађењем окретао главу. У таквом осећању, усред те тишине у природи, долазиле су само црне мисли. Помисли тога, да ли је извесно да ће наћи своју мајку? Ако не буде тамо? Можда се онај господин из улице Лос Артес преварио? А ако је умрла? У таквим мислима је заспао и сањао је да је стигао у Кордову у ноћи и чуо је како са свих прозора и врата вичу људи: „Нема је! Нема је! Нема је! . . .“ Одједном се прену иза сна и виде у дну вагона три брадата човека, увијена у шалове разних боја; они су га гледали и нешто шапутали међу собом: он помисли да су то разбојници који хоће да га убију и спљачкају. Услед хладноће и његовог рђавог осећања страх се још више појачавао. Његова већ измучена машта све се више развијала . . . Она три човека једнако су га посматрала, а један од њих пође к њему. Он устаде, па раширених руку пође к њему и узвикну:

— Немам ништа! Ја сам сиромашно дете. Долазим из Италије да нађем своју мајку. Потпуно сам сам, немојте ми чинити никакво зло!

Ови одмах видеше у чему је ствар, па га почеше умиривати и миловати, говорећи многе речи које он није разумео. Видевши да цвокоће зубима од зиме, скидоше са леђа један од својих шалова, огрнуше га и натераше да опет седне, да би спавао. И он заспа чим се спустио мрак. Када су га пробудили, био је у Кордови.

Ох! Што је слатко уздахнуо ваздух и с каквим је уживањем изишао из вагона. Запитао је једног чиновника на станици где се налази кућа инжењера Макинеза, а овај му рече име једне цркве; кућа је била одмах поред цркве. Дечак потрча. Била је ноћ. Он уђе у град. Сада му је опет изгледало да по други пут улази у Розарио, када је видео онакве исте дуге и праве улице, с белим кућама, и сечене другим, исто тако правим и дугим улицама. Али је по улицама било мало света и на светлости ретких фењера видео је чудна нека лица, некакве необичне коже, између мрке и зеленасте боје. Када је с времена на време подизао поглед, видео је цркве чудне архитектуре. Цркве су се орцртавале високо и огромне према небу. Град је био мрачан и тих, и када је прешао тај велики простор, град му се одједном учини весео. Запитао је једног свештеника и брзо је нашао цркву коју је тражио, повуче за звонце дрхтавом руком, а другу метну на груди, да би ублажио лупање срца, које га је гушило...

Једна је старица дошла да отвори врата, са светиљком у руци.

Дечак прво није могао да проговори ништа.

— Кога тражиш? — запита ова шпански.

— Инжињера Мекинеза — одговори Марко.

Старица прекрсти руке и одговори климајући главом:

— Зар и ти тражиш инжењера Макинеза? Мени се чини да би једанпут требали да престанете. Има већ три месеца како ме тиме сецају. Зар није било довољно што су о томе писале новине? Требало би написати по угловима улица да се инжењер Мекинез отселно у Тукуман!

Дечак учини очајан покрет, а затим га обузе некаква срџба.

— Па то је некакво проклетство! Умрећу на улици а нећу наћи своју мајку! Полудећу! Убићу се! Госпoде Бoже! Како се зове то место? Где лежи? Колико је oдавде далеко?

— Их, сирото дете! — oдговори старица дирнута, — маленкост! Има четири до пет стотина миља, најмање.

Дете покри лице рукама, па онда јецајући запита:

— А шта ћу сада?

— Па шта да ти кажем, сирото дете? — oдговори жена; — нисам паметна!

Али јој наједанпут паде једна идеја и рече му жу-рећи се:

— А, пази шта сам се сетила. Учини нешто. Заћи десно у прву улицу, па код трећих врата видећеш дво-риште; ту седи један трговац који сутра изјутра путује у Тукуман својим воловским колима. Иди па види да ли ће те примити; понуди му своје услуге. Можда ће ти да-ти једно место на својим колима. Иди одмах!

Дечак узео опет своју бошчу, захвали јој и отрча. По-сле два минута наишао је на једно широко дворинге o-светљено фењерима, где су многи људи радили и угова-ривали вреће са житом у нека огромна кола, слична по-кретним кућама путујућих циркуса, са округлим кро-вом и врло високим точковима. Један високи човек, o-грнут неком врстом огртача, карираног, с црним и бе-лим квадратима, у великим чизмама, управљао је тим послом. Дечко му се приближи и бојаљливо рече своје жеље, папоменувши да долази из Италије, да пропађе своју мајку.

Тај главни кириџија одмери га од главе до пете и oдговори му суво:

— Немам места.

— Имам петнаест лира — одговори дечко преклињући — даћу тих петнаест лира. А успут ћу вам нешто радити. Носићу воду и храну за стоку, радићу вам што год хоћете. Доста ми је само мало хлеба. Направите ми места, господине.

Кириџија га поново одмери и рече му нешто блаже:

— Нема места... а после... ми и не идемо за Тукуман, идемо у други град, у Сантиаго дел' Естеро. Моли бисмо те на једном месту скинути с кола, али ћеш имати још много да идеш пешице.

— Ах, ићи ћу дупло толико! — повика Марко. Умем ја већ да пешачим, не брините: хоћу да стигнем ма на који пачин! Нађите ми неко месташце, господине, тако вам Бога, немојте ме оставити самог!

— Требао би да знаш да ће тај пут трајати двадесет дана!

— Не мари.

— Да је тежак!

— Поднећу све.

— Па ћеш имати да путујеш сам!

— Не плашим се ја ничега. Имам да нађем своју мајку. Имајте милости!

Кириџија му поднесе фсењер под лице, погледа га спет, затим рече:

— Добро.

Дечак га пољуби у руку.

— Преспадај ноћас у једним колима, — додаде кириџија, напуштајући га. Ујутру у четири пробудићу те. Лаку ноћ!

Ујутру у четири, док су звезде на небу још светле-ле, кренуо је дугачки ред кола с великим жагором. Свака кола вукло је по шест волова, а за њима је ишао ве-

лики број волова за смену. Дечака су пробудили и метнули у једна кола међу вреће, где он опет заспа и то врло чврсто. Када се пробудио, караван је стајао на једном усамљеном месту. Све кириције седеле су око ражања на коме је био печен телећи черек под ведрим небом. Ражањ је био смештен у некакав мали јарак. Дим се дизао и ширио унаоколо, Сви су јели заједно, затим су отспавали, па наставили пут. И пут је тако продужаван, одређено, као војнички маршеви. Свакога дана полазили су у пет часова изјутра, заустављали су се у девет, па су опет кретали у пет часова по подне, а опет се заустављали у десет часова. Кириције су јахале на коњима и гонили волове дугачким штаповима.

Марко је палио ватру за ражањ, хранио волове, чистио фењере и доноси воду за пиће.

Предео је и овде био једнолик: широке шуме обрасле ниским дрвећем, села су имала мало кућа, које су биле раштркане; на неким местима широки удубљени простори, можда некадашња лежишта старих језера. Ти су се простори белели од соли, догледод је око могло догледати. А на све стране само равница, тишина и самоћа. Ретко су сретали два до три путника на коњима, а за њима су ишли читави чопори неоседланих коња, без узда. Коњи су трчали у галопу и пролазили као олуја. Сви су дани били једнаки, као на мору, досадни и бескрајни. Али је време било лепо. Како су кириције сматрале да је дечак њихов слуга из дана у дан тражили су од њега све више услуга: неки су му заповедали на бруталан начин, па чак и с претњама. Сви су од њега без икаква обзира тражили да их служи. Давали су му да носи велике товари хране за стоку, слали су га да са велике даљине доноси воду ... Изломљен и уморан, ноћу

није могао савати, јер га је будило труцкање кола и шкрипање точкова. А поред свега тога, дигао се био и јак ветар и некакав црвени песак продирао је у кола, покривајући све и пупећи му уста и очи. То му је сметало, и виду и дисању и било је неиздржљиво. Изнемогао од рада и несанице, исцепан и прљав, гуран на посао од јутра до мрака, јадни дечак био је из дана у дан све утученији и изгубио би потпуно дух, да му главни кириџија није с времена на време упућивао коју добру реч. Врло често, у каквом кутићу кола, плакао је гурнувши главу у своју бошчу, у којој није било више од пет-шест крпа. Свако јутро будио се све више исцрпен и са све мање одважности, и гледајући увек ту исту равницу без краја, као какво море, говорио је себи: „Ах! Нећу доживети данашње вече! Нећу доживети данашње вече! Умрећу још данас на путу!“ Замор је био све већи, а рђаво понашање кириџија било је све горе. Једнога јутра, када је нешто задоцнио с доношењем воде, а у отсуству главнога кириџије, један од њих га изудара. И отсада су ту уобичајили и када би му издавали наредбе опалили би му шамар и рекли:

— Ево ти ово, понеси својој мајци!

Срце је хтело да му препукне. И он се разболео. Остао је у колима, три дана, под некаквим покривачем и у великој грозници. Није за то време никог виђао, осим главнога кириџију, који му је доносио да пије и пицао било. Дечак је веровао да је изгубљен и дозивао је у очајању своју мајку, сто пута дневно.

— Ах, мила мајко, мајко моја, помози ми. Никада те више нећу видети! Сирота моја мајко, наћи ћеш ме мртвог на друму!

Склапао је шаке на грудима и молио се Богу.

Затим му је било боље, захваљујући главном кириџији, па је и оздравио. Али, са оздрављењем приближавао се дан који ће му бити најгори на путу. Остаће сам да даље иде пешке. Путовали су више од две недеље. Када су дошли на место где се одвајао пут за Тукуман од пута за Сант-Јаго дел' Естеро главни кириџија обавестио га је да ће се сада растати. Дао му је нека упутства за даљи пут, привезао му бошчу на леђа, да му не смета када пешачи и поздравио га. Дечак га у исто време пољуби у руку. И друге кириџије, који су га толико мучили, изгледа да су добили мало сажаљења видевши га да остаје потпуно сам, махнули су му руком поздрав и удаљили се. И он их је отпоздравио руком и остао је ту док није прошао цео караван и док се пије изгубио у црвеном песку. Затим је пошао на пут врло жалостан.

Једна га је ствар, уосталом, мало оснажила. После толиких дана путовања кроз оне пусте равнице, која је увек била ниста, видео је пред собом венац врло високих планина, које су у даљини биле плаве, с белним врховима, па су га потсећале на Алпе и имао је утисак као да се приближује својој земљи. То су били Анди, планински венац који чини кичму америчког континента, ланац који се простире од тропских предела Америке па до Северног Пола, до сто десетог степена ширине. И њему је било пријатно када је осетно да је ваздух све топлији, а то је долазило отуда што је падајући према северу терен ишао ближе тропским пределима. Наилазео је на мале групе кућа на великом отстојању, са каквим дућанчестом, где је куповао нешто за јело. Сретао је и људе на коњима, видео је с времепа на време и жене и децу који су седели на земљи, непокретни и озбиљни, за њега сасвим нова лица, с дугуљастим очима, а јабучне кости биле су им уздигнуте. Посматрали су га петре-

мице и пратили га погледом, окрећући полако главу као аутомат. Били су то Индијанци. Првог дана пешачио је, док је имао снаге и спавао је под једним дрветом. Другог дана прешао је мање и с мање воље. Ципеле су му биле исцепане, ноге нажуљене, желудац слаб од рђаве исхране. Предвече је почео да страхује: чуо је још у Италији да у овим земљама има много змија. Учинило му се чак да чује њихово шиштање, застајао је, успоравао ход. Страх му је улазио у кости. Којипут би га спопала велика туга и тихо би плакао, пешачећи. Затим су му се почеле по глави вртети мисли: „Ох, колико би патила моја мајка, када би знала да се овако плашим!“ И та мисао дала би му опет одважности. Затим, да би се ослободно тога страха, почео је да се присећа многих успомена на своју мајку. Понављао је њене речи које им је говорила када је одлазила из Бенове и шта је радила када га је метала да спава и када га је покривала, док је био мали. Колико га је пута узимала у наручје и говорила: „Остани мало код мене,“ и држала га тако врло дуго, с наслоњеном главом на његову главу, мислећи, мислећи. Одједном, рече сам себи: „Видећу те једнога дана, драга мајко! . . . Само, да ли ћу већ једном завршити свој пут?“

И пешачио је, пешачио и даље, између дрвећа, које досад никада није видео.

Четири дана — пет дана — прошла је и читава недеља. Снага га је полако издавала, ноге су му већ крвавиле. Најзад једнога дана, када је пало вече, рекоше му: „Тукуман лежи на пет миља одавде.“ Он ускликну радосно и убрза корак, као да је одједном вратио сву изгубљену снагу. Али то му је тако само изгледало. Снага га напусти наједанпут и он се сруши под стабло једнога дрвета, малаксао. Али му је срце јаче куцало од задо-

вољства. Небо, пуно сјајних звезда, није му никада изгледало тако лепо. Он га је посматрао лежећи у трави и спремајући се за спавање, мислећи да, можда, и његова мајка у исто време посматра те звезде. Шапутао је: „О, мајко моја, где си? Шта овога тренутка радиш? Мисли на свога Марка, који је тако близу тебе.“

Сирмах Марко, да је само могао видети у каквом се стању тога тренутка налазила његова мајка, учинио би натчовечанске напоре да и даље пешачи, да би стигао к њој неколико часова раније.

Била је болесна, у постељи, у једној собици у приземљу, у малој господској кући, у којој је становала цела породица Мекинез. Породица је волела њу и пазила је. Јадна жена била је болесна још када је требало да ипжењер привремено отпутује из Буенос Аиреса и није се ништа опоравила на добром ваздуху у Кордови. А после тога, није примала никакве одговоре на своја писма писана мужу и рођаку. Имала је увек предосећање некакве несреће. Мучно ју је страх и стално се борила да се одлучи да остане, или да се врати. И тако, очекујући сваки дан какву тужну вест, сасвим се изменила. Поред свега тога добила је и једну тешку болест у цревима. Лежала је већ петнаест дана. Требало је да издржи операцију, па да спасе живот. И, уместо да је тога тренутка негује њен Марко, стајали су поред њене постеље газда и газдарица и пријатељски јој саветовали да се подвргне операцији, али је она плакала и није на то пристајала... Један добар лекар из Тукумана долазио је већ про недељу дана, али узалуд.

— Не, драга господо, — говорила је, — немојте на то рачунати. Немам више довољно снаге. Боље је да ме оставите да овако умрем. И тако ми више није стало до

живота. За мене је све свршено. Боље је да умрем пре него што будем сазнала шта је с мојом породицом.

Газда јој је саветовао да прикупи снагу, да ће ускоро доћи одговор на писма која су непосредно одатле послата за Ђенову. Нека допусти да је оперишу, јер то она мора учинити ради својих синова.

Али то помињање синова још је појачало страх од операције. При тим речима она бризну у плач:

— Ах, моји синови! Моји синови! — вајкала се ломећи руке. — Они можда више и не постоје. Боље је да и мене више нема! Захваљујем вам, добра господо, захваљујем вам од срца! . . . Али, боље је да умрем. Тим пре што ми ни операција неће помоћи, у то сам сигурна. Хвала вам на толикој бризи, драга господо. Није потребно да господин доктор дође прекосутра. Ја хоћу да умрем. Судбина ми је одредила да овде умрем. Ја сам то одлучила.

А ови опет, да би је утешили, наваљивали су и даље:

— Па немојте тако, немојте тако говорити! — и ухватили су је за руку, да би је разуверили.

Али, она тада затвори очи и изгледала је као мртва. Газда и газдарица остадоше ту још кратко време, при слабој светлости неке светљке, гледајући са милошћу ову велику мајку, која је, да би спасла своју породицу, дошла да умре шест хиљада миља далеко од своје куће, да умре после толико мука. Сирота жена, тако честита, тако добра, тако несрећна!

Идућег дана, са својом бошчом на леђима, погребљен и храмајући, али пун радости, стиже Марко у Тукуман, један од најмлађих и најнапреднијих градова у републици Аргентини. Опет му је изгледало да је дошао у Кордову, или у Розарио или у Буенос Аирес: свуда су опет биле те праве и дугачке улице и оне ниске и беле куће.

Али, са сваке стране било је дрвећа и цвећа сасвим непознатог. Ваздух је мирисао, светлост је била некако парочита, небо плаво и дубоко, како он никада није видео, чак ни у Италији. Идући кроз улице, осети он опет оно грозничаво узбуђење које је имао и у Буснос Анресу. Посматрао је прозоре и капије свих кућа, посматрао је све жене које је сретао, с невероватном надом да ће можда срести своју мајку. Дошло му је да сваку запита, али се није усудио никога да заустави. Сви су посматрали овога прашњавог и каљавог дечка, који је хранио, и на коме се видело да је дошао издалека. Онет је тражио међу људима какво лице које би му уливало поверње, да би му упутило оно узбудљиво питање, када му нађе поглед на једну радњу, над којом је био исписан назив на италијанском језику. У радњи су били човек с наочарима и две жене. Он се полако приближи вратима и прикупивши сву снагу, упита:

— Да ли бисте ми, господине, могли рећи где стањује породица Мекинез?

— Инжењера Мекинеза? — запита дућанџија са своје стране.

— Да, инжењера, инжењера Мекинеза — одговори дечак танким гласићем.

— Породица Мекинез — одговори дућанџија — не налази се у Тукуману.

Дечак очајно јавну, као неко кога су почели да песничају.

Трговац и жена устадоше, неки суседи притрчаше.

— Шта ти је, шта ти је, младићу? — повика дућанџија и увуче га у радњу, па га принуди да седне. — Немаш шта да очајаваш, дођавола! Мекинез није овде, али је близу Тукумана, неколико часова.

— Где? Где? — повика Марко, као да је васкрсао.

— Па једно петнаест миља одавде — продужи човек — на обали у Саладилу, у неком месту где хоће да граде велику фабрику шећера. Ту је једна група кућа, а ту је и кућа господина Мекинеза, сви га тамо знају. Стићи ћеш тамо за неколико часова.

— Ја сам био тамо пре месец дана — рече један младик који је ушао на његову вику.

Марко га погледа раширеним очима и поче га питати тачно, пребледивши.

— Јесте ли видели и служавку господина Мекинеза, Италијанку?

— Ђеновљанку? Видео сам је.

Марко бризну у некакво јецање који је било између плача и смеха.

Затим запита одлучно:

— Куда се то иде, брзо, којим путем, идем одмах, покажите ми пут!

— Ама, има читав дан хода! — рекоше му сви у један глас. — Уморан си, требало би да се одмориш, иди сутра.

— Немогућно! Немогућно! — одговори дечак. — Реците ми куда се иде, ићу да чекам ни трепутка, идем одмах, па чак ако ћу успут и да умрем!

Када су видели да не могу ништа успети, ипсу га више одвраћали.

— Нека ти Бог буде у помоћи! — рекоше му. Припази се када будеш пролазио кроз шуму. Срећан ти пут, Италијанче!

Један га човек испрати до краја града, показа му пут, даде му још неке савете и остаде ту док није видео куда је дечак отишао...

Неколико минута дечак је пешачно, копајући, путем, који су пвичила два реда дрвета.

Та ноћ је била страшна за болесницу. Имала је очајне болове. Јаукала је да човеку попрскају жиле, па је затим падала у несвест. Жене које су је неговале изгубиле су главу. Газдарица је с времена на време долазила до ње врло збуњена. Сви су се плашили, ако се ч реши да се оперише, да ће бити доцкан, јер је требало да лекар дође сутрадан ујутру. У тренуцима када је долазила к себи, међутим, могло се утврдити да њу нису толико мучили телесни болови, колико њене душевне патње, пошто је мислила на своју породицу. Изнурена, малаксала, измученог лица, очајнички је чупала косе вичући:

— О, Боже. Боже! Умрети тако далеко, умрети, а не видети их! Сирота моја дечица, остаће без мајке, моја слатка створења, крв моја! Мој Марко, који је још толико мали, а тако добар и честит! Ви не можете себи претставити какво је то дете! Госпођо, када бисте то знали. Није хтео да ми се откачи с врата када сам полазила. Плакао је да се човек сажали на њега, јецао је, изгледа ми да је знао да пикада више неће видети своју мајку. Сиромас Марко, сирото моје дете! Чинило ми се да ће ми срце пући од бола. Зашто онда нисам умрла када ми је рекао „збогом“, у томе осећању? Без мајке, јадно дете, а толико ме је волео. Толико сам му сада потребна, без мајке, у бедн. Да иде да проси, можда! Он, Марко! Марко да држи испружену шаку! Ох, вечни Боже! Не! Нећу да умрем! Зовите лекара! Нека ме сече, нека ме касани, нека учини да полудим, али хоћу да оздравим, да идем, да отпутујем, сутра, одмах! Лекара! Помоћ! Помоћ!

Жене су јој трљале руке, преклињале је и најзад су успеле да је поврате и почеше јој помињати Бога, говорити о нади... Она паде у потпуну душевну утученост.

Плакала је чупајући косе, јецала је као дете, наричући и говорћи с времена на време:

— Ах, моја Бенова! Моја кућа! Али ово огромно море!... Марко мој, мој јадни Марко! Где си сада, јадно моје створење!

Била је поноћ. Њен јадни Марко провео је ноћ под једним дрвстом, прикупио је сву снагу, прошао кроз једну велику и широку шуму, са циновским дрвећем, које је на необичној висини испрепретало своје гране, озвучене сребрном месечевом светлошћу. Одважно, у томе полумраку, видео је милијарде стабала разних облика која висе, падају једно на друго, испреплетана. Нека су лежала на земљи као оборени торњевни који су цели падали на земљу, обрастли неком бујном и чудном вегетацијом. У тренутцима га је хватао велики страх, али се душевно опет подизао, мислећи на своју мајку. Био је сав бедан, с крвавим ногама, сам у тој чудноватој шуми, у којој су само на далеким размацама мала људска насеља, која су према оном огромном дрвећу изгледала као мравље кућице. Био је преморен, али није осећао умор; био је сам и није осећао страх. Огромност ове шуме крепила му је душу; близина његове мајке давала му је снаге и крепкости као да је човек. Сећање на океан, на болове које је претрпео и савладао, на муке које је имао чепрестано, на своју гвоздену вољу дозволили су му да подигне чело. Ђеновљанска крв струјала је кроз његово срце и зато је био одважан и поносит. Али, код њега се појавила и једна нова ствар: мајчина слика за две године изменила се и ослабела у његовом памћењу постепено; а сада је видео њено лице потпуно и чисто, како одавно није видео у своме сећању; видео је јасно, живу, како говори. Видео је све јасније њеп лекадашњи

осмех, њене усне и сетио се њених покрета, њених мисли. Освежен тим успоменама, убрзао је кораке. Неко ново осећање, нека нова нежност појавила се у његовоме срцу. Све му је то натерало сузе, болне и слатке. И идући даље, мрмљао је речи које би јој рекао када је види кроз кратко време: „Ту сам, мајко моја, ево ме, пећу те више оставити. Вратићемо се кући заједно и ја ћу на броду бити увек уз тебе и нико ме више неће раставити од тебе, нико, никад, доклегод будеш живела.“

Утом се губила бледа месечева светлост између циновског дрвећа у првој светлости праскозорја.

У осам часова изјутра био је већ лекар из Тукумана поред постеље болеснице. То је био један Аргентинац. Поред њега је био и асистент. Дошао је да би покушао и последњи пут да она пристаје на операцију. С доктором заједно понављали су топле савете Меклизез и његова супруга. Али све је опет било узалуд. Болесница, осећајући се сасвим малаксала, није више веровала у успех те операције. Била је чврсто уверена да ће умрети, било при самој операцији, било неколико часова после тога, претрпивши узалуд болове који би били много јачи него сви које сада осећа и који ће је иначе убити. Лекар је опет понављао:

— Али операција је сигурна, важе оздрављење је извесно, зашто се мало не охрабрите? А исто је тако извесно да ћете умрети ако се не оперишете.

Те су речи биле узалуд бачене.

— Не! — одговарала је она непрестано премуклим гласом. — Имам још толико одважности да умрем, али немам више одважности да узалудно патим. Хвала, господије докторе! Тако је моја судбина хтела. Оставите ме да умрем мирно.

Лекар, обехрабрен, није више наваљивао. Нико није више ништа говорио. Болесница окрете главу према својој газдарици и гласом жене која већ умире упути јој своје последње молбе.

— Драга, добра, госпођо, — рече јој с тешком муком, јецајући. — Пошљите ово мало новца и моје хаљине мојој породици... преко нашег конзулата. Надам се да су сви још живи. Срце ми нешто добро казује за њих у овом последњем тренутку... Учините ми ту последњу милост и пишите им... да сам једнако мислила на њих, да сам једнако радила за њих... за своју децу... и да је мој једини бол био што их више нисам видела... али да сам одважно умрла... благосиљајући их... и да препоручујем своме мужу и старијем сину... мога млађег сина Марка, који ми је стајао у срцу до последњег тренутка...

Затим повика као у неком запосу:

-- Мој Марко! Моје дете! Живот мој!...

Али, када је окрепула свој поглед, видела је да газдарице није више било ту. Неко је дошао да је хитно позове. Она потражи очима газду. И њега је било нестало. Остале су само две болничарке и асистент. У суседној соби чуо се некакав жагор и лупа корака, звук брзо измењаних речи и пеки чудни узвици. Болесница управо своје мутне очи на улаз у собу очекујући да види шта се сада дешава. После неколико минута, видела је лекара како је ушао у собу с неким нарочитим изразом, а за њим су ишли газда и газдарица с веселијим лицем. Све троје посматрало ју је пекаким нарочитим погледом и измењали су неколико речи шапатом. Учинило јој се да је чула када је лекар казао газдарици: „Боље одмах.“ Болесница није разумела шта то има да значи.

— Јозефа — рече јој газдарица дрхтавим гласом. Имам за вас једну добру вест. Припремите своје срце за радосну вест.

Жена је пажљиво посматрала.

— Вест — продужи она још више узбуђена — која ће вас много обрадовати.

Болесница рашири очи.

— Спремите се да видите некога — продужи газдарица — да видите некога кога много волите.

Жена нагло подиже главу и поче гледати час у госпођу, час у остале, час у врата, разрогаченим очима.

— Неко који је баш сада дошао — рече госпођа преблдивши... неочекивано.

— Па ко је то? — викну жена пригушеним гласом, као заплашена.

Одмах затим цикну па се усправи у постељи и остаде тако непомична, и разрогачених очију и с прстима на слепоочницама, као пред неком натчовечанском појавом.

Марко, исцепан и прашњав, стајао је на прагу. Доктор га је држао за једну руку.

Жена цикну три пута:

— Боже! Боже! Боже мој!

Марко полете напред, она рашири своје измршавеле руке, стегнувши га око појаса снагом каквога тигра, поче се смејати и плакати, бризну у јецање без суза. Али се брзо поврати и поче клицати, луда од радости, обасувши пољупцима његову главу:

— Откуда ти овде? Зашто? Јеси ли ти то? Како си израстао! Ко те је довео? Јеси ли сам? Да ниси болестан? Јеси ли то ти, Марко? Да пије то какав сан? Господе! Па реци ми нешто!

Затим, промечи тон и рече:

— Не, ћути, чекај! — И окренувши се лекару рече му:

— Хајде брзо, одмах, докторе! Хоћу да оздравим! Ево, готова сам. Немојте губити ни тренутка. Уклоните Марка да не би чуо. Драги мој Марко, није ништа озбиљно. Причаћу ти. Да те још једанпут пољубим. Иди. Ево ме, докторе!

Марка су извели из собе. Газда и жена журно изиђоше из собе. Остали су само хирург и његов асистент.

Господин Макинез покушао је да одведе Марка у пеку удаљену собу, али је то било немогуће. Он остаде пред вратима мајчине собе као закован за под.

— Па шта је, — питао је, — шта је с мојом мајком? Шта раде с њом?

И онда Мекинез, тихо, покушавајући још увек да га одведе што даље, рече му:

— Ево шта је. Слушај. Сад ћу ти све рећи. Твоја мајка је болесна. Потребна је нека операција, све ћу ти објаснити. Ходи са мном.

— Не — одговори дечак опирајући се — остаћу овде. Објасните ми овде.

Инжењер му поче казивати реч по реч, удаљавајући га од врата; дечко поче страховати и стрепети.

Одједном, одјекну страشان јавук, као јавук смртно рањеног, који се разлегао по целој кући.

Дечак одговори на тај узвик другим очајним узвиком:

— Јао, мајка ми је умрла!

У том тренутку појави се лекар на вратима:

— Твоја је мајка спасена!

Дечак га је гледао извесно време на се баци пред ње-
га на колена јецајући:

— Хвала, господине докторе!

Али га лекар подиже.

— Устани! . . . Ти си, храбри дечко, спасао своју
мајку!

ЛЕТО

24, среда.

Марко Ђеновљанин претпоследњи је мали јунак с којим смо се упознали ове школске године: остала је још једна месечна прича за месец јун. Остају нам само још два месечна испита, двадесет шест радних школских дана, шест четвртака и пет недеља. Дрвеће, олистало и процветало, прави лепо хладовину на вежбалишту за гимнастику. Ђаци су већ обучени у летње одело. Лепо је видети када ђаци излазе из разреда како је све друкчије него ранијих месеца. Дугачке косе, које су ишле до рамена скинуте су: све су главе ошишане. Могу се видети и босе ноге и голи вратови; сламни шешири сваког облика, с тракама које падају до леђа; кошуље и машинице свих боја; најмањи ђаци имали су нешто црвено или плаво на леђима, некакве мустре, извезене, некакве порубе, некакве кићанке, некакве прикачене крпице које им је дала мама, јер то лепо изгледа. То су чиниле и најсиромашнија деца. Многи долазе у школу без шешира, као да су побегли од куће. Други, опет, носе само одело за гимнастику. Једно дете код учитељице Делкати обучено све у црвено изгледало је као кувани рак. Има

их и који су одевени у матроска одела. Али, најлепши је »Зидарче«, који је стрпао на главу некакву огромну сламну шеширчину и изгледа као пола свеће са штитом и мора се човек смејати када он под оним шеширом изводи своје бекељење. И Коре-ти је скинуо своју капу од мачје коже и метнуо на главу некакву стару путничку капу од сиве свиле. Вотини је имао неку врсту скотског одела, које тек што му није било тесно. Кроси је показивао своје голе груди; Прекоси се изгубио у плавој радничкој кошуљи. А Гарофи? Морао је сада да остави свој горњи капут, који му је скривао трговину. Сада су му се јасно видели сви џепови препуни разних андрмоља и тричарија; а из једнога џепа вирио му је списак за уписивање лутрије. Сада је свако морао да покаже шта има: лепезе направљене од новина, дршке од штапова, праћке за гађање птица, некакву траву, разне бубе које су измилеле из џепова, па полако гампжу по оделу. Многи од тих малишана носили су учитељици букете цвећа.

Учитељице су обучене у сасвим летње хаљине живих боја, изузимајући »Калуђерицу«, која носи увек црнину; а учитељица с црвеним пером носи и даље црвено перо и ружичасту траку око врата, умрљане ручицама њених ученика, који је увек на-смејавају и трче с њом. Па сада је сезона трешања, лентира, музике по улицама и шетњи по пољу. Многи ђаци из четартога разреда већ трче на реку По да се купају. Сви већ мисле на школски распуст.

Једино ме је било жао да гледам Гарона у жалости и моју сироту учитељицу из првога разреда, све беднију и блеђу у лицу и са све јачим кашљем. Сада иде погурена и отпоздравља ме тако тужно!

П о е з и ј а

26, петак.

Ти почињеш схватати у чему лежи лепота школе, Енрико, али, школу, засада, видиш само изнутра; а изгледаће ти много лепша кроз тридесет година, то ће бити права поезија, када будеш ишао да пратиш своју децу у школу, и када је будеш видео споља, као што је ја данас видим. Чекајући да изиђете из школе, шетам се по пустим улицама око школске зграде и ослушкујем по прозорима који су затворени капцима. Кроз један прозор чујем како једна учитељица каже: „Ух, па опет не мећеш ту цртицу на слово т! Па то не иде тако, дете моје! Шта би на то рекао твој отац? ...“ На другом прозору чујем крупан глас једнога учитеља који полако диктира: „Купим педесет метара чоје ... по четири лире и педесет центезима по метру ... па их продам ... —“ Један прозор даље учитељица с црвеним пером диктира гласно: „— И онда Пиетро Мика, са запаљеним фитиљем ...“ Из другог једног разреда допирала је на улицу врева као да је у њему цвркулало стотину птица, што значи да је за тренутак учитељ изишао из разреда. Пролазио сам и даље и када сам скренуо за угао, чуо сам ка-

своју сироту кћер! Три године нисам никога видео од своје породице.

Отац ми рече:

— Иди с њим.

— Још нешто, опростите ми — рече баштован на излазу, али га мој отац прекиде:

— А како стоји с пословима?

— Донео сам нешто новца... Али хтео сам да запитам како стоји са васпитањем деце у дому за глувонеме? Када сам је дао, била је као неко живинче, сирото створење. Ја не верујем много у те заводе. Да ли је бар научила да говори знацима? Додуше, моја ми је жена писала да је добро и да учи да говори, да напредује. А ја, опет, кажем: шта ми вреди да она научи да говори знацима када ја то не знам? Како ћемо разумети сироту моју малу? То је добро да научи да се споразумевају међу собом, један несрећник с другим. Зато бих волео да знам како је?

Мој отац се насмеши и одговори му:

— Нећу ништа да вам кажем, видећете сами. Идите само тамо, идите, немојте губити ни минут.

Изишли смо. Завод за глувонеме био је близу нас. Идући улицом крупним корацима, баштован ми је говорио, вајкајући се:

— Ах, сирота моја Биђија! Родити се тако несрећно! Па кад помислим да никада од ње нисам могао чути да ми каже о ч е, па да никада она није могла чути када јој ја кажем д е т е м о ј е, да никада није проговорила ни речи, нити чула ма и једну реч на овоме свету! Срећа те се нашао један милостиви човек који је на себе примио трошкове издржавања у заводу. Али, ипак... док

није навршила осам година, није могла ући у тај завод. Сад има три године како више није код куће. Сад има једанаест година. Је ли порасла, реците ми, је ли порасла?

— Сада ћете видети, сада ћете видети — одговорио сам му и убрзао кораке.

— Па где је тај завод? — упита ме. — Моја је жена њу одвела тамо после мога одласка. Мислим да треба да буде у овоме крају.

Баш смо стигли. Одмах смо ушли у собу за разговоре. Изишао је пред нас један чувар.

— Ја сам отац Ђиђије Вођи — рече баштован — доведите ми моју кћер, али одмах, одмах!

— Сада су на одмору — одговори чувар — идем да известим надзорницу.

И несташе га.

Баштован није више могао ни говорити, ни мировати. Гледао је слике по зидовима, али није видео ништа.

Врата се отворише. Уђе надзорница, обучена у црно. Водила је за руку једну девојчицу.

Отац и кћи гледали су се једног тренутка, па онда падоше једно другоме у загрљај, и обоје кркнуше.

Девојчица је била одевена у пругасту хаљину, белу и ружичасту, и имала је белу кецељу. Виша је од мене. Плакала је и стегла свога оца око врата с обе руке.

Отац се ослободи загрљаја и поче је посматрати од главе до пете, разрогачених очију, па викну:

— Ах, како си израсла! Како си лепа! Слатка моја, моја сирота Ђиђија! Моје сирото мутавче! А ви, госпођо, ви сте учитељица? Реците јој да ми

нешто каже знацима, можда ћу нешто разумети, па ћу после и ја већ научити, мало по мало. Реците јој да ми каже нешто, знацима.

Учитељица се насмеја и рече шепатом девојчици:

— Ко је овај човек који је дошао да те види?

А девојчица, крупним, чудним, неартикулисаним гласом, који је личио на глас дивљака који први пут проговори наш језик, али изговарајући јасно и смејући се одговори:

— То је мој о-тац.

Баштован устукну један корак уназад и викну као луд:

— Говори!... Та је ли то могућно? Је ли то могућно? Говори? Па ти можеш да говориш, дете може, говориш? Реци ми још нешто, говори!

И понова је загрли и пољуби у чело три пута.

— Па зар овде не говоре покретима, госпођо учитељице, зар не прстима овако? Ма како то може?

— Не, господине Вођи — одговори учитељица — не говоре покретима. То је стари метод. Овде се примењује нов метод, такозвани усмени метод. Како, не знате шта то значи?

— Не знам ја ништа! — одговори баштован. — Има три године како сам ван Италије! Мени су о томе нешто писали, али ја нисам ништа разумео. Имам ја дрвену главу! О, кћери моја, ти ме, дакле, разумеш? Чујеш мој глас? Одговори ми: чујеш ли ме? Чујеш ли шта ти кажем?

— Али, не, добри човече — рече учитељица; — она ваш глас не чује, јер је глува. Она по покретима ваших усана зна шта јој кажете, ето, у томе је ствар. Она не чује ваше речи, нити чује шта она

сама каже. Она их изговара, јер смо је ми научили, слово по слово, како треба да отвара уста и да креће језик, и како да напрегне грло и груди, да би изговорила тај глас.

Баштован ништа није разумео и остао је отворених уста. Још није могао да верује.

— Реци ми, Ђиђија, — запита он девојчицу, говорећи јој у ухо, — јеси ли задовољна што ти се отац вратио?

И она подиже главу, очекујући одговор.

Девојчица је погледала забринута и није ништа одговорила.

Отац остаде збуњен.

Учитељица се насмеја, па му после рече:

— Добри човече, није ништа одговорила, јер није видела кретање вапних усана: говорили сте јој на уво! Поновите све то, али држите своје лице према њеном лицу.

Отац понови, гледајући је право у лице:

— Јеси ли задовољна што је твој отац дошао и што неће више ићи?

Девојчица је пажљиво посматрала његове усне, гледајући и покрете уста, па му одговори:

— Да за-до-вољ-на сам што си се вра-ти-о и што ни-ка-да ви-ше не-ћеш и-ћи...

Отац је притисну у загрљај, а после јој поче брзо упућивати разна питања, да би се уверио:

— Како ти се зове мајка?

— Ан-тонија...

— А како ти се зове млађа сестра?

— А-де-ла-и-да.

— А како се зове овај завод.

— За глу-во-не-ме.

— Колико је два пута десет?

— Двадесет.

И док се веровало да ће се смејати од радости, отац одједном бризну у плач. Али и то је значило радост.

— Добри човече — рече му учитељица — имате разлога да се смејете, а не да плачете. Ето, видите да сте сада и њу расплакали. Али углавном ви сте задовољни?

Баштован дочена руку учитељице и пољуби је дватри пута:

— Хвала, по сто пута вам хвала, по хиљаду пута, драга госпођо! Опростите ми што не уместим ништа више да вам кажем!

— Али ваша кћи не само што говори, она уме и да пише — рече учитељица. — Па уме и да рачуна. Зна како се зову сви најпотребнији предмети. Зна мало историје и географије. Сада је још у почетноме разреду, а када буде свршила још два разреда, знаће много, врло много. Из овога завода ће изићи када буде могла добити какво занимање. Ми имамо већ наших ђака који имају службе по радњама где служе муштерије и раде исто као и други.

Баштован је понова остао запањен. Поново му се све помутило у глави. Посматрао је своју кћер и трљао чело. По лицу му се видало да би хтео још неко објашњење.

Онда се учитељица окрете чувару и нареди му:

— Позовите ми једну девојчицу из припремнога разреда.

Чувар се врати с једном глупонемом девојчицом од осам или девет година, која је пре кратког времена доведена у завод.

— Ево, ово је девојчица — рече учитељица — којој дајемо прве лекције. Ево како се ради. Ја хоћу, на пример, да ми каже слово »е«. Пазите.

Учитељица отвори уста као што се отварају када се изговори слово »е«. Она затим примора и девојчицу да тако отвори уста. Она учини. Учитељица јој даде знак да и изговори то слово. Девојчица изговори, али уместо да каже е она изговори о.

— Не — рече учитељица — то није добро.

Па узе обе руке девојчице, једну јој метну на своје грло, а другу на прса, па опет изговори слово е.

Девојчица, осетивши својим рукама покрете грла и плућа, отвори уста као и раније и изговори слово е. На исти начин учитељица је успела да дете изговори слова к и д, држећи једнако ручице на грлу и на грудима.

• — Јесте ли сада разумели?

Отац одговори да је сада разумео, али је изгледао више изненађен него када још није разумевао.

— И на тај начин ви њих учите да говоре? — запита је после једног минута размисљања. — И ви имате стрпљења да их тако учите, све ове овде, тако, мало по мало? Једно по једно? Из године у годину? Па ви сте прави светац! Ви сте анђео из раја! Па на свету нема тога чиме би вам би се могло одужити... Ах, шта сам хтео рећи? Да. Молим вас оставите ме самог с мојом ћерком бар пет минута.

И он одведе дете у други угао, седе, привуче ћер себи, смејао се са светлим очима, посматрао ју је, ван себе од радости што је чуо њен глас, који је

њему изгледао глас с неба. Затим се диже и запита учитељицу:

— Да ли ће ми директор дозволити да му захвалим?

— Директор није ту — одговори учитељица. — Али има ту неко други коме можете захвалити. Овде се свака мала девојчица поверава једној својој старијој другарици, која јој је као сестра, као ма-ти! Ваша је поверена једној девојци од седамнаест година, кћери једнога хлебара, која је врло добра и много воли вашу кћер. Већ две године помаже јој да се облачи свако јутро, чешља је, учи је да шије, свлачи је и прави јој друштво.

— Биђија, како се зове твоја мати овде у институту?

Девојчица се насмеши и одговори:

— Ка-та-ри-на Ђор-да-но. — Затим се окрете оцу и продужи: До-бра, мно-го до-бра.

Чувар, који је изашао на знак учитељице, врати се одмах с једном глувонемом плавушом, здравом, насмејаном. И она је била исто одевена као и Биђија. Застала је на улазу и поцрвенела, па се после јави климајући главом и смешећи се. По узрасту, изгледала је као да је жена, а у самој ствари била је као мало дете.

Ђорђова кћи полете јој усусрет, узе је за руку, као какво детенце, и доведе је пред свога оца, па рече својим крупним гласом:

— Ка-та-ри-на Ђор-да-но.

— Ах, добро дете! — рече отац. — Нека те Бог благослови, нека ти да сваку срећу, све утехе, нека те направи срећном и тебе и све твоје!

Велика девојка миловала је његову кћер, једнако спуштене главе и смешећи се, а баштован је продужио да је гледа као Богородицу.

— Данас можете повести собом вашу кћер, — рече му учитељица.

— Дајте ми да је водим! — одговори баштован. Водићу је у Кондову, па ћу је опет довести сутра ујутру. Јер, помислите, када је сада не бих водио мало кући...

Девојка отрча да се обуче.

— Три године нисам је видео! — продужи баштован. — А сада, ето, говори. Одмах ћу је одвести у Кондову, али ћу прво прошетати с њом кроз Торино и водићу је за руку, нека је сви виде; после ћу је одвести код четири моја познаника. Нека је и они чују. Ах! Како ми је данашњи дан леп! То се зове утеха! Дај руку своме оцу, Ђиђија моја.

Девојица, која се вратила одевена за улицу, пружи оцу руку.

— Свима хвала! — рече отац излазећи. — Хвала свима и од свег срца! Вратићу се још једанпут да свима захвалим.

Застаде једног тренутка у мислима, нагло напусти кћер, врати се назад, тури руку у прсник и поче говорити:

— Шта да радим, ја сам сиромах ђаво, али ево двадесет лира прилога за овај завод. Ево двадесет златних лира, сасвим нових!

Он приђе столу и остави златник.

— Не, не добри човече! — рече учитељица. — Узмите натраг свој новац. Ја га не смем примити. узмите га. То ја не радим. Дођите када ту буде директор. Али ни он вам неће примити верујте!

Имали сте доста мука док сте га зарадили. Ми ћемо вам и овако остати захвални.

— Не, ја ћу га оставити — одговори бантован — а после ћемо већ видети.

Али му учитељица метну новац у џеп, не дајући му времена да га опет извади. Он је најзад морао да пристане, вртећи главом, па затим, брзо, бацајући руком пољупце учитељици и оној девојци, узе за руку своју кћер, изиђе кроз капију, говорећи:

— Ходи, ходи, кћери моја, моје сирото мутавче, благо моје!

А девојчица рече својим крупним гласом:

— О, ка-ко је ле-по сун-це!

Гарибалди

3 јуни 1

Сутра је народна свечаност.

Данас је дан народне жалости. На јучерашњи дан умро је Гарибалди. Знаш ли ти ко је то? То је човек који је ослободио десет милиона Италијана од бурбонске тираније. Умро је када је имао седамдесет пет година. Рођен је у Ници. Син је капетана тврђаве. Када је имао осам година, спасао је живот једној жени, а када је имао тринаест година, спасао је људе у једној барици која је тонула. Када му је било двадесет седам година, опет је спасао једног младића који се давио. У четрдесет првој години спасао је један пароброд на океану од пожара.

Десет година борио се у Америци за слободу једног страног народа. Борио се са Аустријанцима у три рата за слободу Ломбардије и Трентина; године 1849 бранио је Рим од Француза; ослободио је Палермо и Напуљ 1860 године; поново се борио за Рим шездесет седме и учествовао је у рату против Немачке, бранећи Француску 1870 године.

У њему је пламтело јунаштво и био је ратни геније. Водио је четрдесет борби, а у тридесет седам изишао је као победник. Када није био у рату, радио је да би могао

живети, или се повлачио на какво усамљено острво, обрађујући земљу. Он је био учитељ, морнар, радник, трговац, војник, генерал, диктатор. Био је велик, простодушан и добар. Мрзео је све насилнике, волео је све народе, штитио је све слабе; жело је само добро, није тражио никакве почасти, није се плашио смрти, а обоживао је отаџбину.

Када је позвао људе у рат, читаве легије храбрих људи прилазиле су му са свих страна: господа су остављала своје палате, радници своје раднице, младићи су напуштали школе и ишли да се боре под сунцем његове славе. За време рата, носио је црвену кошуљу. Био је снажан, плав, леп. На бојном пољу био је као муња, у осећањима право дете, у боловима прави светитељ. Хиљаде и хиљаде Италијана погинули су за отаџбину, весело, јер су умирући видели Гарибалдија како пролази поред њих, победоносно. Хиљаде и хиљаде њих били су готови да умру за њега, а милиони су га благосиљали.

Умро је. Цео свет га је оплакивао. Ти то сада не можеш разумети, али ћеш читати о његовим делима, чућеш стално око себе како се говори о њему; и даље, коликогод будеш више растао, рашиће и његова слика у твојим очима. А када будеш постао човек, видећеш га као црну; а када не будеш више међу живима, па не само ти, него када на овоме свету не буду ни твоји синови, ни синови твојих синова, па чак и они које и унутру буду изродили; читави поколења видеће на висини његовог светлог главу, главу ослободиоца народа, крунисану његовим многим победама као звезданим венцем. Сваком Италијану заблиста чело и душа када његово име.

Твој отац.

ВОЈСКА

11, недеља. (Народна светковина. Одложена је за седам дана због Гарибалдијеве смрти.)

Отишли смо на трг Кастело, да видимо војничку смотру. Војници су дефиловали пред командантом корпуса између два велика реда народа. Све су пролазили и пролазили уз свирку фанфара и музике. Мој отац објашњавао ми је који је који пук и показивао њихове заставе. Прво су ишли питомци војне академије, који ће бити инжењерски и артилериски официри. Било их је око три стотине, у црним униформама. Прошли су елегантно и видели се да су и војници и ђаци. После њих наишла је пешадија: бригада Аоста, која се борила на Гонту и Сан Мартину, па за њом бригада Бергамо, која се борила на Кастелфидарду. Било је четири пука, чета за четом, с црвеним кићанкама, које су изгледале као две дуге пруге од цвећа, боје крви. После пешадије наишла је инжењерија; то су радници у рату, с перјаницама, црним крновима и црвеним гајтанима. И док су они пролазили, већ су се за њима видели редови усправљених пера на капама, која су била виша од масе што је стајала на улици: то су били алпинци, браниоци улаза у Италију. Сви су били високи, румени и јаки, с калабријским

капама и с еполетама живе зелене боје, боје траве из њихових планина. Још алијинци нису ни прошли, када се проломиле узвици масе и напјоше берсаљери, чувени, стари дванаести батаљон, батаљон који је први ушао у Рим кроз Порта Пија.

Али, звук њихових фанфара био је заглушен неком луном и клопарањем: знак да најлази пољска артилерија. И збиља, пролазила је артилерија, с војницима који седе на високим карама. Три стотине пари коња вукло је топове и каре; на коњима су седели војници са жутиим ширитима. Топови, дугачки, од туча и челика, на лаким точковима, ишли су по калдрми са треском, тако да се тресла земља.

Затим је наишла брдска артилерија, мирно, са својим високим војницима и малим коњићима, која носи спас или смрт гдегод може допрети човечја нога. Најзад је у галопу наишла коњица, с копљима и заставицама, које су се лепршале на ветру. То је била ђеновска коњица, прослављена у борбама на Санта Лучији и Вилафранки.

— Како су лепп! — узвикнуо сам.

Али ми мој отац за то пребаци и— рече ми:

— Не треба гледати војску као неку лепу претставу. Сви ти млади људи, пуни снаге и нада, могу бити свакога часа позвати да бране нашу земљу и за мало часова могу бити оборени мецима из пушака или митраљеза. Кад год чујеш да свет виче: »Живела војска! Живела Италија!« претстави себи цео тај пук као да је својим лешевима покрио бојно поље и огрезао у крви. И то »живели!« речено војсци продреће ти много више у срце, а љубав према твојој отаџбини биће и већа и озбиљнија.

И т а л и ј а

14, уторак.

Уверен сам да ни Корети, ни Гароне, не би никада одговарали своје оцу онако како си ти то данас учинио. Ерико! Како се то могло десити? Имаш да ми се закунеш да се то никада више неће поновити! Доглегод сам ја жив. Увек, када те отац нешто прекори и када ти пође на усне какав ружан одговор, помисли на тренутак, који је неизбежан, када ће те позвати он својој постељи и рећи:

— Ерико, ја те напуштам!

Овако имаш да поздрављаш своју отаџбину у данима народних свечаности:

„Италијо, отаџбино моја, лепа и мила земљо, у којој су се родили мој отац и моја мајка и где ће завршити свој живот, а где се и ја надам да ћу живети и умрети, на где ће и моја деца живети и умрети.

Лепа моја Италијо, велика и славна вековима, уједињена и слободна од пре неколико година, која си дала толико светлости преко својих божанствених великих људи. А толики многи твоји синови дали су свој живот на бојном пољу и на вешалима. Дична мајко са три стотине градова и тридесет милиона становника.

Ја, као дете, које те још не разуме и не познаје целу, волим те свом својом душом и горд сам што сам у теби рођен.

Волим твоја дивна мора и твоје високе Алпе, волим твоје сјајне споменике, волим твоју славу и твоју лепоту!

Волим вас истом љубављу и истом захвалношћу, и тебе вредни Торино, и тебе дивна Ђеново, и тебе сјајна Венецијо, горда Болоњо, силни Милано, све вас волим као да сам ваш син. Лепи Фиренцо и страшни Палермо, огромни и леги Напуљу, Риме дивни и вечити!

Волим те, света моја отаџино! Кунем ти се да ћу све твоје синове волети као своју браћу, да ћу увек свим срцем волети живе и умрле великане; да ћу бити вредан и поштен твој грађанин, трудећи се увек да те будем достојан. Кунем ти се да ћу ти увек служити свим својим срцем и својом душом!

А ако наиђе дан када ћу морати дати за тебе своју крв и свој живот, даћу ти и умрећу, кличући небу твоје свето име и шаљући твојој застави последњи свој пољубац.“

Твој отац

ТРИДЕСЕТ И ДВА СТЕПЕНА

Петак, 16.

Пет дана после ове народне свечаности топлена се попела за три степена. Ушли смо у пуно лето. Сви се замарају, сви су изгубили ону лепу румену пролетњу боју. Вратови и ноге стањују се, главе су све више погнуте, а очи се затварају.

Сиромах Нели. Он много пати од врућине, па је у лицу жут као восак; више пута заспи на својој свесци на клупи. А Гароне, увек када је врућина, усправи књигу тако да га учитељ не види. Кроси, опет, наслони своју велику главу с црвеном косом на некакав начин да му глава изгледа одвојена од тела. Нобис каже да нас је много у разреду и да зато не ваља ваздух.

Ах! Колико напора треба човек да учини, па да може да учи. Гледам кроз прозор оно лепо дрвеће, које чини тако густ хлад, а ја морам да се затворим међу школске клупе. Али ми је после тога мило да видим своју добру мајку, која ме увек загледа када се вратим из школе да види да ли сам блед и која ме сваки час пита:

— Јеси ли још уморан?

А сваки дан у шест ујутру, када ме буди, да бих стигао у школу, каже ми:

— Само одважно! Имаш још кратко време да идеш у школу, после ћеш бити слободан и одморити се, седећеш у хладовини.

Да, има моја мајка право када ме потсећа на сељачку децу, која цео дан раде на жези; па на раднике који раде по фабрикама под стакленим кровом, који цео дан седе непокретни, с лицем нагнутих над пламеном од плина. А сви ти радници устају пре од нас и немају распуста.

Дакле, само одважно!

И у овоме је Дероси први! Он не пати ни од врућине, ни од сна. Увек је живахан, весео, са својим плавим коврдама, као да је зима, а не лето. Учи без замора и освежава све око себе. Његов глас некако свежи ваздух.

А има још двојица који су увек свежи и пажљиви: она тиква од главе. Старди, који чачка нос, да не би заспао, и уколико је уморнији и уколико је већа врућина, утолико више стеже зубе и шири очи као да хоће да поједе учитеља. А онај трговац, Гарофи, сав је заузет послом: прави лепезе од црвене хартије, украшене сликама са кутија од жижица. Продаје их по пола ценитезима комад.

Али најбољи је Корети... Сиромах Корети! Дигне се ујутру у пет, да би помогао своме оцу да носи дрва. У једанаест часова, у школи, не може више да држи отворене очи и глава му пада на груди. Па се ипак прене и од учитеља моли да изиђе, да би опрао лице и моли другове око себе да га мувају, да не би заспао. Али јутрос није могао одолети, па је заспао као топ! Учитељ га прозва гласно:

— Корети!

Овај га није чуо. Учитељ, љут, понови:

— Корети!

А дрварев син се подиже и одговори:

— Радио сам од пет до седам, помагао сам оцу да уносим дрва у радњу.

Учитељ га је пустио да и даље спава и продужио је час још пола часа. Затим је отишао до клупе где седи Корети и полако, милујући га, пробудио га је. Када је видео пред собом учитеља, Корети се уплашио. Али му учитељ узе главу у шаке и пољуби га у косу:

— Нипта ти ја не пребацујем, дете моје. Не снаваш ти што си био лен; заспао си што си радио...

У п о љ у

Субота, 17.

О, синко мој, кад будеш чуо његов глас последњи пут и када дуго времена после тога будеш био сам у његовој напуштеној соби, међу књигама које он никада више неће отворити, па када се онда сетиш да си према њему некада био груб и миси га поштовао довољно, и ти ћеш се сам запитати: „Како се то могло десити?“

Упамти да ти је он увек највећи пријатељ и када је морао да те казни, патио је више од тебе и увек ти је натирао сузе у очи, само за твоје добро. Онда ћеш плакати и љубити сто за којим је седео, за којим је трошио свој живот, радећи за своју децу. Данас ти још то не схваташ: он све крије од тебе, осим своје доброте и своје љубави према теби. Ти не знаш да је он некипут толико уморан од посла, да мисли да неће више дуго живети; а у таквим тренуцима говори само о теби, јер тога тренутка само мисли како ће те оставити сиротог и без заштите! И колико пута у таквим мислима улази у твоју собу када спаваш и стоји поред твоје постеље са свећом у руци, посматрајући те; па онда опет прикупља снагу и онако уморан и тужан враћа се опет своје послу. Ти исто та-

ко не знаш да те он често тражи и хоће да буде с тобом само зато што има неку горчину у срцу, неку бригу које може да допадне сваки човек на свету, на тражи твоје друштво као друштво правог пријатеља, да би се утешио и заборавио на муке, јер осећа потребу да нађе утехе у твојој љубави, како би опет добио одважности. Помисли, дакле, како му мора бити када код тебе наиђе на хладноћу и непоштовање, уместо љубави. Немој никада више бити према њему незачваљан! Помисли, да си чак и неки светитељ, не би могао надокнадити оно што је он радио и ради за тебе. А помисли и на то: на живот се не може рачунати: какав несрећни случај могао би ти одузети оца док си још дете, кроз две године, за три месеца, сутра!

Ах! Сиромашни мој Енрико! Како би онда око тебе било све измењено! Како би изгледала напуштена, празна кућа, с твојом сиротом мајком, одевеном у црнину! Иди, сине, иди своме оцу; сно, ради у својој соби. Уђи к њему на претима, да те не чује када уђеш, клекни, наслони своје чело на његова колена и замоли га да ти спрости и да те благослови.

Твоја мајка

У ПОЉУ

19, понедељак.

Добри мој отац опростио ми је и овога пута и допустио ми је да идем на село на излет, који је предложио Коретијев отац, продавац дрва. Свима нам је био потребан чист ваздух. То је за нас била права свечаност. Јуче смо се састали на тргу Статута: Дероси, Гароне, Гарофи, Прекоси, Корети са оцем и ја, с нашим јелом. Било је ту и воћа, и кобасица и куваних јаја. Гароне је понео тикву с белим вином, Корети је понео војничку плоску с црним вином, а мали Прекоси, у својој ковачкој кошуљици, носио је под пазухом једну лепчину од два килограма.

Ишли смо аутобусом до Гран Мадре ди Дио, а затим узбрдо, преко брежуљака.

Све је било зелено, свуда хладовина, свуда свежина! Ваљали смо се по трави, прескакали смо плотове. Коретијев отац ишао је за нама с капутом пребаченим преко леђа, пушећи на своју лулу од гипса, претећи нам с времена на време да пазимо на своје одело. Прекоси је звиждао: никада га нисам чуо да звижди. Корети је целим путем нешто изво-

дио. Зна све да ради: носи увек ножић о појасу. Њиме је правио воденице, виљушке, праћке; поред тога носио је и наше ствари и био увек свеж као ерна.

Дероси се сваки час заустављао да нам каже како се зове које дрво или који инсект; не знам како може све то да зна. А Гароне је целим путем глодао свој хлеб, али сасвим тихо. Јадни Гароне! Није га гризао онако као некада. Није то више био онај Гароне, откако је изгубио своју мајку. Али био је увек добар. Када је неко хтео да прескочи какав јарак, он би га предухитрио, нашао се пре њега на другој страни јарка и помогао му да прескочи.

Прекоси се плашно крава, јер га је једна убола када је био мали, и кадгод би наишла каква крава. Гароне је стао испред њега.

Пењали смо до Санта Маргерите, па смо после стрчали доле. Прекоси се закачио о некакав трн и исцепао кошуљу. Застао је постиђен, али му Гарофи, који увек у своме капуту има чиоде, прикачи поцепани комад. Прекоси му рече своје уобичајено:

— Опрости, опрости ми — па продужи даље да трчи.

Гарофи није ни овде губио време. Брао је траве које се могу јести као салата, купио је пужеве и камичке, нарочито оне светлије, јер је држао да у њима има злата или сребра. После дугог јурцања по сунцу и хладовини, горе-доле, избили смо, најзад, задихани, на брежуљак и ту сели на траву да ужинамо. Пред нама је пукла одгромна долина, а иза ње видели су се плави Алпи с белим врховима.

Били смо мртви-гладни, тако да је хлеба за час нестало. Коретијев отац секао је кобасицу на

A. H. H. H. H.

порције и делио нам је на листовима од тикве. Онда почесмо да разговарамо сви међу собом; разговарали смо о учитељима, о друговима који нису могли поћи с нама, о испитима... Прекоси се стидео да једе, али му је Гароне гурао у уста најбоље што је имао, и то сином. Корети је седео поред свога оца са прекрштеним ногама: изгледали су као да су браћа, а не да су отац и син. Обојица су били румени, насмејани, с белим зубима. Отац је са задовољством празнио чаше с вином, које смо ми пили само унола, говорећи нам:

— Вама, који учите школу, вино не чини добро: али, ја сам продавац дрва, мени је вино потребно.

Па је онда ухватио за нос свога сина и продрмусао рекавши:

— Децо, волите овога овде, јер је право цвеће од поштења, кажем вам.

Сви смо се смејали, осим Гарона... Отац продужи:

— Штета, али, шта ћеш? Сада сте сви заједно, као добри другови. А за коју годину, ко зна, Енрико и Дероси биће адвокати или професори, или шта знам ја тамо... А ви остали бићете дућанџије, или занатлије или ђаво би знао шта. И онда: збогом, другови!

— Шта кажете? — одговори Дероси. — За мене ће Гароне бити увек Гароне, Прекоси увек Прекоси, а остали исто тако, па ма постали и руски царевни: ићи ћу тамо где они буду.

— Браво! — викну отац Коретијев, натегнувши боцу — тако се говори! Дела, да се куцнемо! Живели добри другови, живела и школа која вас је на-

чинила да budete као једна породица, и вас богате и вас сиромашне!

Ми сви куцнусмо своје чаше о његову боцу и попијемо што нам је било у чашама, а отац Корети узвикну раздрагано:

— Живео четрдесет девети батаљон! — па се диже на ноге и искапи боцу до краја. — Ако и ви, децо, будете у коме батаљону, пазите да будете храбри као и ми што смо били.

Већ је било доцкан. Сишли смо с брежуљка трчећи и певајући. Ишли смо крупним корацима, руку под руку, док нисмо стигли до реке По, где је већ почело да се смркава. Свуда около летели су свици.

Растали смо се тек на тргу Статута, где смо се договорили да се у недељу опет нађемо и идемо сви заједно у позориште Виторио Емануеле, где ће радницима делити награде.

Како би ми ово био диван дан, како бих био задовољан да нисам срео своју сироту учитељицу! Срео сам је баш када је силазила степеницама, готово у мраку. Када ме је сусрела, ухватила ме је за обе руке и шанула ми на ухо.

— Збогом, Енрико, сећај ме се!

Осетио сам да плаче. Пошео сам се у стан и рекао својој мајци:

— Срео сам учитељицу.

— Отишла је да легне у постељу — одговори ми моја мајка са сузама у очима.

Затим додаде, врло тужна, гледајући ме право у очи:

— Твоја сирота учитељица... стоји врло рђаво са здрављем.

ПОДЕЛА НАГРАДА РАДНИЦИМА

25. недеља.

Као што смо се договорили, отишли смо сви заједно у позориште Виторио Емануеле, да видимо када се деле награде радницима. Позориште је било искићено, као и 14 марта, и пуно света. Готово сви посетиоци припадали су радничким породицама, а галерије су биле пуне ученика и ученица певачке школе, који су прво отпевали химну погинулим војницима у Криму. Певали су тако лепо и када су свршили, цела се публика подиже и поздравља их плескањем, те су морали химну да понове.

Одмах затим почели су да улазе, с претседником општине на челу, окружни начелник и остала господа, која су делила уложне књижице општинске штеднишнице, медаље и дипломе.

У једном кутку балкона видео сам Зидарче како седи поред своје мајке, а с друге стране седео је наш управитељ школе и видео сам црвену косу свога учитеља из другог разреда.

Прво су ушли ученици вечерње сликарске школе, па за њима кујунџије, па тесачи, литографи, па за њима чак и дрводеље и зидари. За овима су ишли ђаци трговачких школа, а за њима ученици музичких школа, међу којима је било и неколико девојчица, па раднице, све обучене у празнично одело. Сви су били поздрављени бурним плескањем. Најзад су наишли ученици вечерњих основних школа. Али, сада је тек наишло што је било лепо видети: људи свих узраста и разних година старости, свих заната, обучени по разноврсним модама; људи с проседом косом, занатлиске калфе, радници с ду-

гим црним брадама. Млађи су улазили устручавајући се, а старији мало збуњени. Публика је највише пљескала најмањим и најстаријим радницима. Али се од гледалаца нико није смејао, као што је то било приликом наше свечаности. Сва су лица била озбиљна и пажљива. Многи од оних који ће бити награђени имали су на галеријама своје жене и децу. Међу њима било је и деце која су свога оца викала по имену, када је прешао преко позорнице, смејала се гласно и махала рукама. Продефиловали су и земљорадници и носачи из школе Буонкомпани. Из школе Митадела прошао је један чистач ципела, кога мој отац познаје, и добио је од префекта диплому. После њега видео сам једну човечину, велику као цин и све ми се чинило да сам га већ негде видео... Па то је Зидарчетов отац, који је добио другу награду. Сетио сам се сада на њега када сам га видео на мансарди, поред постеље болеснога сина и одмах сам потражио очима његовог сина. Сиромах Зидарче! Посматрао је свога оца у жагреним очима, а да би прикрио своје узбуђење, бекељио се.

У том тренутку чуо сам бурно пљескање, да се ваздух проламао. Наишао је један мали димничар, са опраним лицем, али одевен у своје димничарско одело. Претседник општине разговарао је с њим дрижећи га за руку. После њега наишао је један кувар. Затим је пришао да прими награду један општински чистач, из школе Раинери.

Имао сам неко необично осећање, нешто као велико поштовање и као пеко сажаљење у исто време, када сам гледао како деле награде и одликовања свима тим радницима, оцевица породица, пуним

брига, који се из дана у дан муче, који имају толико часова отетога сна, који живе у толикој оскудици и имају велике и изранављене руке у послу.

Прошао је један занатски калфа, који је, видео се, за ову прилику узајмно капут од свога оца. Рукави су му висили да је једва могао примити одликовање. Неки су се почели смејати, али је смех одмах био угушен плескањем.

Затим је наишао један старац, ћелав и с белом брадом. Прошли су и неки артилерици, који долазе код нас у школу на вечерње часове, па неки трошаринци, па општински стражари, они што чувају ред пред нашом школом.

Најзад су ученици певачке школе опет отпевали ону исту химну, али не као први пут, јер су сви мање више били узбуђени због утисака које су имали, те нису добили ни аплауз као први пут.

Сви су излазили у реду и мирно, полако, без галаме. За неколико тренутака улица је била препуна света. Напољу, поред улаза, био је димничар с књнгом коју је добио, укорпченом у црвено платно. И многа господа су с њим ступила у разговор. Мој учитељ из другог разреда изишао је са два артилерица. Виделе су се и радничке жене, с децом у наручју, која су у својим ручицама држала дипломе које су добили њихови оцеви, па су их показивала свету.

МОЈА УЧИТЕЉИЦА ЈЕ УМРЛА

Уторак, 27.

Док смо били у позоришту Виторио Еуануеле, моја сирота учитељица је умирала. Умрла је у два.

часа, равно седам дана после посете коју је учинила мојој мајци. Управитељ је дошао јуче у разред да нам то јави. Рекао је:

— Сви који сте били њени ђаци знате колико је била добра, колико је волела децу: била вам је права мајка. Ње више нема. Патила је дуго од једне ужасне болести. Да није морала радити да заради себи хлеб, могла би се лечити, па можда и оздравити, или би бар продужила свој живот за који месец да је тражила боловање. Али она је хтела да остане међу својим ђацима до последњег тренутка. У суботу увече опростила се с њима, уверена да их више неће видети, дала им је још неколико добрих савета, изљубила их и растала се с њима јецајући. Више је нико од вас неће видети. Сећајте је се, драга децо.

Мали Прекоси, који је био њен ђак у првом разреду, саже главу на клупу и поче плакати.

Јуче, после школе ишли смо сви њеној кући да је испратимо до цркве. На улици су већ стајала мртвачка кола с два коња. Око кола било је много света који је чекао и разговарао шепатом. Ту је био и управитељ, све учитељи и учитељице из наше школе, па и из других школа, где је она ранијих година била учитељица. Из њенога разреда била су на погребу готово сва дечица, коју су водиле за руку њихове мајке са воштаним свећама у рукама. Било их је много и из других разреда и једно педесетак ученица из школе Барети, неке с малим венцима, а неке с китама цвеча у рукама. Велики букети цвеча већ су били на колима, међу којима се видео и један велики венац с траком на којој је црним

словима писало: »Својој учитељици — њене бивше ученице из четвртога разреда.« А испод тога венца био је један мањи који су јој поклонили њена деца из првог разреда.

У гомили су се виделе многе служавке са свећама у рукама. Њих су послали њихови послодавци. Била су и два лакеја у ливреји, са запаљеним воштаницама. А један богати господин, отац једнога од њених ђака, послао је своје кочије, превучене плавом свилом. Сви су се тискали према вратима. Било је неколико девојака које су плакале. Једно време стајали смо сви ћутећи. Најзад су одозго снели ковчег. Када су видели како ковчег међу у кола, нека дечица стала су гласно плакати. Један дечак, који је тек тада разумео да му је учитељица умрла, почео је тако горко плакати и ридати да су га морали уклонити.

Погреб се полако кренуо. Прво су ишле девојчице из Завода Деве Марије, све одевене у зелене хаљине, за њима »Маријине кћери«, одевене у бело с плавим тракама. Затим су били свештеници. За колима су ишли учитељи и учитељице, ђаци из првога разреда, па остали ђаци и, најзад, свет.

Људи су посматрали погреб са прозора и врата и видећи многе ђаке, говорили су: »То је наша учитељица.«

Међу женама које су водиле своју децу за руку било их је које су плакале.

Када су стигли пред цркву, изнели су ковчег из кола и метнули га пред главни олтар. Учитељице су метнуле на ковчег венце, а ђаци су га обасули цвећем. А остали, са запаљеним свећама у рука-

ма, певали су молитве у пространој и мрачној цркви. Затим, одједном, када је свештеник казао последње »амин«, сви угасише свеће и брзо изиђоше из цркве. Учитељица је остала потпуно сама...

Сирота моја учитељица! Тако је према мени била добра. Имала је толико стрпљења. Колико се година она замарала. Оно мало књига што је имала оставила је својим ученицима. Једноме је оставила дивит, другоме некакву слику, све што је имала. А два дана пред смрт рекла је управитељу да не пусти да јој њени мали ђаци иду на погреб, да не би плакали.

Чинила је толика добра, патила је, сада је мртва! Сирота моја учитељица... Остала је сама у мрачној цркви!... Збогом! Збогом за увек, мој добри пријатељу, слатка и тужна успомена из детињства.

ХВАЛА

28, среда.

Сирота моја учитељица... Хтела је да заврши школску годину: отишла је на онај свет свега три дана пред крај школске године.

Прекосутра идемо последњи пут у школу да чујемо последњу месечну причу »Бродолом,« па после... свршено! У суботу, првога јула биће испити. Прошла је, дакле, још једна, четврта година! И да ми није умрла учитељица, било би дивно!

Присећао сам се онога што сам знао прошлога октобра и изгледа ми да сада знам много више. Имам у глави толико много нових ствари... Умем да напишем много боље шта мислим него што сам он-

да могао. Умем да рачунам боље него многи старији и ја им помажем када треба да рачунају. И сада више разумем, разумем готово све што прочитам. Врло сам задовољан због тога...

Али колико је требало њих да ме тера да све то научим Један на овај, други на онај начин: код куће, у школи, на улици, — свуда куда сам ишао и нешто видео!

Свима хвала!

Хвала, прво, моме доброме учитељу. Био си према мени толико добар и племенит; толико си се мучио да ја нешто ново научим, а када сам научио, био си задовољан и весео.

Хвала и теби, Дероси! Драги мој друже, који си ми својим брзим и љубазним објашњењима омогућио да разумем многе тешке ствари и да се извучем на испитима.

Хвала и теби, Старди, добри и јаки мој друже, који си ми показао да гвоздена воља мора увек победити; и теби, Гароне, добри и племенити. Ти оплеменењујеш све који те познају. Па и вама, Преко-си и Корети, јер сте ми увек били пример храбрости, бистрине и озбиљности у раду... Кажемо вам хвала, а хвала и вама осталима!

Али, пре свих осталих, хвала теби, оче мој. Ти си ми био први учитељ... Први пријатељ. Давао си ми толико добрих савета и научио си ме толиким стварима, и то док си радио за мене и крио своје бриге. Радио си све што си могао да ми школа иде лако и да ми живот буде леп...

И теби хвала, слатка моја мајко! Ти си била мој анђео чувар, кога волим и благосиљам. Делила

си са мном све моје радости и патила са мном заједно... Ти си учила школу и мучила се заједно са мном... Плакала си заједно са мном, милујући ме једном руком по челу, а показујући на небо другом...

Клечим пред вама, као ваше детенце, и хвала вам, захваљујем вам свим срцем за све оно што сте ми усадили у душу за ово десетак година, волећи ме и жртвујући се за мене.

Б р о д о л о м

(Последња месечна прича)

Пре неколико година, једнога децембарског јутра, пошао је из пристаништа у Ливерпулу велики пароброд, на коме је било више од две стотине путника, међу којима око седамдесет људи посаде. Капетан и готово сви морнари били су Енглези. Међу путницима било је и неколико Италијана: три госпође, један свештеник и једна музичка дружина. Брод је имао да отпутује за Малту. Време је било мутно.

Међу путницима треће класе, на прамцу, био је и један дечак, Италијан, око двамаестак година, мали за своје године, али чврст и здрав; имао је озбиљан израз лица и изгледало је да је са Сипцилије. Седео је сам близу катарке, на гомили конопца, поред једне старе путничке торбе у којој је било његово одело. Једну руку држао је на торби. Био је црне коже, а имао је дугу коврцаву косу, која му је падала готово до рамена. Био је врло сиромашно одевен, заогрнут лаким ћебетом, а о рамену му је висила стара кожна торба. Посматрао је око себе забринуто путнике, брод, морнаре, који су пролазили трчећи поред њега. Гледао је у узбуркано море. И-

мао је изглед дечака који је недавно доживео несрећу у породици: имао је детиње лице, а давао је утисак одраслог човека.

Кратко време после поласка брода један морнар, Италијан, с проседом косом, дошао је на прамац водећи за руку једну девојчицу и зауставио се пред малим Сицилијанцем с речима:

— Ево ти друштво за пут, Марио.

После тога оде.

Девојчица седе на гомилу кононаца поред дечака.

Почеше се гледати.

— Куда путујеш? — запитао ју је мали Сицилијанац
Девојче одговори:

— Путујем за Малу, на оданде за Напуљ. — А онда додаде: — Идем да нађем свога оца и своју мајку, Чекају ме. Зовем се Ђулијета Фађани.

Дечак не рече на то ништа.

После неколико минута извадио је из своје торбе хлеб и сушено воће; девојчица је имала бисквите. Јели су.

— Само весело! — рече им морнар Италијан, протрчавши поред њих. — Сада почиње балет.

Ветар се све више дизао. Брод се веома јако љуљао. Али дечак и девојчица, који нису патили од морске болести, нису се ништа бринули. Она се чак и смејала. Изгледало је да су истих година, али је она била доста виша. Имала је пиншану кудраву косу, забраћену главу црвеном марамом и сребрне минуђуше у ушима.

За време јела причали су једно другом о себи. Дечак није имао ни оца ни мајку. Отац му је био радник у Њиверпулу и тамо је умро и оставио га самог. Италијански конзул шаље га сада у Палермо, где има некакве далеке рођаке. Девојчицу су одвели пре годину дана у Лондон,

где има једну тетку, која ју је много волела, па су је родитељи — сиромашни — послали њој за неко време, надајући се да ће бити теткина наследница. Али тетка је умрла, прегазно ју је аутобус. Није јој оставила ни чен-тезима. И њу је конзулат укрцао у лађу и упутио у Италију. Обоје су били препоручени ономе морнару Италијану.

— Ето тако — додаде девојчица — мој отац и моја мати мисле да се враћам богата, међутим, враћам се опет сиромашна, као што сам и била. Али ће ме они ипак волети. И моја браћа исто тако. Имам их четири, сви су још мали. Ја сам најстарија. Биће радости када ме буду видети. Ући ћу у кућу сасвим тихо, на прстима... Ух, што је море рђаво!

Затим запита дечака.

— А ти ћеш бити код својих рођака?

— Па да... ако ме приме.

— Зар те не воле?

— Откуд знам.

— Ја ћу о Божићу навршити тринаест година — рече девојчица.

Затим су разговарали о мору и о људима које су видели око себе. Цео тај дан били су заједно и разговарали покоју реч с времена на време. Путници су мислили да су брат и сестра.

Девојчица је плела чаране, а дечак је замислено гледао у море, које је бивало све немирније. Увече, када су се растајали, да би ишли на спавање, девојчица рече Марију:

— Спавај мирно?

— Нико понас неће спавати мирно, сирота дечице! — рече им стари морнар, који је баш тога тренутка протрчао поред њих.

И тамап је дечак хтео својој сапутници да одговори: „Лаку ноћ!“ када талас плъусну преко палубе, удари га и баци до ограде.

— Јао, мајко моја! . . . Облила га је крв! — цикну девојчица и полете према њему.

Путници нису на то обраћали пажњу, свако је чувао себе. Девојчица клече поред Марија, који је тим ударцем био онесвешћен, обриса му марамицом крв са чела, па скиде мараму с главе и веза му рану. Дечко се прену и мало ослестити.

— Је ли ти боље? — запита га девојчица.

— Није ми више ништа, — одговори дечко.

— Спавај! — рече Ђулијета.

— Лаку ноћ — одговори Марио.

И обоје сиђоше стрмим степеницама до својих постеља.

Онај морнар тачно је прорекао. Нису још били ни заспали, а подигла се страшна бура. Таласи су бесно ударили о брод. Поломили су једну катарку, однели као лишће три барке које су висиле на броду и четири вола који су стајали на врху брода. У унутрашњости брода насталоше вриска и јаук, плач и запомагање, да се човеку коса диже. Бура је целе ноћи постајала све јача и јача. Узору била је најјача. Огромни таласи, који су ударили на бокове брода, прелазили су преко крова брода и спирали све са њега. Однели су и кров који је био над машинским одељењем, па вода поче улазити у машине с грозном буком. Ватра у казанима угасила се, а ложаћи побегоше. Велики млазеви воде продирали су на све стране. Чуо се један крупан и јак глас:

— На пумпе!

То је био глас капетана брода. Сви морнари по-

летеше на пумпе. Али наиђе удар таласа у задњи део брода, вода јурну још јаче и разби врата и зидове брода с великом буком.

Сви путници, више мртви него живи, скупили су се у главној сали брода. Једнога тренутка појави се ту и капетан.

— Капетане! . . . Капетане! — повикаше сви у један глас. — Шта је? Како стоји ствар? Има ли наде? Хоћемо ли се спасти?

Капетан причека да сви заћуте и хладно им одговори:

— Будимо на све спремни.

Једна жена само узвикну:

— Милост, Господе!

Нико други није могао проговорити ни речи. Сви су били слеђени од страха. Много је времена прошао тако у ћутању. Сви су се међу собом загледали, бледи у лицу. Море је све јаче беснело, било је страшно. Брод се ужасно љуљао.

Једног тренутка капетан је покушао да спусти у море једну барку за спасавање. Пет морнара ушло је у њу, али је талас пренао преко барке и однео двојицу од њих, међу њима и онога Италијана. Остали су успели да се уз конопце попну опет на брод.

После овога остали морнари изгубили су одважност. Два часа доцније брод је био до половине у води.

За то време на крову брода могао се видети ужасан приказ. Мајке су очајно гискале на груди своју децу: пријатељи су се грлили и један другом говорили последње збогом. Неки су сишли доле у кабине да би умрли не гледајући море. Један путник испалио је себи метак у чело и пао на степенице испред своје кабине, где је и издах-

нуо. Други су се, један уз другог, приљубљивали. Жене су падале у несвест. Неколико њих клечали су око свештеника. Чули су се само јецање, јаук, запомагање, врисак деце, неки јаки и чудни гласови; овде онде видети су се непомични људи као кинови, изbezумљени, с избуљеним очима. Изгледали су као лешеви и с погледом лудачка. Двоје младих, Марио и Ђулијета, обгрлили су једну катарку на броду, гледајући у море као изbezумљени.

Море се почело по мало стишавати, али је брод постепено тонуо. Кроз неколико минута биће сав под волом.

— Сплав у море! — викну капетан.

И последњи сплав који је још остао би спуштен у море и четрнаест морнара и три путника сишли су на њега.

Капетан је остао на своме месту.

— Сиђите с нама! — викали су оздо.

— Ја имам да умрем на своме месту — одговорио је капетан.

— Па срећемо други неки брод! — довикивали су му морнари. — Спасићемо се! Сиђите! Иначе сте изгубљени!

— Остајем!

— Има још једно место! — повикаше још једанпут морнари, обративши се осталим путницима. — Нека сиђе једна жена!

Једна жена се приближи ивици до које је довео капетан, али када је видела колико је сплав далеко од лађе није имала одважности да скочи и паде на кров. Остале су жене готово све биле онесвешћене и полумртве.

— Има ли које дете? — запиташе морнари.

На тај глас Марио и Ђулиета се тргону из заноса, јер су на својим местима, као окамењени, чекали смрт.

Одједном, потстакнути животним нагоном, одвојише се од катарке и потрчаше на ивицу брода. Викнули су у један глас:

— Ево ме!

И почеше се гурати као дивље животиње.

— Прво мањи! — повикаше морнари. — Сплав је претоварен? О Онај мањи!

Када је чула ове речи, девојчица остаде као громом ударена, са спуштеним рукама, непомична, посматрајући Марију укоченим погледом.

Марио ју погледа за тренутак. Видео је мрље своје крви на њеним грудима. Сетио се свега и паде му на ум благословена мисао.

— Нека скочи онај мањи! — викали су одоздо морнари веома нестриљиви. — Полазимо!

Онда Марио викну гласом који није могао више изгледати као његов:

— Она је лакша! Хајде сад, Ђулијета! Ти имаш оца и мајку! Ја немам никога! Уступам ти своје место! Сиђи!

— Бацни је у море! — викали су морнари оздо.

Марио је узе око паса и бацни је у море.

Девојчица врисну и паде у море. Један морнар је дохвати за руку и извуче је на сплав.

Дечак је остао на броду, усправљен, дигнутога чела. Коса му се лепришала на ветру. Стајао је непомичан, миран, величанствен.

Сплав је кренуо и једва избегао вртлог који ствара брод када тоне.

Девојчица, која је до тога тренутка била готова ван свести, подиже очи према дечаку и бризну у плач.

— Збогом, Марио! — викну му јецајући испруженим рукама према њему. — Збогом! Збогом! Збогом!

— Збогом! — одговори дечак, дигнувши руку увис.

Сплав се хитно удаљно од брода по узбурканоме мору и под мутним небом. Са брода није више допирало никакав глас. Вода је већ преливала кров брода.

Али одједном се могао видети дечак како клечи и како диже руке према небу.

Девојка покри лице рукама.

Када је скинула руке са очију, погледала је у море, али брода није више било.

Последње писмо моје мајке

Школска година је, дакле, свршена, Енрико. Лепо је што ће ти последњег дана школске године остати успомена на онога дечака који је дао живот за своју пријатељицу.

Сада ћеш се растати са својим учитељима и својим друговима и морам да ти кажем нешто жалосно. Не растајеш се с њима само за три месеца, већ заувек. Твој отац ће због својих послова морати ићи из Торина, а и ми сви с њиме. Отселићемо се појесен. Ући ћеш у нову школу. Биће ти жао, је ли? Ја знам да си ти волео своју стару школу, у којој си досада, свакога дана двапут, уживао радећи; у њој си толико времена на часовима виђао исте другове, исте учитеље и твој отац или твоја ма-ти чекали су те с осмехом када си из ње излазио; из твоје старе школе, у којој си почео учити и мислити, у којој си нашао на толике добре другове и у којој је свака реч коју си научио била, за твоје добро, а свака испријатност коју си имао била корисна.

Однеси сабом то осећање и срдачно се опрости од својих другова. Неко ће од њих доживети несреће у животу, изгубиће, можда, оца или мајку; неки ће од њих умрети млади; други ће опет часно пролити своју крв на бојно-

ме пољу; многи ће бити добри и поштени радници, оцеси чакних и поштених породица, као што су били и њихови стари. Можда ће неко стећи велико име и постати славан због услуга које ће учинити отаџбини. Растани се, сакле, с њима љубазно: остави мало и своје душе у тој великој породици, у коју си ушао када си још био дете, а из које излазиш као дечак. Школа је исто што и мајка. Она те је, Еприко, истргла из мога наручја када си једва умео говорити, а враћа ми те одраслог, доброг, јаког, паметног; нека је та школа благословена и немој је, сине мој, никада заборавити.

Ох! Немогућно је заборавити је. Постаћеш човек, ићи ћеш по свету, видећеш велике градове и велике споменике и многе од њих ћеш заборавити; али ону скромну белу зграду, са спуштеним капцима, и ону малу башту, у којој је процветао први цвет твога разума, ти ћеш све то увек јасно видети до последњег дана свога живота, као што ја видим увек кућу у којој сам први пут чула твој глас.

Твоја мајка

Последњи испит

7, петак.

Јутрос је био испит. У осам часова били смо сви у разреду, а у осам и четврт почели су прозивати по четворицу и звати у једну собу, где је стајао велики сто покривен зеленом чојом, а за столом су били управитељ и четири учитеља, међу којима је био и наш. Мене су прозвали међу првима. Јадни учитељ! Јутрос сам видео колико нас воли. Док су нас други испитивали, он је само у нас гледао; љутно се када нисмо одговарали, било му је мило када смо добро одговарали, слушао је све и чинио хиљаде разних покрета главом и рукама да каже: — добро је — не ваља — пази — лакше — само одважно. Он би нам све дошапуо, да је смео. Ни отац не би учинио више да је био ту. Дошло ми је да му пред свима довикнем: хвала, десет пута хвала. Када ми други учитељи рекоше:

— Добро је, можеш ићи! — њему су светлеле очи од задовољства.

Одмах сам се вратио у разред, да сачекам свога оца. Сео сам поред Гарона. Нисам био расположен.

Мислио сам на то да ћемо само још један час седети један поред другогa. Нисам му још ништа рекао да ћу са својим оцем ићи из Торина. Седео је погнуте главе и нешто шарао око фотографије свога оца, који је био велики и крупан, с вратом као у бика, озбиљна и поштена израза, као и његов син. И док је био тако нагнут, с мало раздрљеном кошуљом видео сам на голим и развијеним грудима златан крстић који му је поклонила Нелијева мајка када је сазнала да помаже и поучава њеног сина. Али једанпут му морам рећи да ћу ићи из Торина, па сам одмах казао:

— Гароне, најесен мој отац одлази из Торина заувек.

Он ме запита да ли ћу и ја ићи, а ја сам му одговорио да ћу и ја ићи.

— Значи да нећеш с нама даље учити?

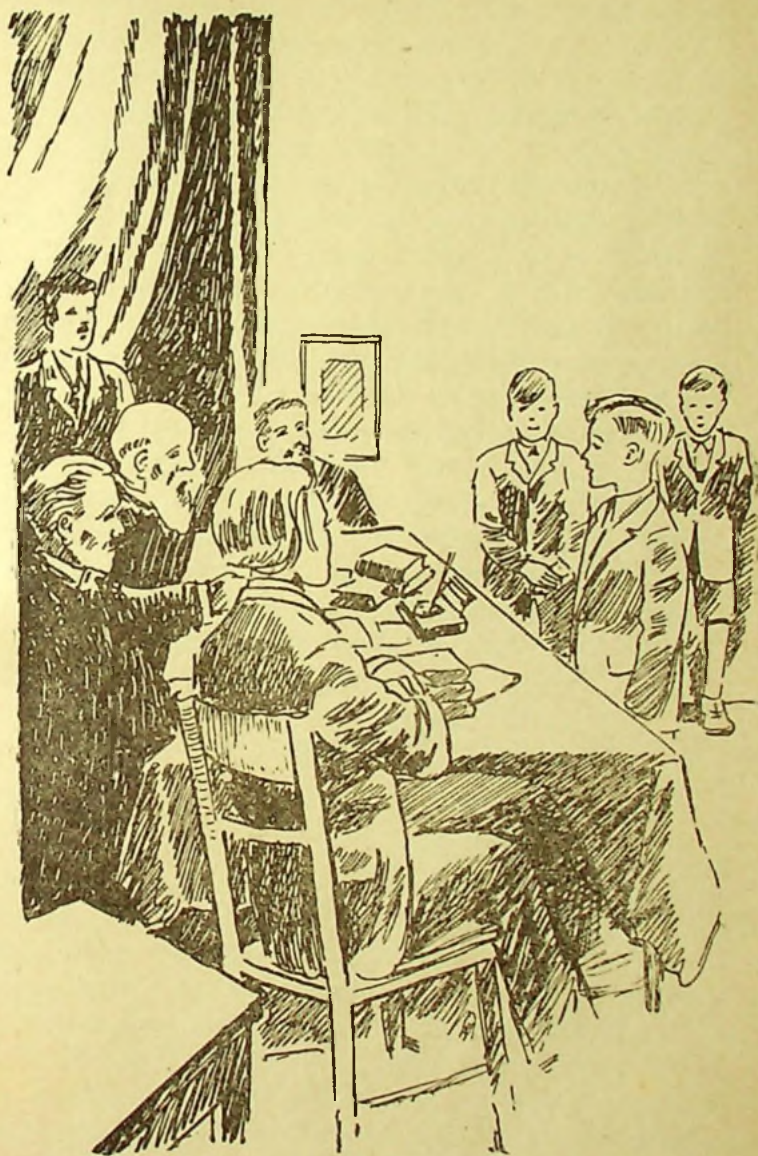
Одговорио сам да нећу. Он остаде неко време не говорећи ништа и шарајући и даље око слике. Затим ме, не подижући главу, запита:

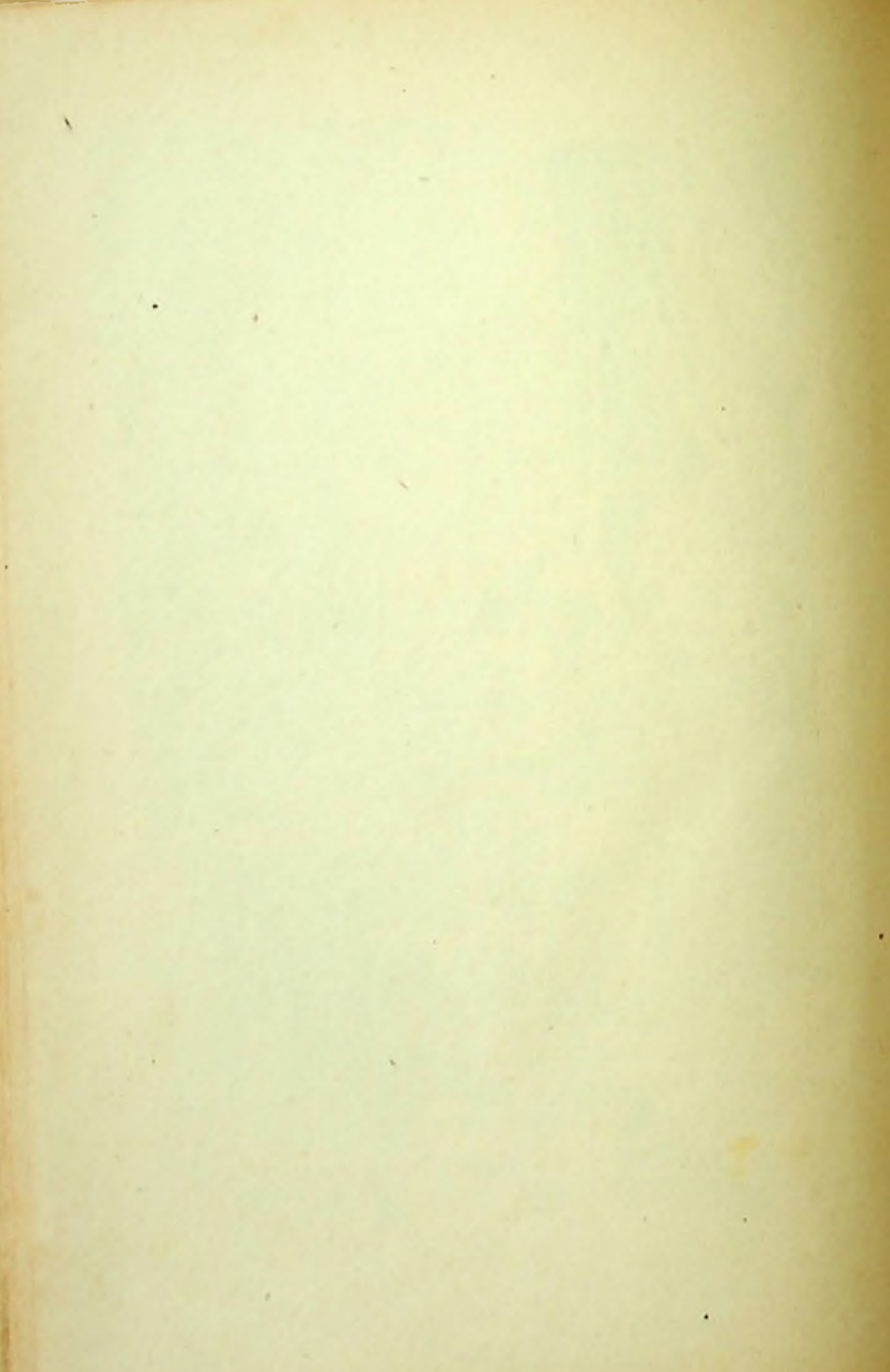
— Хоћеш ли се сећати својих другова из ове школе?

— Хоћу! — одговорио сам му. — Сећаћу се свих вас, али тебе ћу се сећати највише. Ко може тебе заборавити?

Он ме погледа озбиљно, право у очи, погледом који је много казивао; али не рече ни речи, само ми пружи леву руку, а десном продужи да црта. Ја му стискох руку обема рукама. У том тренутку улете у разред учитељ, црвен у лицу, и рече брзо тихим гласом:

— Браво! Досада је све добро ишло. Терајте та-

ко и даље и са ова два предмета. Добра моја децо! Само напред! Врло сам задовољан.

И да би показао своје задовољство, он се задржа поред зида и поче се шалити и смејати с ђацима; он, кога никада нисмо видели да се смеје. То је за нас било толико чудно, и уместо да се и ми смејемо, остадосмо зачуђени: сви смо се само смешили, али се нико није смејао. Мени је било нешто и мило и жалосно када сам видео да се тако детињаство смеје... Тај тренутак веселости била му је сва награда за његову доброту, стриљење и непријатности за девет месеца рада. За то мало смеха толико се мучно и замарао и долазио на часове болестан. Јадни наш учитељ! То је све што је тражио као награду од нас, за толике муке и толчки труд. И изгледа ми да ће ми остати у памети још дуго година само тако како је сада изгледао смејући се. И када будем велики, а он буде још жив, када се сретнемо, рећи ћу му да ми је тај тренутак дубоко зарезан у срце и пољубићу га у седу косу.

ЗБОГОМ

10, понедељак.

Тачно на време сви смо се по последњи пут нашили у школи да чујемо резултат испита и добијемо сведочење. Улица је била препуна родитеља, који су ишли чак и у велику собу, а многи су ушли у разреду и стали чак до учитељеве катедре. У нашем разреду сви су стајали између катедре и првих клупа. Ту је био Гаронов отац, Деросијева мати, ковач Прекоси, Корети, госпођа Нели, пиљарица, Зидарчтов стац, Стардијев отац и многи други које ника-

да нисам видео. Са свих страна чули су се жагор и разговор. Изгледало је као да смо на некоме тргу.

Ушао је учитељ: сви заћуташе. Држао је у руци списак и отиочео је одмах да чита:

»Абатучи, прешао са шездесет седамдесетина; Аркини, прешао, педесет и пет седамдесетина...«

Зидарче је прешао у старији разред, Кроси исто тако. Затим поче читати јаким гласом:

»Дероси Ернесто прешао са седамдесет седамдесетина и добио је прву награду...«

Сви родитељи који су познавали Деросна повикаше:

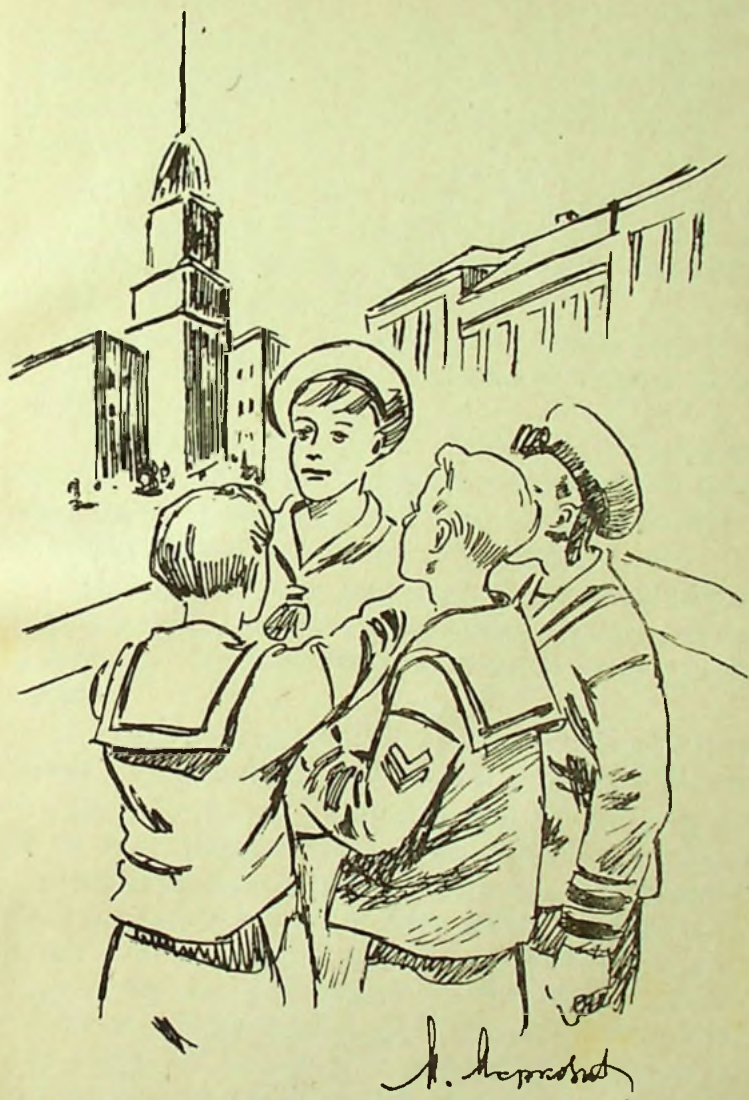
»Браво, браво, Дероси!«

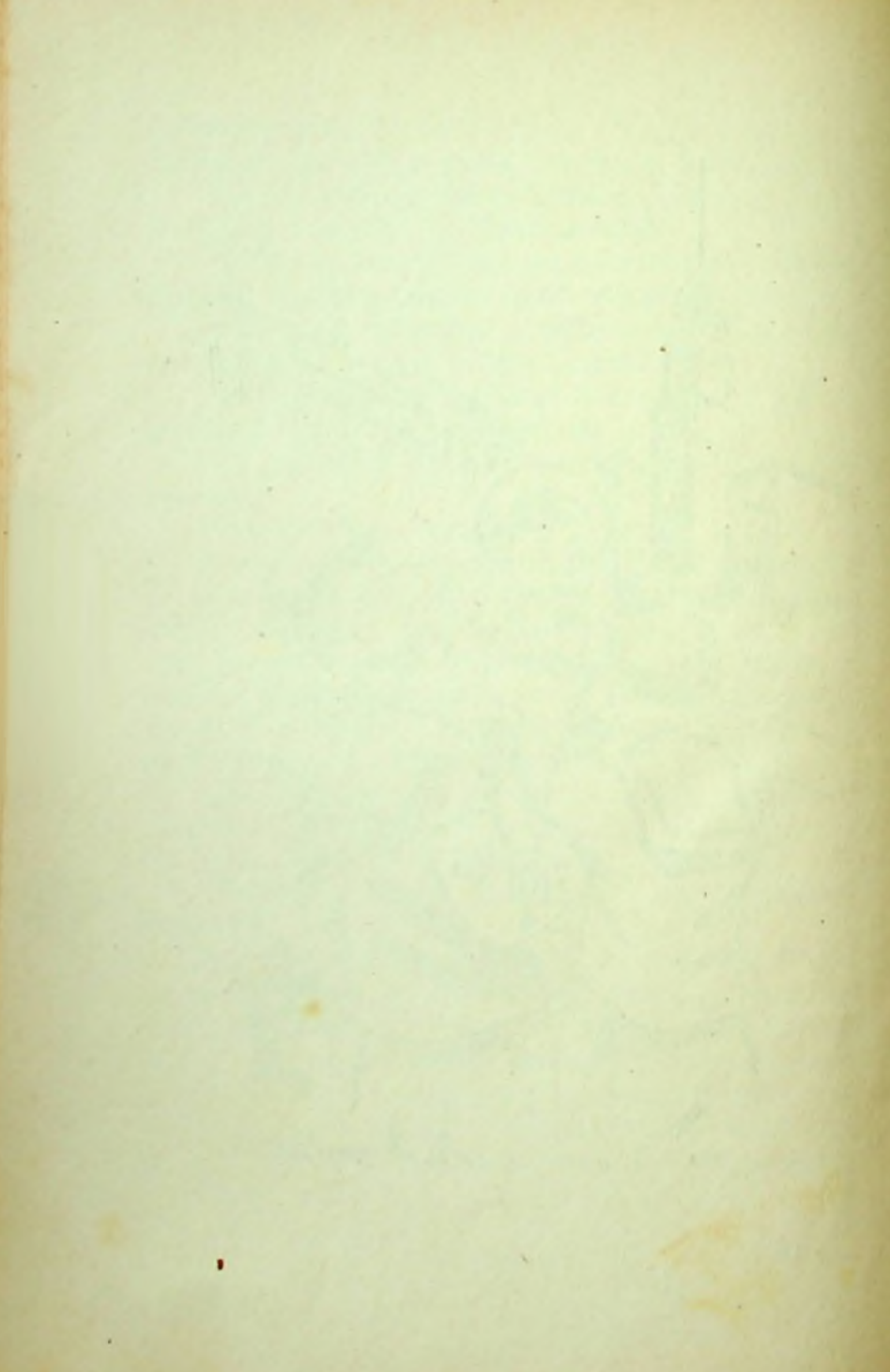
А он се насмеја својим благим осмехом и погледа своју мајку која му посла поздрав руком. Прешли су и Гарофи, Гароне, Калбрезац... Затим су дошли на ред тројица или четворица, који имају да полажу поновне испите, а један је бризнуо у плач, јер му је на улазу у разред стајао отац и запретио му прстом. Али учитељ рече оцу:

»Не, господине, опростите ми... Није увек његова кривица, често је био и случај...« Па затим настави да чита:

»Нели је прешао са шездесет две седамдесетине...«

Његова мати посла му лепезом пољубац. Старди је прешао са шездесет седам седамдесетина. Али када је чуо ову радосну вест није се ни насмешио и није спуштао своје песнице са слепоочница. Последњи је, по азбучноме реду дошао Вотини, који је био дивно обучен и лепо очешљан, прелази! Када је прочитао име последњега, учитељ се диже и рече:

»Децо, последњи се пут видимо овако сабрани. Били смо заједно целу једну годину и сада напуштамо своје добре пријатеље, је ли тако? Као ме је што морам с вама да се растанем, драга моја децо...«

Затим прекиде мало на настави:

»Ако сам којипут изгубио стрпљење, ако сам којипут, без своје воље, био и неправичан или претерано строг, опростите ми...«

»Није, нисте!« одговорише му многи родитељи и ученици. »Не, господине учитељу, то није никада било.«

»Опростите ми,« понови учитељ, »и задржите ме у лепој успомени... Идуће године нећете више бити са мном заједно, али ћу вас ја ипак виђати и остаћете увек у моме срцу, децо моја!«

Рекавши то сиђе међу нас и сви смо му почели стискати руку, хватали га за одело, а неки су га чак и љубили. Педесет гласова викнуло му је у исто време:

»До виђења, господине!... Хвала, господине учитељу!... Нека вам Бог да здравља!... Сећајте нас се!«

Када је изишао, видело се да је био узбуђен. И ми смо изишли с великим жагором и грајом. Излазили су у исто време и ђаци из осталих разреда. Настала је читава гужва: ђаци и родитељи опраштали су се с учитељима и учитељицама и поздрављали су се међу собом... Учитељица с црвеним пером на шеширу имала је у наручју четири или пет својих ученика и једно двадесетину око себе, а »калуђерици« су скоро скинули шешир с главе... Чули су се са свих страна узвици:

»До виђења нове школске године!... Двадесетог октобра!...«

Опраштали смо се један од другог... Ах, како смо сви били тога тренутка друкчији! Вотини, који је увек био суревњив према Деросију, први му је пошао усусрет с раширеним рукама. Ја сам пољубио Зидарче и то баш у тренутку када ми се последњи пут баш хтео да избекељи, сиромашак. Опростео сам се и од Прекосија, и од Гарофија, који ми је саопштио да сам добио згодитак на последњој његовој лутрији и дао ми је тај згодитак: притискач за хартију од мајолике, окрњен на једноме углу. Опростео сам се и са свима осталима.

Било је дивно видети Нелија како је пошао Гарону, јадан, а није стигао да му приђе, јер су га сви окружили да му кажу збогом, да му стисну руку и да га загрле, тога доброга и светог дечака. Ја сам последњи загрлио Гарона на улици и почео сам плакати на његовим грудима, па сам затим потрчао своме оцу и мајци. Отац ме запита:

»Јеси ли се поздравио са свима својим друговима?«

Рекао сам му да јесам.

»Ако има некога који ти је учинио нешто нажао, иди па му реци да му прашташ и да ћеш све то заборавити... Је ли нема никога?«

»Никога,« одговорно сам му.

»Е, онда збогом!« рече мој отац узбуђеним гласом и погледао је последњи пут на школску зграду.

А моја мати понови исто:

»Збогом!«

Ја нисам био у стању ништа да кажем...

K P A J

САДРЖАЈ:

МАРТ — Вечерње школе	—	—	—	—	—	—	—	7
Битка	—	—	—	—	—	—	—	9
Ђачки родитељи	—	—	—	—	—	—	—	14
Број седамдесет осам	—	—	—	—	—	—	—	15
Један малишан је умро	—	—	—	—	—	—	—	20
Свечаност четрнаестог марта	—	—	—	—	—	—	—	22
Подела награда	—	—	—	—	—	—	—	23
Свађа	—	—	—	—	—	—	—	29
Моја сестра	—	—	—	—	—	—	—	33
Романска крв (Месечна прича)	—	—	—	—	—	—	—	35
Зидарче на умору	—	—	—	—	—	—	—	45
Кнез Кавур	—	—	—	—	—	—	—	49
АПРИЛ — Пролет	—	—	—	—	—	—	—	51
Краљ Умберто	—	—	—	—	—	—	—	53
Дечје склониште	—	—	—	—	—	—	—	59
На часу гимнастике	—	—	—	—	—	—	—	65
Учитељ мога оца	—	—	—	—	—	—	—	63
После болести	—	—	—	—	—	—	—	80
Пријатељи радници	—	—	—	—	—	—	—	83
Гаронова мати	—	—	—	—	—	—	—	85
Ђузепе Мацини	—	—	—	—	—	—	—	87
Грађанска врлина (Месечна прича)	—	—	—	—	—	—	—	91

МАЈ — Различита деца	— — — — —	99
Жртва	— — — — —	103
Пожар	— — — — —	105
Са Апенина на Анде (Прича за месец мај)	— — — — —	111
Лето	— — — — —	151
Поезија	— — — — —	153
Глукопема	— — — — —	155
ЈУН — Гарибалди	— — — — —	167
Војска	— — — — —	169
Италија	— — — — —	171
Тридесет и два степена	— — — — —	173
У пољу	— — — — —	179
Подела награда радницима	— — — — —	185
Моја учитељица је умрла	— — — — —	187
Хвала	— — — — —	190
Бродолом (Последња месечна прича)	— — — — —	193
Последње писмо моје мајке	— — — — —	201
ЈУЛ — Последњи испит	— — — — —	203
Збогом	— — — — —	207

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ"

30 СР 821.131.1

АМИЧИС Е. де

Срце

ДЕСКОВАЦ

800001166